

M. Irod. O.
1011/36.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

LEGIFJ. SZÁSZ KÁROLY
KÖNYVTÁRA

HARMINCZHATODIK KÖTET.

1901—1902.

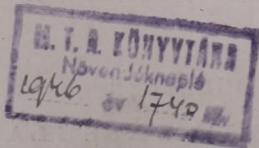
BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1903.

300858

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

Az LVI. ünnepélyes közlés.

	Lap
Beöthy Zsolt elnöki megnyitó beszéde	3
Vargha Gyula titkári jelentése	8
Alexander Bernát: Shakespere és Katona	16
Szabolicsza Mihály: Költemények (A versek ellen, Rossz időben, «Hires Komárom»)	39
Mikszáth Kálmán: A kétszéres lengyel (Rajz a régi világból)	42
Balla Miklós: Rútacska (Költemény)	62
Heinrich Gusztáv: Schedius Lajos emlékezete	66

II.

Székfoglalók.

Szana Tamás: A modern tájkép (Értekezés)	75
Beöthy Zsolt elnöki beszéde Szana Tamáshoz	85
Pekár Gyula: Az elmulasztott pillanat (Elbeszélés)	86
Beöthy Zsolt elnöki beszéde Pekár Gyulához	98

III.

A havi ülések felolvasásaiból.

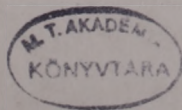
Beöthy Zsolt: Kazinczy szabadulása	101
Tóth Lőrincz rendes tag társasági tagságának hatvanadik évfordulója	106
Beöthy Zsolt elnöki beszéde	106
Jakab Ödön: Egy öreg költőhöz (Költemény)	109
Vargha Gyula: Tóth Lőrinczhez (Óda)	111

IV.

Elhunyt tagok emléke

Saissy Amadé levelező tag elhunytá	115
Péterfi Jenő síremléke	116
Berzeviczy Albert síremlék-avató beszéde	117
Horváth Boldizsár szobrának leleplezése	119
Hegedüs István jelentése a leleplezési ünnepélyről	119

*

V.

Bírálatok és pályázatok.

	<i>Lap</i>
Alexander Bernát: Bíráló jelentés a Lukács Krisztina-féle széptudományi pályázatról	123
Bíráló jelentések a Lukács Krisztina-féle kisebb költői beszély-pályázatról:	
I. Gyulai Pál	125
II. Riedl Frigyes	126
III. Jánossy Gusztáv	126
Kozma Andor: Bíráló jelentés a Bulyovszky Lilla-féle pályázatról	134
A Széher Árpád-jutalom	138
A Kisfaludy-Társaság jutalom-tételei	139
Bíráló jelentések a társasághoz kiadás végett benyújtott munkákról:	
Szinyeyi József: Bán Aladár Kanteletar-fordítása	140
Lévay József: Dingha Sándor, Tompa Mihály élete és költészete	142
Szilády Áron: Dr. Sebestyén Gyula, «Regös énekek»	146
Szilády Áron: Radó Antal, «Feridun és fiai»	147

VI.

Tájékoztató közlések.

A Kisfaludy-Társaság személyzete (Elnökség, tisztviselők, állandó bizottságok)	151
Rendes tagok névsora	152
Levelező tagok „	153
Elhunyt tagok „	154
Alapítók „	157
Tagválasztás	164
A levelező tagok meghívása az ülésekre	165
A népköltési gyűjtemény ügye	166
A társaság ereklyetárának gyarapodása	168
A vallás- és közoktatásügyi miniszter elismerése	170
A Toldy Ferencz-emléktábla	170
A társaság 1901. évi zárszámadata és 1902. évi költségelőirányzata	171
A társaság vagyona	172

I.

AZ LVI. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS

1902 FEBRUÁR 9-ÉN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Tisztelt hallgatók!

A kegyelet és haladás eszméi egyenlő erővel uralkodtak azokon a lelkeken, kik a Kisfaludy-társaságot ezelőtt hatvankét esztendővel emlék-társaságul, majd hat év múlva széptudományi intézetül megalkották. A kegyelet a korán elvesztett mester iránt, kinek lánglelke a jövőbe világított, annak a nemzedéknek legjavát gyűjtötte össze, mely a multról nem tudott, a jövőről nem akart lemondani s a nagy nemzeti munka vezérelvéül, a maga irodalmi körében is, a kettőnek egybekapcsolását tűzte ki. A mester emlékének ápolása s az ő példájával és eszméivel való törekvés a magyar irodalom, műveltség, élet érdekében: ime ezért alapították a Kisfaludy-társaságot.

Kisfaludy Károly szelleme a haladás szelleme volt; tárgyokban, eszmékben, formákban kapcsolatot keresett a haladó művelt világgal s ebben a kapcsolatban nemzeti erősödést. Pályája nemcsak irodalmunknak, hanem egész közéletünknek vezérgondolatát fejezi ki történelmünknek utána következett nagy évtizedeiben. E szellem hozta létre, éltette társaságunkat s avatta irodalmi munkásságát a szó leg-szorosabb értelmében nemzeti munkává. Ez foglalta be a nemzeti élet tényezőinek körébe abban a dicső korban, midőn az emberi haladás és a nemzeti érdek olyan benső, szinte elválaszthatatlan kapcsolatban mutatkoztak, hogy egyik a másik életföltételének látszott. E belső kapcsolat a mult század harminczas és negyvenes éveit történetének legfényesebb bélyege; a két angyal, mely nemzeti czimerünket tartja: a magyarság és a szabadság génusza. A kettőnek egész mivoltában, teljességében való egyessége a nemzet közérzésében azzal a kétségtelenséggel, bensőséggel, egyetemességgel sem azelőtt, sem azóta nem mutatkozott. A Kisfaludy-társaság a maga körében hiven szolgálta ezt a kapcsolatot, folyton élő erőnek érezve és éreztetve a gondolatot, mely létrehozta: a mult magyar hagyományait s a haladó

világ szellemét együtt ápolni, egyiket a másikkal hatni át és erősíteni lelkünkben. Minden lépés, melyet irodalmunk ebben az irányban kövel hatvan esztendeje előre tett, vagy társaságunkból indult ki, vagy legalább munkásságával benső összeköttetésben és összhangban történt.

A nemzetiség és haladás eszméinek harmóniája, mely talán Széchenyi és Petőfi lelkében mutatkozik legmélyebbnek és legtelteljesebbnek, mintha lazulna napjainkban. A jelszavak talán nem változtak; de a viszhang, mely az ígéretekre kél, nem oly egyértelmű és nem oly lelkes többé. De minél több jel mutatja lazulását, melynek tüneteit nem részletezhetem, politikában, társadalomban, irodalomban: annál komolyabb kötelessége társaságunknak, hiven kitartani zászlaja alatt, melynek jelében a győzelem biztos hitével indultak egykor harcra atyáink. A maga elé tűzött feladatok körében ép oly kevéssé szabad lemondania arról a törekvéséről, hogy nemzetünk műveltségét és művészi szellemét a haladó világ érett eszméivel termékenyítse meg, mint arról a gondról, hogy nemzeti életünk irodalmi multját szeretettel buyárolja, igaz és maradandó értékeit forgalomban tartsa s a történeti fejlődés folytonosságát, ebben nemzeti erejét őrizze és védelmezze.

Különösen ez az utóbbi feladata, kötelessége az, melyre ez alkalommal néhány rövid szóval utalni kívánok. Utalni annál inkább, minél erősebb vonatkozásban látom a kérdést mai irodalmi viszonyainkkal. Mert semmi áron sem érhetjük be senki részéről, a ki a nemzet kulturális munkájában méltó és gyümölcsöző részt venni kíván, nemzeti szellemünk sajátosságai, hagyományai, emlékei irányában kicsikart engedményekkel, kénytelen-kelletlen formulákkal. Annak, a mire törekszünk, kulturánknak, ebben irodalmi műveltségünknek és ízlésünknek ereje és lehető egysége, mást, többet követel. Szellemi életünk multjának, alkotásainak a nemzet lelke szerint való értését, mai és jövő életünk egyik erejéül érzését és mindennél fogva igaz értékük szerint való megbecsülését. Képzeltető-e magyar műveltség, mely ezt a mi közéletünket van hivatva fentartani s képviselni az egyetemes kultúra világában, képzeltető-e nem ma, de bármily távoli időben magyar műveltség, mely a mult század legnagyobbjairól nem is szólva, Zrinyit, a kuruczvilág nagy Névtelenjeit, Mikest, Csokonait ne értse és érezze többé?!

Jól tudom, hogy a világra szóló szellemek mértékét alkalmazva, a magunkéi közül nem sokat állíthatunk közéjük, s Grimm Hermannak, a nagy műveltségű és fogékonyságú berlini esztetikusnak az a nyilatkozata, hogy volt egy magyar lélek, melyben az emberiség költői szelleme azzal az ős erejével nyilatkozott meg, mint a legeslegna-

gyobbakban: szinte osztatlanul dobogtatta meg sziveinket. Azt is jól tudom, hogy régibb költőink közül, mult századi legnagyobbjainkon túl, alig egynehányat, műveik közül csak keveset nevezhetünk ma is élőknek abban az értelemben, hogy nemcsak tudunk felőlük, hanem készen, a magunk jószántából újra meg újra hozzájuk fordulunk lelki gyönyörűségért és tanuságért. De hiszem és vallom azt is, hogy a szellemi mult ez életkörének lelkes és szerető őrzése, lehető gazdagítása és értékesítése jelenünkben és jövőnkre: művelődési munkánknak legszükségesebb és legfontosabb mozzanatai közé tartozik. Mert nemcsak a legkiválóbbaknak, költészetünk álló csillagainak, hanem mindazoknak, a kik korukra hatottak, megvan és megmarad jelentőségök a nemzeti lélek alakítására, fejlődésére. Ez a jelentőség túléli híroket s fölismerése, vallása, érzése közműveltségünknek elengedhetetlen eleme mindaddig, a míg ez magyar közműveltség marad.

Az irodalom alkotásainak hatása, ha csakugyan hatottak, nem hangzik el végkép még azzal a legutolsó szóval sem, melyről bizonyosan tudjuk, hogy kinek az ajkán fakadt s miféle versben zeng. A gyönyörnek, melyet nyujtanak, lélektanában jelentkezik egy erő, mely gyöngülhet, foszolhat, másokba olvadhat, másoknak alája kerülhet, de végkép semmivé nem lesz többé. Eszméi, a költői képzelet elevenítő erejénél s a költői forma egyetemes hatásánál fogva közkinccsé lesznek; az érzelmek, melyeket fölébreszt, tudatosakká tesz, elkülönít, megvilágít, egyszer életre keltve, tovább fejlődnek és hatnak; erkölcsi világa, egészben vagy részben alakítóan áthatja közönségét. Az emberi, vagy sajátosságában a nemzeti lélek, midőn maga-magával jobban megismerteti, gondolatainak és érzelmeinek körét gazdagítja és mélyíti, törekvéseit serkenti és irányozza: képződik, alakul, fejlődik általa. A hatásnak ezek az elemei a nemzedékek során öröklővé lesznek s nyomuk megmarad, él akkor is, mikor forrásukat: a nevet, a szívet, a könyvet régesrég por borítja.

A halhatatlan íróknak és műveknek ez a nemzedékről-nemzedékre öröklő erkölcsi hatása a mult korok jeleseiétől csak mértékében, bőségében és kiapadhatatlanságában s még abban különbözik, hogy világosan ismerjük eredetét. Példájok példázza a költők erkölcsi hatását általánosságban s könnyen világossá teszi, a mit a mögöttük állókra nézve is állítani merészkedtem. Az emberiség fejlődésére, a világ belső képének alakulataira, változataira a nagy költők semmivel sem hatnak kevésbé, mint a nagy gondolkodók, a nagy fölfedezők vagy föltalálók. Homér énekei, melyek egységes törekvések összefoglaló meséjével szövik át a görög szigettenger világát, egymástól távol lakó emberek belső kapcsolata, nemzeti és emberi közössége érzetének

fölbresztésére, meggyökereztetésére és táplálására nagyobb hatással voltak, mint a ki az első hajót építette. Nem él-e ma is a humanizmus lelkében, valamennyi fejleményében Homér lelke? Ha annak a rengeteg munkának, a mit a középkor theológiája és filozófiája végzett, maradt valami nyoma a művelt emberi lélekben: a vallásos képzelet sejtelmes elragadtatásaiban és megrettenéseiben: forrásának műveltségtörténeti és lélektani nyomozása nem a scholastikusokhoz, hanem Dantéhoz fog vezetni bennünket. És Shakspeare? Coriolan, Brutus, Hamlet és Lear költője bizonyára nem kevésbé él, életre kelt erkölcsi sugalmaiban, az egyéni öntudatosságnak és felelősségérzetnek abban az uralkodó teljességében, mely az angol nemzetet kitünteti, mint drámáiban. A magunk életének köréből csak egyetlen példát említek. Nemzeti életünk újjászervezésének azok az eszméi, átalakítandó közrendjének képe, melyet államférfiaink és jogtudósaink a reform-korban megalkottak: az egész nemzet lelkét csak a művészet által hódították meg: Kossuth szónoki és Petőfi költői művészete által. Hazafias érzületünknek abban az átalakulásában, melyen a negyvenes évek folytán átment, Petőfi költészetének szintén uralkodó befolyása van. A merengő aggodásból és borongó páthoszból, melynek Vörösmarty oly fenséges hangot adott, nemcsak a közviszonyok, hanem az ő minden sziveket átjáró hangja viszi az önérzetes bizakodásba és szenvedélyes hevületekbe. Új színében, új jellemében, a legelleneségebb viszonyok között is őrzi az elhangzott csatadalok mámorosító emlékét. Bizonyára kevés magyar ember él ma, a ki Petőfiről nem tud; de egyetlen egy sincs, a kinek lelkében Petőfi hatása nem él, akár tud valamit felőle, akár nem.

Élnek első világunk tartalmában, ezer fonalú szövedékében, gondolatainkban, érzelmeinkben, képzeletünkben, nyelvünkben nemcsak a nagyok, hanem mindazok, a kik valaha, közvetlenül vagy közvetve meghatották a lelkeket. Ki gondol arra, hogy egész emberi művelődésünknek mindennél fontosabb tényezője, a betű, egy névtelen őszünkben csirázó művészi ösztönnek eredménye, melylyel a maga s talán mások gyönyörűségére megpróbálta a síkban ábrázolni valamely, a térben látott tárgynak képét. Ha lelkünk tartalmát jegyekben tudjuk kifejezni, alig sejtjük, hogy e jegyek tömegének milyen nagy része veszi eredetét a világ képének egy-egy művészi rajzából, egy-egy költői rajzolójának lelkéből.

Visszatérve már nemzeti életünk körébe, nemzeti erkölcsünkben, művelődésünkben, egész lelkünkben alkotó és alakító erőnek kell ismernünk szellemi életünk teljes multját, minden jelentős termékét. Természeti és egyéb történeti tényezők mellett, ezek hatásából, hatá-

sának örökléséből, elágazásából, átszüremléséből, tovább szivárgásából, mult korok emlékéből, egyéni lelkek erejéből fejlődik, módosul, alakul a maga sajátosságában, lelki világunk. Egy francia psychologussal szölvá: nemcsak a magunk életét éljük, hanem elődeinkét is. Szellemünkben élnek a mult szellemei, műveltségünkben a mult műveltsége és alkotásai. Nem maradhatunk magunkhoz hívek, ha elődeinkhez hűtelenekké leszünk. Ezt a hűséget tudatossá tenni nemzeti életünk egész körében s mindazok irányában, a kiknek a művelt nemzeti lélek fejlesztésében részök volt, elmélyíteni és áthévíteni: irodalmunk egészséges fejlődésének egyik fő feltétele s társaságunknak egyik fő feladata.

De e gondolatok, melyeket inkább csak megpendíthettem, mint kifejthettem, más tanulsághoz is vezetnek bennünket. Az irói hatás, ebből a szempontból tekintve, oly távlatot nyit, mely mindnyájunkat és mindannyiszor, a mikor csak a tollat kezünkbe vesszük, magunkkal, tehetségünkkel, törekvéseinkkel való komoly számvetésre kötelez. A felelősség szigorú alakja lép eléink. A rövid napok tapasztalatain és feledékenységén túl arra a kis, talán parányi részre mutat, mely korunk irodalmi karában a mienk, s a mely ebbe olvadva, jövő erkölcsi fejlődésnek lehet részesévé. Midőn így az irodalmi munka komolyságára int, sohase takarjuk el előtte szemeinket, sohase zárjuk el előle sziveinket, és sohase feledjük, hogy egyetlen nagy irója sincs a világnak, ki a felelősség sugallatát ihletében ne érezte és alkotásaiban ne éreztette volna.

Ezzel megnyitom a Kisfaludy-társaság ötvenhatodik közgyűlését.

TITKÁRI JELENTÉS.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tisztelt közönség!

Midőn társaságunk atyja, Kisfaludy Károly születésének évfordulóján ismét összegyűltünk, megtartani szokásos évi ünnepünket, lelkünk megtelik az ünnepi hangulat komoly áhívatával s közel érezzük magunkhoz az elköltözött nagyok szellemét, kik irodalmunkat az ízlés és hazafiság s a tiszta fényben tündöklő eszmények templomává avatták.

Miben áll az irodalmi társaságok feladata? Miben áll hatásuk? Egy nemzet nagygyá nőtt irodalmát nem ölelhetik fel magukba, sőt még kelesztő kovászúl sem szolgálhatnak, mely a lelkeket forrongásba hozza. Az irodalmi élet, mint minden élet, magától is forr, pezseg, fejlődik, alakul, s ezerféle ható ok ad irányt fejlődésének. Az irodalmi társaságok feladata és kötelessége, meg nem vesztegetve idegen ízlés és a múltó divat áramlatától, élesztetni folyvást az oltár tüzét, melyet az emberiség és nemzetünk nagy szellemei gyújtottak, hogy legyen egy biztos pont, egy vezető fény, mely megmutassa az utat a szép és igaz felé.

A Kisfaludy-Társaság főleg irodalmi munkásságával: felolvasásával és kiadványainak válogatott sorozatával igyekszik fentartani iránytjelölő hatását. Ezzel mutatja meg, ezzel bizonyítja az elődök nemes hagyományaihoz való ragaszkodását. De kegyelettel gyűjti az emlékeket is, melyek elhunyt jeleseink földi nyomait jelölik. Emléktárunk Kazinczy Ferencz két hajfürtjén kezdve, melyek egyike barna, a másika pedig, a kufsteini börtön után, galambfehér, egészen a közelmúlt időkig mennyi becses ereklyét őriz; Kisfaludy Károly rajzait, festményeit, Arany János kapszos könyvét, Madách Ember tragödiájának kéziratát, nagy embereinkre emlékeztető sok más ereklyetárggyal együtt.

Emléktárunk a lefolyt év alatt is örvendetesen gyarapodott. Endrődi Sándor társunk Kisfaludy Károly összes munkáinak azzal a kiadásával ajándékozta meg társaságunkat, melyet a mester halála

után közvetlenül barátai adtak ki s a melyre befolyt adományok fölöslege volt az a mustármag, melyből társaságunk alaptőkéje nagyra nőtt. Endrődi társunk ajándéka annál becsesebb, mert e példány társaságunk első igazgatójának, Fáy Andrásnak tulajdona volt.

Egy olajfestésű kép, melyet Horvát Henrik úr ajándékozott társaságunknak, annak a jelesünknek emlékét őrzi, kit a mester, Kisfaludy Károly is, mesteréül tisztelt. A képet Kazinczy Ferencz felszólítására és utasítása szerint festette Öser Ádám Fridrik, Goethe kortársa és barátja, a lipcei művészakadémia igazgatója, a *Messias* magyar kiadásának címképéül. A kép származását és hitelességét magának Kazinczy Ferencznek sajátkezű felírása bizonyítja.

Arany és Petőfi, irodalmunk zenitjén tündöklő e páros csillag nemes barátságának emléke az a két ereklyetárgy, melyet társaságunk özvegy Arany Lászlóné úrnő szivességéből bír. Egy gyűrű és egy ezüst máriásból formált kanál; mindkettőt Petőfi ajándékozta egykor komasszonyának, Arany Jánosnénak. Most e becses ajándék egyúttal annak a siron túl is tartó kapocsnak látható jele, mely Arany Jánost és korán elhunyt jeles fiát, Arany Lászlót, a Kisfaludy-Társasághoz fűzte; mert bizonyára az ő szellemök vezette az ajándékozó nemes hölgy gyöngéd kezét.

Hasonlóképen a kegyelet és a régi felbonthatatlan kapocs kifejezése Greguss Ágostné úrnő ajándéka is, boldogult férjének arany tolla, melylyel társaságunk egykori titkárát, majd alelnökünket s ma legnagyobb alapítónkat, tanítványai tisztelték meg pár évvel hála előtt.

Fogadják a szives adományozók, a becses ereklyékért társaságunk igaz köszönetét.

A rokonszenv és elismerés, mely társaságunk működését kíséri, abban az anyagi támogatásban is kifejezésre jut, melyben a művelt magyar társadalom a Kisfaludy-Társaságot folyvást részesíti. Boldogult társunk, Zichy Antal, ez a nemes idealista, ki annyi szeretettel és kötelességtudással vett részt társaságunk minden munkájában, 3600 koronát hagyományozott alaptőkének növelésére, 4000 koronára egészítve ki már korábban tett alapítványát. Hivatott ajak mondott emlékezésedet elköltöztött társunk fölött; de legyen szabad ez ünnepélyes órában is legalább egy futó fényt, az emlékezésnek egy gyenge sugarát vetni a sirra, mely az ő meleg szívét takarja.

Hálával kell megemlékeznünk a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesületről is, mely nagynevű alapítójának s a mi első igazgatóknak, Fáy Andrásnak emlékére a lefolyt évben is megújította 400 koronás alapítványát.

Társaságunk alapítói közé léptek ezen kívül 200—200 koronával Rakovszky István úr, az állami számvevőszék elnöke, dr. Székely Ferencz úr, a Pest belvárosi takarékpénztár vezérigazgatója, a kaposvári főgymnasium Virág Benedek önképző köre s a budapesti tanárképző intézet gyakorló főgymnasiumának ifjusági könyvtára. Fogadják mindannyian társaságunk köszönetét.

De legnagyobb köszönet illeti Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ó nagyméltóságát, kinek böles gondoskodásából társaságunk 3000 korona évi támogatásban részesül népköltésünk termékeinek gyűjtésére és kiadására. Gyűjtőink ez évben is serényen folytatták munkásságukat. Vikár Béla úr Nógrád- és Nyitramegye palócszága s a királyhágóntúli székelység között folytatandó gyűjtésre nyert társaságunktól anyagi és erkölcsi támogatást. Gönczy Ferencz úr már második évben kutatta föl a dunántúli Göcsely vidékének néprajzi és népköltési szempontból egyaránt érdekes területét. Mailand Oszkár úr, kit eddig mint az oláh népköltemények és népszokások gyűjtőjét s magyar nyelven magyarázóját ismertünk, ezúttal a királyhágóntúli megyékben az oláhsággal érintkező magyarság közt indította meg gyűjtését, s remélhetőleg úgy ő, mint Gönczy Ferencz, pár év alatt már egy-egy nagyobb önálló gyűjteménnyel fogják gazdagítani népköltésünk kincses házát.

Ez évben már két jeles gyűjteményt bocsátunk nyilvánosságra, Vikár Béla somogy megyei gyűjtésének eredményét, melyről már volt alkalmunk részletesebben megemlékezni, s dr. Sebestyén Gyula gyűjteményét, a Regös énekeket. Népköltészetünk legrégebb, egészen a pogány világ homályába menő emlékeit találjuk összegyűjtve az utóbbiban, rendkívül nagy tudományos apparátussal készült tanulmány kíséretében. «A történeti nyomok, az összehasonlító néprajzi módszer, a vallási képzetek s liturgiai reminiscenciák ismerete mind birtokában van a szerzőnek», mondja a mű tudós bírálója, Szilády Áron, kit a Kisfaludy-Társaság jelentéstételre kért föl; sőt nem habozik kimondani, hogy Sebestyén Gyula «példát mutat arra, mint kell régi emlékeink, szokásaink eredetére világot deríteni». A regös énekek dallamának hangjegyeit is közölni fogjuk a műben, melyet még a regös készségek és az érdekesebb regös alakok rajzai is díszíteni fognak.

A Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményének ez új sorozata azonban, sajnos, már nem azoknak a kiváló férfiaknak szerkesztői gondja alatt készül, kik oly mintaszerűen szerkesztették a korábbi sorozatot. Arany László, a magyar népmesének ez a ritka finom érzékű buvára, gyűjtője és mesteri elbeszélője, kidőlt közülünk férfikora

virágjában, Gyulai Pál tisztelt tagtársunk pedig, kit a társaság bizalma Erdélyi János után jelölt e fontos feladatra, s a ki Arany Lászlót szerkesztőtársul választotta maga mellé, elfoglaltsága miatt lemondott a szerkesztőségről. Társaságunk, őszinte sajnálattal a távozás fölött, jegyzőkönyvben fejezte ki háláját az elévülhetetlen érdemekért, melyeket Gyulai Pál ezen a téren is szerzett.

A múlt év novemberében tartott ülésünk, a népköltési gyűjtemény szerkesztése tárgyában kiküldött bizottság javaslatára engem tisztelt meg a megbizatással, hogy e kitűnő férfiak helyét elfoglaljam. Talán sohasem nehezedett rám jobban gyöngeségem nyomasztó érzése, mint a kitüntető megbizatással szemben, melyet, mint dísz nem kerestem, de mint kötelességet vissza nem utasíthattam. Szeretettel és lelkesedéssel fogok a munkához, de félek, hogy a feladat egész embert kívánna s nem elégszik meg a nehéz napi munka után az esti pihenéstől ellopott rövid órákkal.

A bizottság, melyet társaságunk a szerkesztés tárgyában kiküldött, a szerkesztésnél követendő főbb irányelveket is megállapította. Kimondta, hogy mint eddig, ezentúl is csak az æsthetikai szempont lehet irányadó, de a mennyire ennek sérelme nélkül tehetjük, a folklorisztikus szempontokat sem szabad figyelmen kívül hagynunk, mert gyűjteményünket ezzel még értékesebbé teszszük.

Hiszszük, hogy a művelt közönség meleg érdeklődéssel fogja fogadni népköltési gyűjteményünk ez új sorozatának köteteit.

Havi üléseinket eddig is a nagy közönség lelkes érdeklődése kísérte. Az akadémia terme, hol az üléseinket tartjuk, legtöbbször szűknek bizonyult; pedig alapszabályainkhoz híven nemcsak a szívet gyönyörködtető szépirodalmi felolvasásokra fektetjük a súlyt, hanem az eszmét gazdagító komolyabb tanulmányokra is. A lefolyt évben kilencz havi ülésünkön 20 verses és 13 prózai felolvasás hangzott el, köztük három verses és három prózai felolvasás vendégektől.

A tagok felolvasott dolgozatainak sorozata következő: Ábrányi Emil: *Az amerikai magyarokhoz*, költemény; Alexander Bernát: *Ofélia*, tanulmány; Baksay Sándor: *Homer Iliásának utolsó énekéből*; Bársony István: *Az állatkirály szabadon* című regényéből; Bartók Lajos: *A ligeti fenyvek alatt*, *A hársfa*, *Támadjatok fel*, *Egy éj emléke*, *Költő vagyok*, *A tengerhez*, *Vágyak*, *Isten veled*, költemények; Berczik Árpád: *A ministerválság*, elbeszélés; Dalmady Győző: *Falusi élet*, *Az akácziiget*, *Nyílt sir előtt*; Endrődi Sándor: *Ima*, költemény; Hegedüs István: *Mátyás király és a latin költők*, tanulmány műfordítási mutatványokkal, továbbá műfordítások francia költőkből, még pedig Leconte de Lisle után *Hypathia*, *A dél*, *Dies*

irae, *A hálhatatlan illat*, Theuriet után *A lekaszált fű*, Banville után *Élet és halál*, Armand Sylvestre után *A miloi Venus*, Baudlaire után *Az ember és a tenger*, Dupont után *Az én szőlőm*; Jakab Ödön: *Ének a tisztességről*, *Egy öreg költőhöz*, költemények; Kozma Andor: *Lafontaine meseiből*, műfordítások; Lévy József: *Karácsonyi verebek*, *Rózsabimbó*, *Koszorú öreg barátom sírjára*, *Hiú remény*, Mikszáth Kálmán: *A kladovai menyecske*, elbeszélés; Pekár Gyula: *Az elmulasztott pillanat*, elbeszélés, székfoglaló; Rákosi Jenő: *Tóth Lőrincznek a Méhek* című epigramm kötetéből; Szabolcska Mihály: *Dal a vajszívű jegyzőnéről*, *Leány-szokás*, *Egyedül*, *Vallat a kis fiam*, *Őszi ének*; Szana Tamás: *A modern tájképről*, székfoglaló értekezés; Vargha Gyula: *Tóth Lőrinczhez*, költemény; Vértesi Arnold: *Az olaszok*, elbeszélés. A vendégektől felolvasott dolgozatok ezek: Balla Miklós: *Gyárban*, *Esküvő*, *A dorozsmai szélmalom*, költemények; Gábor Ignác: *Az Edda-dalokból Atli halála*, műfordítás; Geöcze Sarolta: *Taine Lafontaineról* szóló tanulmányának fordításából; Huszár Vilmos: *Don Quijote*, tanulmány; Gróf Kún István: *Hugo Viktor Forradalom után* című költeményeinek fordítása; Popini Albert: *Kivi Elek Falusi vargák* című bohózatából, fordítás; Vértesi Jenő: *Vak János*, történeti ballada.

A rendes felolvasásokon kívül nem csekély érdeket kölcsönöztek havi üléseinknek azok a finom ötvös munkához hasonló beszédek, melyek ez elnöki székéből különböző alkalmakkor elhangzottak. Bizonyára kitörülhetetlenül fog élni az új tagok emlékében az a meleg baráti s találóan jellemző üdvözlés, melylyel elnökünk a széket foglalt tagot köszönteni szokta. De külön ki kell emelnem azt a megemlékezést, melyet elnökünk a májusi ülésen Kazinczy Ferenczről, a kufsteini fogságából való kiszabadulásának századik évfordulóján tartott.

Nyelvünk és irodalmunk apostola, a szent öreg iránt érzett kegyeletét társaságunk más alkalommal is kifejezte. A kassai Kazinczy-emléktábla leleplezési ünnepélyén Rákosi Jenő társunk által képviseltette magát, ki szavának erejével magasra csapó lánggá szította az ünneplő közönség hazafias lelkesedését.

Más ünnepi alkalmakon sem mulasztottá el társaságunk a nemzeti kegyelet műveiben való részvételét. Szombathelyre Horváth Boldizsár emléksobrára Hegedüs István társunk vitte el a Kisfaludy-Társaság koszoruját, s lelkes szavakkal tolmácsolta hódolatunkat ama kiváló szellem iránt, ki bár csak pihenőül kereste fel olykor a múzsák berkeit, de azért nemcsak az igaz, hanem a szép kultuszát is folyvást művelte eszményekért hevülő lelkének nemes lángolásával.

Egy tisztább, nemesebb kor eszményi világát hirdeti ma is köztünk társaságunk nesztora, Tóth Lőrincz. Ő az egyetlen, ki ott állt társaságunk bölesője mellett, s mint élő tanú és tanítvány színről-színre látta a hívek és nagyok kis csoportját, kiket a magyar nemzet géniusza mint a pünkösdi szentlélek, megihletett. Tóth Lőrincz taggá választatásának hatvan éves fordulóját deczemberi ülésünkön ünnepeltük, neki szentelve azt egészen. Az elnöki üdvözlésen kívül ünnepi költeményekben fejeztük ki tiszteletünket és szeretetünket; de ott zümmögtek mézzel és virággal terhelten az ő *Méhei* is, ezek a pompás epigrammák, melyekben a komoly életbölesesség, a csípős gúny, a dévaj enyelgés s a szellemes tréfa oly kedves tarkaságban váltakozik.

Míg a nyolczvanhét éves aggastyánnak ma is piros arca, a szép, derült, harmónikus életnek e hirdetője, jóleső melegséggel tölti el szívünket; borongó érzéssel közelítettünk egy nemrég hantolt sírhoz, mely egy még fiatal élet romjait takarja s mely fölé hiába állított emléket a barátság és kegyelet, lelkünknek gyötrő kérdései csak nem némulnak el. Miért kellett elveszítünk Péterfy Jenőt, ezt a kiváló szellemet s mért épen oly tragikus módon? Ő, kinek lelke oly végtelen gyönyörrel itta fel magába a nagy természet millió alakban nyilatkozó szépségét; ő, kinél mélyebben, finomabb elmével s fogékonyabb szívvel senki sem merült az ó- és új-világ nagy szellemeinek alkotásaiba, kinek lelke folyvást a művészi vágy és kielégítés váltakozó gyönyörében ringott, miért rohant mégis a szín- és hang nélküli örök sötétség birodalmába, hol nem remélt, nem várt semmit, csak a megsemmisülést?

Jobb, ha nem feszegetjük a kínos rejtélyt s szellemének élő emlékeire fordítjuk szemünket, mint tette másod-elnökünk szép beszédében a síremlék leleplezésekor.

Péterfy Jenő szellemi hagyatékáért méltán hálás lehet a magyar irodalom, kétszeresen hálás a Kisfaludy-Társaság, mely alapítói könyvtárának sorozatát gazdagíthatja e becses művekkel. Péterfy összegyűjtött művének első kötete még a mult évben megjelent, most a második kötet vár szétküldésre. Ebben is ép oly fényesen nyilatkozik Péterfy sokoldalú ismerete, éles elemző tehetsége, finom ízlése, erős ítéléte. Az emberi szellemnek mily végtelen világát tárja föl előttünk, midőn a görög költők, történetírók, philosophusok, midőn Dante, Taine, Tennyson s más előkelő szellemek társaságába vezet bennünket.

De büszkén mutathatunk kiadvány-sorozatunk másik megjelenő kötetére is, Alexander Bernát társunk Hamlet-tanulmányára, mely a

dán királyi problémáját, erős pszichologiai és æsthetikai alapon, új szempontokból fejtegeti s Shakspere első remekének egész könyvtárát tevő commentárai után is hézagot pótol.

E két munkával együtt küldjük szét már legközelebb Évlapjaink XXXIV. kötetét, míg a XXXV. kötet most van sajtó alatt. Ez utóbbi, társaságunk határozata folytán, új alakban, új beosztással fog megjelenni, s bár az érdeklődő közönség társaságunk életének minden nevezetesebb mozzanatáról ebben is hű tájékoztatást talál, mégis első sorban mint irodalmi olvasmány kerül a nagy közönség kezébe. Évlapjaink ez újabb folyama, mely a másod-titkár urnak, Kozma Andor társunknak szerkesztői gondosságát és leleményét dicséri, pár hónap mulva szintén elhagyja a sajtót, alapítói könyvtárunk említett sorozatának még egy művével, a Francia Anthologia második kötetével együtt. E műben a XIX. század francia lyrájának tervszerűen válogatott gyűjteményét kívánjuk magyar nyelven bemutatni. Az első kötet Chenier-től Musset-ig terjedt, a második kötet pedig Leconte de Lisle-lel, az újabb francia költészet e titáni alakjával kezdődik s felöleli napjainkig a francia lyra legjellemzőbb termékeit.

Nem alapítói könyvtárunk sorozatában, de mint társaságunk kiadványa jelent meg Radó Antal társunk fordításában a Sah-Name egyik nagy epizódja, *Feridun és Fiai*. Ezzel ismét közelebb látjuk a remény megvalósítását, hogy a nagy perzsa hősköteményt utóvégre is teljesen a magunkénak mondhatjuk.

Talán nem csapok túl feladatomon, ha még egy műről megemlékszem, mely nem társaságunk kiadásában jelent ugyan meg, de a melyet mégis a magunkénak mondhatunk. Társaságunk buzdító tapsai közt fordította le Baksay Sándor társunk Homer Iliaszát. Havi és ünnepélyes üléseinken hallottunk részleteket a munkából, sőt e nagy éposz első hat éneke társaságunk kiadásában látott napvilágot. Ennyi jogcím, úgy hiszem, felhatalmaz, hogy örömünknek és köszönetünknek itt e helyen is kifejezést adjak azért a nagy szolgálatért, melyet tisztelt társunk e minden idők remekének lefordításával a magyar irodalomnak tett. Lehet lándzsát törni az alakhú fordítás mellett (magam is híve vagyok); de Baksai Sándort, midőn magyar alexandrinokban fordította le a görög naiv époszt, véleményem szerint, erejének tudatában művészi ösztöne vezette. Homér világát a nélkül, hogy meghamisította volna, egészen közel hozta hozzánk. Az ő fordítása a magyar nyelv és a magyar szellem diadala.

Beszámolva munkálkodásunkkal, talán szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy társaságunk életében az elmúlt év sem folyt le meddőn. A Gondviselés máskülönbén is kegyes volt irántunk, sorainkat sem

ritkította úgy meg a halál, mint a közelmúlt években. Csak egy veszteséget jelenthetek, Saissy Amadé levelező tag elhunytát. Ő akkor lett barátunkká, midőn azt hitte a világ, hogy már kitöröltettünk a nemzetek sorából. Megszerette nemzetünket s vele nemzetünk irodalmát, s tolmácsává, magyarázójává lett honfitársai nagy nemzete előtt. Megérdemli e hű barát, hogy szeretettel őrizzuk emlékezetét.

Társaságunk rendes tagjainak egy híja sincs. Az a tagsági hely, melyet legutóbbi tagválasztó ülésünkön betöltöttünk, korábbi évekről maradt üresen, s azt az örömet, melylyel új tagtársunkat üdvözlöttük, nem fátyolozza a közeli veszteség bánata. Új tagtársunk, Fiók Károly, nem idegenül foglalja el helyét közöttünk; a munkából eddig is kivette a maga részét. Alapítói könyvtárunkat ő ajándékozta meg a szanszkrit irodalom két remekével, a *Sakuntalával* és a *Nala és Damajantival*. A költő és tudós, amannak ihlete, ennek tudománya egyesülnek új tagtársunkban, s a szanszkrit irodalom költői remekeinek művészi átültetésével oly szolgálatot tett irodalmunknak, minőre bármely európai nemzet büszke volna. Üdvözlöm őt még egyszer sorainkban, mely ő vele teljessé vált.

SHAKESPEARE ÉS KATONA JÓZSEF.

ALEXANDER BERNÁTTÓL.

Még ma is csodálatosnak tetszik Katona *Bánk bánjának* keletkezése, mellözése és föltámadása. Keletkezik, mikor állandó színházunk, drámánk, fővárosunk, irodalmi életünk nem volt; részt vesz egy pályázatban, melynek bírálói, köztök a kiváló Döbrentey Gábor, észre sem veszik; megjelenik nyomtatásban, de nem az olvasó közönséget hódítja meg, hanem a színházét, egy nagy művész játéka révén. Írta pedig egy huszonhárom éves ifjú, ki miután néhány évvel később kijavította, örökre leteszi a drámaírói tollat. És erről a műről tűnik ki mind határozotabban, hogy a mai napig, gazdagon fejlődött drámairodalmunkban is, legértékesebb tragédiánk. Mennyi izgató kérdés rejlik e tényekben!

Akaratlanul is Shakespeare felé fordul gondolkozásunk. Őt tanulmányozván, igazodunk el mindenben, a mi az újkori tragédiát illeti, ő tőle kérdezzük a drámaírás föltételeit, a dráma mivoltának és fejlődésének törvényeit. Más nemzeteknek is volt saját szerű tragédiájok, de csak Shakespeareé vált világirodalmi erejűvé. A nagy stílű tragédiában ő a mi mértékünk, kihez mindent hasonlítunk; ő a típusnak az a képviselője, kinek fejlődésében analógiákat keresünk minden fejlődés megértésére.

A mi esetünkben még közelebről érdekel bennünket Shakespeare, Katona József tanulmányozta Shakespeare műveit, *Bánk bánja* félreismerhetetlenül a Shakespeare-féle tragédia bélyegét mutatja. Vannak, a kik *Bánk bánt* egyébnek se tekintik, mint tehetséges kezdő író érdekes Shakespeare-utánezatának. Érdemes megvizsgálni, mit köszön Katona Shakespeare-nek, miképen hatott rá a nagy angol költő. Ily vizsgálódás nem nehézség nélkül való, mert a ráhatás a lélek mélyében megy végbe és a szerint, hogy milyen ez a lélek, nagyon különböző. Némelyiket csak fölszínesen érinti, mást leigáz és

a legkiválóbbakat fölszabadítja. Mindenesetre fontos tanulságokat szolgáltat az író értékének, mivoltának megítélésére.

De bármily kényes is ez a vizsgálódás, nem szabad kitérnünk előle. Minden, a mi szellemi, fejlődés eredménye és csak e fejlődés történetéből érthető meg igazán. Matematikai tételeknél mellőzhetjük, hogy miképen alakultak, de már az organismust genetikusan kell magyaráznunk, a szellem terén pedig csodás continuitas tárul föl előttünk, sűrű szövevénye a jelenségeknek, mely néha a legtávolabbt is összeköti. Hogyan érthetnők meg az egyest, ha nem ebben a kapcsolatban nézzük? Igaz, hogy sűrű fátyol takarja a szelleminek fejlődését, és mennél nagyobb ennek az értéke, annál rejtelmesebb a keletkezése. De épen ezért minden kis világosság itt hasznunkra válhatik.

És mindenkinek, a ki *Bánk bán*nal foglalkozik, nagy segítsége is akad. Gyulai Pál épen *Bánk bán*ról egy egész könyvet írt. Nem szabad hozzáfognunk a munkához, mielőtt neki, ki köztünk van, köszönetet nem mondunk azért a soknemű segítségért, melyet műve a legfontosabb kérdések vitatásában szolgáltat. Némelykor szinte sokal-
lanunk kellett ezt a segítséget. Ő utána *Bánk bán*ról írni vajmi könnyű, de újat mondani annál nehezebb. De ez csak növeli e segítség értékét. Más pontból indulva, más kérdés útján járva és mégis a fődolgokban ugyanahhoz a végponthoz érve, nagy megnyugvást érzünk. Bizonyosságát látjuk benne annak, hogy a mi utunknak megvan a jogosultsága; nem haszon nélkül jártuk. És talán ő is szívesen veszi, hogy midőn az ő műve szolgál az új nemzedéknek is világító toronyul, ezzel maradandó értékét még ő maga tapasztalhatja és élvezheti.

I.

Katona fejlődése *Bánk bán* megírásáig meglepő módon hasonlít Shakespeare történetéhez. Shakespeare, mint tudjuk, az angol dráma legforrongóbb korszakában kerül kis vidéki városból Londonba és a színháznál talál alkalmazást, eleinte talán mint a rendező segéde, de csakhamar mint színész és író, kinek egyik fontos teendője a másor ellátásáról gondoskodni. Több színház állott fönn egymás mellett, melyek versenyeztek egymással, és minthogy e színházak közönsége szenvedélyesen szereti ugyan a színpad termékeit, de egészben mégis korlátolt számú, folyton új darabokat kell adni, valószínűleg minden két-három hétben egyet, ha új nincsen, régít, többé-kevésbé átala-
kítva, az ízlés divatjához alkalmazva. Az írói tulajdonjog kérdése nem

zavarja a színházakat, az író rendszeren örökáron adja el művét a színháznak, nyomtatásban ki sem adhatja, hogy más színház el ne játszhasssa; a színház korlátlanul rendelkezik a birtokába került művel. Így kezdi Shakespeare drámaírói pályáját, átalakít, színre alkalmaz régi műveket egymaga, vagy másokkal szövetkezve, utánozza kortársait és bizonytalanul tapogatózva keres új utakat. Innét van, hogy oly műveket is tulajdonítanak neki, melyeket halála után barátai föl sem vesznek összes művei gyűjteményébe, míg viszont vannak neve alatt művek, melyekhez talán alig van köze. *Titus Andronicus*-ban nem ismerünk Shakespeare kezére, *VI. Henrik* első részét talán csak átalakította, viszont van egy *János király* dráma, melyet 1591-ben játszottak és később az ő neve alatt adtak ki; ez a mű merőben más, mint az ő *János király*a. A *Felsült szerelmesek* meséje oly laza és vékony, stilusa pedig oly virágos és mesterkélty, hogy csak az ismeri föl benne Shakespeare erejét, ki ez erő későbbi alkotásait oly behatóan vizsgálta, hogy gyöngé megnyilatkozásai számára is érzéke támadt.

Ezek voltak Shakespeare inas évei, de ezekben tanulja meg művészeete mesterségét. A mesterség minden művészetben fontos, de egyikben sem nehezebben elsajátítható, mint a drámai költészetben. Az az anyag, melyet a festő vagy szobrász földolgoz, kézzel fogható test; a költőnek már az anyaga is szellemi, a nyelv, melyet céljai szerint kell formálnia; a festőnek, szobrásznak mintája is testibb, maga a látható természet, melyet utánoz, melylyel tehát minden pillanatban összehasonlíthatja a maga utánzását; a drámaíró abstractumot utánoz, az emberi életet, emberi jellemeket, cselekedeteket, indulatokat, melyeket csak képzeletben láthat maga előtt. A festőnek, szobrásznak kevesebb baja van műve szerkezetével is, mert közege a tér, melyet a szem egy pillantással átfog; a drámaírónak egy ideális valamit kell a képzelet, az értelem, az érzelem számára úgy tagolnia, hogy a képzelet kiegészíthesse, az értelem fölfoghassa és a szív meginduljon rajta. Végül a festő és szobrász inkább az egyéni szemlélet számára alkot, a drámaírónál lényeges, hogy művét azonegy időben nagy tömeg nézi; a tömegnek, mint ilyennek megvan a maga külön lélektana, melynek törvényeit a drámaíró el nem hanyagolhatja. Minderről bővebben lehetne szólni, de ennyi is elég annak a megértésére, hogy miért nem virágozhatik a dráma eleven színházi élet körén kívül. A görög dráma nemzeti és vallási közügy volt, a spanyol dráma is; a francia dráma a finom társadalmi élet virága volt, az angol a hatalmasan pezsdülő nemzeti életé. A midőn a színházak gombamód elszaporodtak a már akkor is népes Londonban, midőn egész sereg

nagy úrnak külön-külön szintársulata volt, mely oltalma alatt állott, midőn minden évben száz számra termettek a drámák, keletkezhettek Shakespeare, ki négy-öt év alatt, huszonkét éves korától huszonhat éves koráig megtanulta, a mit meg lehet tanulni, a drámai nyelv, a drámai compositio, a közönséggel való bánás technikáját, idegen darabok színrehozatala, átalakítása, utánzása közben. Midőn ezzel készen volt, megírta első nagy remekét: *Romeót és Juliát*.

Kicsinyítve, halványítva, minden tekintetben leszállítva: ehhez hasonlít mégis Katona József fejlődése. Midőn 1809-ben Pestre érkezett philosophiát tanulni, sorsa csakahamar a színészek közé vezette és körülbelül öt évig, 1815-ig, mikor a magyar színészek Pestet elhagyták, érintkezett velök mint műkedvelő színész, mint rendező és drámaíró! Mindent összevéve, mondja Gyulai, úgy látszik, hogy a kitünőbb fiatal színészek közé tartozott s ha csengő hanggal nem volt is megáldva, de a szenvedély fölfogásához és kifejezéséhez értett. (39. l.) Igaz, hogy a magyar színház akkor még csak tengődött Pesten, hogy még nem volt állandó épülete sem, sorsa nem volt biztosítva, a virágzó német színház mellett üvegházi növénynek tetszik előttünk, de ezt az üvegházat oly hő járta át, mely a természetes fejlődés sok föltételét pótolta: nagy erkölcsi erő, a nyelvért, a nemzeti műveltségért való lelkesedés. Midőn Shakespeare *Hamlet*ben a színművészetet és a drámát dicsőíti, csak nagy művészi és erkölcsi föladataira hivatkozik; a magyar dráma úttörői nyomorúságok mélyéből a nemzeti dicsőség egének csillagait nézik és ebből a látványból merítenek bátorságot és kitartást. A magyar színművészet első évtizedeinek története tele van a nemes rajongás példáival, melyek mellett szívesen elfelejtjük a sok léhaságot, szalmatüzet, kezdetlegességet és hibát. A hiányzó közönséget is pótolta ez a rajongás szülte képzelet, ez varázsolta a szegények elé azt a boldogabb jövőt, melynek úttörői gyanánt tekintették magokat. A nemzeti érzés adott némileg egészséges színt annak a gyöngé plántának, melyről józan, hideg szemlélő sohasem hitte volna, hogy nagy fejlődésre hivatott. A nemzeti érzés vitt a színház körébe oly férfias, erős, ép lelket, mint a minő Katonáé volt,* ez élesztette benne a tehehetséget, ez avatta drámaíróvá.

* Gyulai Pál csak írói jellemére és sorsára érthette a következő szavait: «Sorsa és ön maga akarták úgy, hogy darabonként törjék meg hite, büszkesége, erőnye, mert kevés volt benne a támadó erő és semmi abból a szilaj elszántságból, mely óhajtani szokta az akadályokat, hogy győzedelmeskedjék rajtok». (156. l.) Heinrich Gusztáv túlmenvén Gyulain, ezeket mondja: Erélytelen, ingadozó, félnék ember volt, és — azt hiszem —

Nem annyira színészi próbálgatásait tartjuk fejlődésére nézve fontosnak, mint drámaírói tevékenységét. Bámulatos termékenységet mutatott ebben az öt évben, melyet a színháznál töltött, a mi mellett jogi tanulmányait is befejezte, joggyakornoki teendőit sem mulasztotta el. Tíz darabja maradt fenn ebből az időből, néhány fordítása és eredeti műve pedig elveszett. Valóságos oszlopa lehetett a műsornak, melyet, habár nem mindennap játszottak, épen a közönség csekély számánál fogva, folyton meg kellett újítani. Katona, úgy látszik, minden évben négy-öt drámával tudott elkészülni. Magától értetődik, hogy se nagy eredetiségről, se nagy műgondról nem lehet szó, ne felejtjük, hogy egy tizennyolcz-huszonhárom éves ifjúval van dolgunk; Katona a nap, majdnem azt mondanók, a pillanat számára dolgozott, ennek szükségleteit elégítette ki. Gyöngye tehetséget ily munkásság megölhetett volna, neki nagy áldására vált. Megismerte a színpadot. Látta, miként kell cselekvényt a színpadon széjjel teríteni, jelenetet megszerkeszteni, párbeszédet szövögetni. Kitombolhatta magát. Szabad folyást engedhetett az indulatszülte szóárnak, tobzódhatott színpalhasogató beszédekben, túleshetett a gyermekbetegségeken. Mennél kevesebb volt a láza, annál gyorsabban és gyökeresebben gyógyulhatott ki belőle. Heves költői temperamentumok javában szertelenkednek abban az életkorban, melyben Katona már öntudatos és magánuralkodó művészettel *Bánk bánját* írta. Shakespeare *Titus Andronicusát* huszonöt-huszonhat éves korában írta. Mindent összevéve Katona

talán beteg is . . . Tépelődő szelleme, problematikus jelleme, elegikus hangulata eleve is alkalmatlanná tették őt oly életpályára, milyen akkor a magyar színész és író pályája volt. *Egyetemes Philologiai Közl.* VII. (1883.) 937. l. Nem tudom, mely tényeken alapszik ez a jellemrajz. A források csak elmélázó, magába vonult, zárkózott természetét emlegetik. Horváth Döme pöriratairól azt mondja: «nem igen találkozik irattár, hol a férfias jellemet, nemes szívet, ritka becsületességet, szakértő avatottsággal páros szorgalmat tanusítólag, példányul szolgálható szebb kincsek és szebb ügyek rejtőznének.» (Miletz János. *Katona József* Budapest, 1886. 62. l.) Junius is (Zilahi Kis Béla) csak ennyit mond: Csöndes, méla, hallgató ember volt; röviden és szenvedélyesen beszélt, miért a nép perczegő pennájú Katonának hívta. (*Katona József élete.* Budapest, *Magyar könyvtár*) 76. l. Hogy lemondott az írói pályáról, annak, úgy látszik nem erélytelensége volt az oka. Contemplatív lélek volt, de talán még sem erélytelen, ingadozó. A viszonyok nem engedték meg, hogy a harcztérnek arra a helyére jusson, hol erejét kimutathatta volna. A viszonyok még a küzdelmet is szinte lehetetlenné tették neki, a mint ezt Gyulai Pál meggyőzően kimutatta.

a gyermekifjú éveiben páratlanul heves, gyors fejlődésen ment keresztül, melynek végén oly megállapodott, kész, leszűrt költőnek tünik föl előttünk, mintha évtizedek érlelték volna meg szellemét. Mindezt a pesti szintársulatnál töltött időnek köszöni.

Milyenek ezek a kezdő darabok? Itt egy új, látszólag megfejt-hetetlen csodára akadunk. Ezeknek a daraboknak jóformán semmi közük sincsen a nemzeti élethez, melynek lelke különben is. magáról nem tudva, szunnyadott. Shakespeare kortársai és maga Shakespeare is részben idegen forrásokból merítettek, melyek inkább a phantasiát izgatták és elégitették ki, de ez a phantasia egy nagyratörő, vállalkozó nép phantasiája volt, mely már akkor is az egész világon otthon érezte magát, hódító hadjáratokra indult, körülhajózta a világot és a maga változatos, virágzó, erélyes életében a nagy, megrendítő eseményekhez és sorsfordulásokhoz hozzá volt szokva. Egy része a drámáknak hazai krónikákból volt szedve, a többiek tárgyát is a nép mesemondó és mesehallgató kedve ismeretessé tette. De a mely drámákat Katona kora szült, azok izgatták ugyan a képzeletet, de csak ennek a kornak, ennek a közönségnek a képzeletét. Németországban keletkezett a rémdráma, idéetlen leleményeivel, nevetséges borzalmival, együgyű cselékvényével, ez származott át Magyarországra. Ellen-tétéül szolgált az érzelős dráma, beteges könnyhullatásával, lapos erkölcsével, egyhangú szókereplésével. Egy szellemi tartalmából, erkölcsi érzéséből, nemzeti fejlődése föltételeiből kifosztott népréteg irodalma volt ez, egy még kiskorú nép irodalma, melynek ízlése gyermekiesből gyermekessé, naivból ostobává, érzelmesből érzeltgössé, férfias szókkal vagdalkozóvá torzult. Ily darabokat fordítottak, utánoztak Magyarországon is, melynek közönsége igazán naiv lélekkel, sőt némi áhitattal és az újság ingere következtében az igazat a hamistól megkülönböztetni nem tudó ízléssel élvezte a színház új gyönyörűségét. Közben játszották Schillert, Shakespearet is, de a még tehetetlen nyelvnek ugyanabba a köntösébe bújtatva, a mi máris külsőleg egyformává tette őket a többiekkel, és az előadásnak is ugyanabban a stílusában, a mi a megkülönböztetést még nehezebbé tette. A közönség nem sokkal többet értett *Hamlet*ből, mint a *Haramjából* és a *Haramjából* mint más rémdrámákból. A földolog volt a dühöngés, az ártatlanok szenvedése, a gonoszok körömfönt gazsága, a hihetetlen fordulat, a végén a nagy meglepetés, a bűnösök megbüntetése, a jók megjutalmazása. *Hamlet*et is Kazinczy fordításában adták nálunk* és e fordítás szerint, mely Schröder német fordítása

* Kazinczy fordítása e cím alatt jelent meg: *Hamlet* szomorújáték

után készült, Hamlet a darab végén nem hal meg, hanem diadal-maskodik a gonoszon.

Katona első drámái ennek a kornak az ízlését tükrözik. Ha Katona nem írta volna *Bánk bánt*, mind a jól megérdemelt feledés éjjelébe merültek volna. Így gondosan kutatgatjuk bennök *Bánk bán* szerzőjét, de oly sötétség van, hogy csak itt-ott látunk némi fényt derengeni, és nehezen veszszük észre, hogy honnét jó. Gyulai és Bayer *A magyar drámairodalom történetében* gondosan elemzik őket, Gyulai szigorúbban, Bayer enyhébben, de Bayer is csak egy-két jobb

VI. fölvonásban. Shakespeare munkája, úgy a mint ez a mi Játzó-szineinkre léphet. A címlapon nincsen meg a fordító neve és a megjelenés éve, de az előszó végén áll: Budán, a királyi lakhelyben, Ikerhava 22-dikén 1790. *Kazinczy*. Lásd a fordításra vonatkozólag Greguss Ágost *Shakspeare pályája*. Budapest, 1880. 371. l. De Greguss valami tévedés következtében nem vette észre, hogy Hamlet a darab végén nem hal meg! Azt írja: «Végződik a haldokló Hamlet szavaival.» Kazinczy fordításában, illetőleg Schröder átdolgozásában Hamlet nem utazik el Angliába, csak készül elmenni, de a király, a VI. fölvonásban, elutazása előtt, még egyszer hivatja, azon ürügy alatt, hogy kibékítse Laertes-szel, de igazában, hogy megmérgezze. Párbajról egyáltalán nincsen szó. Midőn Hamlet a király előtt megjelenik, ez búcsúpoharat ürit Hamletnek szerencsés útjáért és kívánt visszatéréséért, Hamletet meg fölszólítja, hogy Laertesért igyék, ki neki megbocsátja atyja megölését. De Hamlet a neki nyújtott poharat letéteti «egy kevésé»; ebben a pillanatban bejő a királyné és mielőtt a király megakadályozhatná, fölkapja a Hamletnek szánt mérgezett italt és Hamlet egészségére iszik belőle, azután Hamletnek nyújtja. Hamlet leteszi a poharat és most kér bocsánatot Laertestől, mint az eredeti szöveg szerint a vívás előtt. A király újra sürgeti Hamletet: Békepoharat! De most a királyné már érzi a mérég hatását és fölkiált: A borban mérég volt. «Mérég? — mondja Hamlet — Itt a mérég néked átkozott gyilkos. (Kardot ránt s általdöfi a király.) Most a királyné fölfedi a nagy titkot, hogy a király ölte meg első urát és ő «megegyezett férje megöletésében». Hivatkozik, szavai igazságának bizonyítására, hogy a halál utolsó pertzentéseiben igazság vagyon és az ég, villámmal és mennydörgéssel is igazolja szavait. A királyné bűnbánóan hal meg, Laertes is megvallja, hogy tudott a mérgezett italról és bocsánatot kér és a darab Hamletnek e szavaival végződik: «Hamlet (megszorítja kezét) Laertes. — A szegény anyám! — Ti, a kik elhalaványodva s lelánczolva az álmélkodás által állatok körültem s ezen hallatlan történetről iszonyodtok, legyetek tanúk közöttem és Dánia között ez irtóztató eset felől; mert én töletek várom igazoltatásomat s kétségbe hozott nevem helyreállítását.» Tehát ezt a Hamletet látta Katona a színpadon, esetleg játszotta ő maga. L. Schröder átdolgozásáról: Loehning, *Die Hamlet-Tragödie* Shakespeares. Stuttgart, 1893. 12—14. l.

jelenetre akad, melyek jelentőségét túlozza. Itt-ott Hamlet-reminiscentiákat találunk, de ez a Hamlet nem az igazi, ez a meg nem értett, a retorikusra fordított *Hamlet*. A mai színpadon egyik darab sem előadható, mind primitív, egy elmúlt ízlés mulékony terméke. A legtöbbnek eredetisége gyöngé lábön áll. Az eredetiek is inkább rossz novellákból vannak merítve, melyeket a szerző nyilván csak színre alkalmaz, elég ügyesen, de minden igaz eredetiség nélkül.* Fejlődést sem igen látunk bennök. A földolgozás sikere inkább a forrástól, a tárgy alkalmas voltától, mint a költő tisztulól, fejlődő művészetétől függ. *Monostori Veronka* 1812-ből nem jobb, mint a *Borzasztó torony* 1814-ből, igazán nehéz köztök válogatni. *Lucza széke karácsony éjtszakáján* (1812.) mintája a megvadult rémdrámának; a férj háziorvosával megöletti hűtlennek vélt feleségét, de az orvos szereti a nőt, nem öli meg, csak álomitalt ad neki és hat hónapig a kriptában fogva tartja, kenyéren és vízen; a műben van valami *Romeóból*, tudniillik az álomital, *Hamletből*: a nő fiának tettett örültsége és *A Haramjából*: a fogva tartott áldozat. Egyetlen derült sugár benne a

* Heinrich Gusztáv meggyőződése szerint «Katona mind e darabokban német drámákat dolgozott át, több-kevesebb önállósággal». (U. o. 937. l.) Istvánnak meg is találta Heinrich az ereditéjét egy Xavier Girzick nevű színésznek a művében. (U. o. 938. l.) Mint a szövegből kitűnik, én sem helyezek nagy súlyt e művek «eredetiségére», és Heinrich sem hiszi, hogy ezek a művek fordítások; átdolgozásoknak nevezi őket és valószínűnek tartja, hogy itt-ott még önállóbb az idegen művekkel szemben, mint *István királyban* (941. l.). Fontos volna e kérdés eldöntése *Ziskára* és *Jeruzsálem pusztulására* nézve; az előbbinek «eredetisége» mellett Katona József jegyzetei szólnak, melyek mutatják, hogy történeti könyvekből merített adatokat; az utóbbi eredetinek vagy valamely drámai mű igen szabad és önálló átdolgozásának tetszik. Heinrich csak annyiban tulajdonít a kérdésnek jelentőséget, «a mennyiben Katona fejlődése e munkáktól, ha eredeti művei volnának, a *Bánk bánig* oly óriási ugrást mutatna, melyet sem lélektani, sem irodalomtörténeti szempontból sem mérgereni, sem kimagyarázni nem lehet. De ha azok ifjúkori dolgozatok a színpad számára, talán gyorsan, a mindennapi szükség kielégítésére készített fordítások vagy átdolgozások, természetesen semmi csodálatos a dologban.» (U. o. 941. l.) De az ugrás mindenesetre óriási, a mint a következőkben ki fogom fejteni. Ezek a kezdő művek mindenesetre csak viszonyosan eredetiek, akár átdolgozások, akár utánzások és egyebek nem lehetnek. Ezekről *Bánk bánhoz* csak óriási ugrás vihette a költőt, mint Shakespeare-t *Titus Andronicus-tól Rameó és Juliához*. Vagy nem csodálatos-e, hogy *Bánk bán* szerzője századunk egyik legjobb írójának nevezi Kotzebuét és Girzick prosáját fordítja?

Lucza széke népies mondája a maga népies szereplőivel. *István* című drámájához is a mintát a németeknél keresi, a mint ezt Heinrich kimutatta, a magáéból csak formát adott, egyetlen egy igaz magyar vonást se. *Ziska* című két részből álló drámájának nagy érdeme, hogy a költő benne a való történet felé fordul, melyet gondosan át tanulmányoz. Még messze van *Bánk bán* szellemétől, de az egészségesebb tárgy lelkének jobb erőit költögeti. Sejtí *Ziska* nagyságát, vagyis inkább, hogy Ziskából nagy alakot lehetne teremteni. Megcsendül Petur hangja, midőn Ziska a király előtt elpanaszolja a nép nyomorát. Látszik, hogy a költő előtt többször megjelen a magyar történet és csak a nevek mások, a lényeg magyar. De a jellemrajz velőtlen marad, a cselekvény tartalmatlan, csak egyes jelenetek sikerülnek. A költőnek még nincsen sejtelve a történeti élet nagy problémáiról, erőiről, igaz értelméről. A második rész egészen ellaposodik és romantikus történetbe vész. A történeti művek közt bizonyára a legkerekebb *Aubigny Clementin*, mely nyilván idegen forrás után készült, nem tudjuk, mennyi eredetiséggel, minthogy a forrást eddig nem tudták megtalálni. E forrás a XVIII. század műve lehet, mely a vallási fanatizmus ellen küzd és a türelmességet hirdeti, gondolatok, melyek elszigetelten állanak Katona műveiben, *A borzasztó torony* igazán borzasztó, a lovagdrámák teljes apparatusával, melyet csodálatos módon tényleg előadtak 1814-ben. Egy fattyúnak ömlengései emlékeztetnek a *Lear királyban* előforduló hasonló kifakadásra, ámbár Leart eléggé utánozták német színpadokon és így kerülő úton is juthatott ez Katona darabjába. Legmagasabbra emelkedik Katona tehetsége *Jeruzsálem pusztulásában*, ha ezt eredeti darabnak szabad néznünk. Ennek a meséje se kerekded, és tragikus emelkedéséről nem lehet szó. De némely jelenetben, főleg, melyben a zsidó nép vezérei föllépnek, van grandiozitás és valami újat veszünk észre: az indulatnak művészi rajzát. Egy éhező nő megőrül, megöli és megfőzi saját gyermekét: ez mintha a rémdrámákból idetévedt részlet volna, és mégis más is, a költő már művészi tudatossággal festi ezt a részletet. A festőművészetben is vannak nagy képek, melyek egészben rosszak, de itt egy fej, ott egy alak oly sikerült, hogy az ember ki szeretné vágni és külön kép gyanánt nézni. Ilyen művészi részletek vannak ebben a műben. A költő már nem tombolja ki indulatait, hanem művészi intenióval részletezi, festi. A lélek érdeklí, az indulat. A darabnak nincs középponti cselekvénye, minden csupa vázlat, a compositio gyöngye, de a részletek közt akad szép, például azé az öreg házaspáré, mely verseng, hogy melyikök haljon meg előbb. Itt is nyilván a tárgy ihlette meg a költőt, iparkodik a maga lábán állni,

a maga lelkéből meríteni. Egyetlen egy fönmaradt vígjátéka, *Rózsa*, inkább alkalmi tréfa, mint igazi színmű. (Lásd Bayer József elemzését az *Irodalomtörténeti Közlemények* IV. évfolyamában.)

Volt-e Shakespearenek hatása rá ebben a korban? Ismeri Shakespeare egyes műveit, *Hamletet* állítólag maga játszotta. *Romeóból*, *Learból*, *Macbethből* akadnak egyes reminiscenciák, úgy mint Schillerből is, de mind ezek nem lelkét ihletik meg, csak képzeletét izgatják és retorikáját táplálják. Figyelmessé válik az emberi lélek nagy rohamaira, melyet indulatai szülnek. Így hatott Shakespeare minden időben a másod- és harmadrendű tehetségekre, vagy a szunnyadó lelkekre. Nem is mondhatni, hogy bármely darabjában Shakespeare utánozta volna, mesében, szerkezetben, problémában, hangban. Csak egy-egy nagyon hatalmas részlet mélyebben benyomul képzeletébe és egészen más összetételben, más célzattal jelentkezik. Majd *Hamlet* posejában pillantunk meg egyes alakjait (Ziska, Lázár), majd *Macbethre* emlékeztet messziről egy-egy lelkifurdalásoktól üldözött hóse (Venczel), majd a tettetett valódi örültség rajza csábítja. Meseszövéseben, tárgyválasztásban őt ebben a korban inkább kedvelt Kotzebueja, Zieglerje és hasonló rangú írók igazgatják. Gyermeki hévvel gyönyörködik a lovagdrámák romantikájában és érzelgősségében. Csak midőn a történet talajára téved, egyenesedik ki magasabbra.

És mégis van valami ezekben a kezdetleges darabokban, a mi mutatja, hogy Shakespeare példája, bár Katona maga sem tud róla, mélyebben hat lelkére. E lapos, néha idétlen mesék keretében itt is, ott is, egy-egy kifejező arc tekint reánk. Katona Józsefnek már ezekben a darabokban is érzéke mutatkozik a jellemző, az egyéni iránt. Még nagyon ügyetlen ebben a legnagyobb művészetben, de alakjaiban az élet szikráját sejtjük. Némelykor csak karrikaturát látunk, némelykor csak erősen bélyegzett külső ismertető jelt, némelykor csak sikertelen törekvést az egyénítés iránt, de ezekben a kísérletekben rejtett erő küzdelme nyilvánul. A hagyományos gonosztevők, nagylelkűek, jámborok, együgyűek mellett vannak összetettebb jellemek, melyek a költő előtt megjelennek, ki hiába iparkodik nagy látományait mások előtt is láthatóvá tenni. Legjobban sikerülnek neki az egyszerű, erősen fölbuzduló, becsületes, de parlagi emberek, kiknek vonásai bizonyos rajzbeli lendületet és biztosságot árulnak el, mint Alpári Farkas és a vad Tobiz. *Jeruzsálem pusztulásában* már egész kis képtár akad különböző arcképekből: Titus, Berenice, Simon, Eleazár, *Ziskában* is maga Ziska, Voda, Venczel. Kitől tanulhatta volna ezt az érzéket, ha nem Shakespeare-től, a kinek az a főreje? Még nem tud alakjaival mit csinálni; külön van a mese, külön az

indulat, külön az egyéniség, és távol van az eszmei emelkedettség és az eszmei egység, de mégis különböző készségek kifejlődtek és várják azt a szikrát, mely átjárván őket egységes költői erő egymást támogató szerveivé tegye. Honnét jött ez a szikra és mi az ő mivolta?

II.

A kik érthetetlennek találják, miképen következhetett Katona fejlődésében nyomban a *Borzasztó toronyra: Jeruzsálem pusztulása, A Rózsa és Bánk bán*, talán egyazon évben, nyilván azt hiszik, hogy minden költői fejlődés egyenes vonalban halad fölfelé, vagy föl és le, a költői erő lendülései és ereszkedései szerint. Van ilyen fejlődés is, de talán ez a ritkább eset. Gyakoribb hogy vannak nagy, váratlan emelkedések, főleg a pálya elején, de néha a végén is, mint Madách példája mutatja. Nem mintha ezek a meglepő fordulatok igazán megtagadnák a folytonosság nagy törvényét. Mindennek megvannak a maga előzményei, csak hogy tompa szemünk nem látja meg őket. Nekünk magunknak is ilyenkor csodásnak tetszik a magunk megváltozása. Úgy érezzük magunkat, mintha egyszerre megnyílt volna szemünk, mintha új ember volnánk: új útra térünk, saját magunkra eszmélünk. Csak az imént biztosan jártuk a régi utat, most érezzük, hogy ez nem a mi utunk, és elfordulunk tőle örökre. Shakespeare *Titus Andronicus* után soha sem írt többé hasonló darabot. Corneille a *Cid* után soha sem tért többé vissza régi modorához. A lélek műhelyének sötét részében készülnek azok a nagy változások, melyeket mi magunk is belső forradalmaknak érzünk, mert lelkünknek öntudatlanul működő műhelyébe magunk sem tekinthetünk be. Ne keressük Katona fejlődésében sem az átmenetet az előbbi darabok és *Bánk bán* közt, mert ily átmenet nincs. Van némi készülődés erre a forradalomra, de azért a forradalom mégis forradalom maradt. *Jeruzsálem pusztulása* és *Bánk bán* közt ég és föld a különbség. És ezt Katona maga is tudta, azért nevezi *Bánk bánt* első szülöttjének. Ez arra is vonatkozhatik, hogy nyomtatásban ez a műve jelent meg először, de miért nem tett soha kísérletet sem előbbi műveinek kinyomatására? Mert tudta, hogy eddig a sötétben támolygott és most világosságot látott és biztosan járhatott. Gyulai Pál is mondja: «Egyszerre mintegy férfiú lett s vergődő geniusa szárnyra kelt». Az új Katonában sok lesz meg a régiből, de mindennek más lesz a színe, minden tökéletesedik, minden becsebb szolgálatot végez, mert egy magasabb erő parancsol neki. A mi pedig Katonában új, abból semmi sincsen a régi Katonában, mert ez választja el a két korszakot egymástól.

Ha ezt a változást egy kifejezésben össze tudnók foglalni, a fődolgot meglátni és megnevezni! Há így mintegy meg tudnók lesni a léleknek ezt a rejtelmes forradalmát!

Mi az, a mi *Bánk bán*ban új vonás? S miből származtat-hatjuk?

Új-e a tárgy megválasztása, a jellemek festése, a cselekedetek indokolása, az indulatok mélyítése és részletezése, a compositio?

Kétségtelenül mindebben nagy haladás mutatkozik. A magyar történetből választott tárgyat, de előbb is Istvánról írt drámát és *Ziskában* is magyar viszonyokra céloz. A jellemek festésében is újnak tűnik föl előttünk, egész sor jól megrajzolt alak áll előttünk, a főszemélyről nem is szólva, a büszke, nagy becsvágyú, de erkölcsileg zabolátlan királyné, a német érzelmes Izidora, a gyöngéd, gyermekded Melinda, a hatalmas Petur, Simon és Mihál, mint háttéri, de jellemzetes alakok, még a gonosz Biberach is más, mint a régi drámák gonosztevői és cselszövői, a méregkeverő orvos, Kopár Tamás, a római Florus, a fattyú Svertling, a gaz Rolland stb. De láttuk, hogy a régi Katona tehetségének ez az oldala ígért legtöbbet. Ez bizonyítja leginkább, hogy drámairónak születik, mert ez az igazi drámaíró legfőbb ereje: hogy egyéniségeket tud formálni és beléjük az élet szikráját költöztetni. Nem csodálkozhatunk rajta, hogy itt akadunk a legfőbb változásra, de honnét származik? Mely központi erő fakasztja? A cselekedetek indokolása is más, teljesebb és igazabb, az indulatok a lélek mélyéből fakadnak, a compositio is egyszerűbb és áttekinthetőbb, minden, minden magasabb színvonalon áll, de mi emelte oda?

Van *Bánk bán*ban valami, a mi teljesen új: a költő szeme megnyílt az emberi nagyság számára. Nagy, hatalmas, királyi alakot tud concipiálni. Nemesak concipiálni, hanem átélni. Föl tud emelkedni egy nagy lélek színvonalára.

Ismerjük azt a nevezetes értekezését 1821-ből: *Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszini költőmesterség lábra nem tud kapni.* Ebben egy nevezetes vallomása foglaltatik, melyet szinte véletlenül mond el, egészen más célra, mint hogy költői lelkét föltárja előttünk. A drámai művészet akadályai közt említi a censurát, mely tudvalevőleg azért nem engedte meg *Bánk bán* előadását, mert *Bánk bán* nagysága meghomályosítja a királyi házat. Katona kifejti, hogy a censurára való tekintet a költő lelkét szabad röptében korlátozza. «A századok lelkei nyomattatnak le, ha azokra az Író a mostani körülmények köntösét kénytelen aggatni.» Azután így folytatja: «Midőn én egy erkölestelenséget útáló Felicizianust indulatjának illő polczára viszek — midőn egy *Bánk bán*t megölt becsületének omladékára föl-

állítok, hogyan szedhessem én kiszabott kótára fájdalmamat: Én vagyok Bánk, én Feliczian — miképen lehessen én csak tűrhető mértékben is ez, ha minden harmadik fölkiáltásnál, e gondolat: hogy csak Író vagyok, kiver elememből?» Majd nagyobb hévvel folytatja: «Ez nem historia, hol az érzéketlen toll beszél: ez én magam vagyok, én, a XIII. században élő hatalmas Bánk, kinek tenyerére koronák tétettek le, én Zách Feliczian, a ki megfertőztetett magyar becsületéért egy királyi Ház-népet akar eltörölni». Ime a maga mivoltára ébredt drámaíró, a ki bele tudja magát képzelni egy gondolt alak lelkébe, a ki idegen egyéniséggé alakul át, a ki meglátott emberi nagyságot, meglátta és átéli.

Eddigi drámáiban vannak hősök, de nincsenek nagy emberek. Katona keresi a nagyságot, de még nem látja, nem érzi. István, Ziska, Titus Vespasianus szeretnének nagyok lenni, de nem tudnak; mind ez «historia, hol az érzéketlen toll beszél». Ez a fiatal lélek el tud képzelni, némi borzongással, véres eseményeket, vérfagyasztó kínokat, ki tud gondolni erőszakos, lármás embereket, meg tud szólaltatni átkozódó, dühöngő indulatokat, de mindez csak siket lárma, nem hódító nagyság. Bánk bán nagy alak. «Lépése alatt» — úgy mond ő maga, említett értekezésében — «reng Magyarország; egy hatalmas, egy királyi-Bánk, nem mint jobbágy öl, hanem mint Élet-halál ura, hazájának és becsületének teszi meg, mint vetélkedő vetélkedőjén, a maga erőszakos áldozatját». Ilyennek érzi ő Bánk bánt. Ez a nagy fordulat belső életében. Többet mondhatunk: ez a nagy csoda. Mert a dráma történetében kevés példa akad ily alaknak ily korai conceptiójára. Zengzetesebb, ügyesebb, színesebb, kedvesebb tehetség akad akárhány, mélyebb érzésű, nagyobb szabású, mely ennyire megéri az emberi nagyságot, igen kevés. Mily bábalakok e Bánk bán mellett a híres *Cid* hősei: don Gormaz, don Diego és maga don Rodrigo kiczirkalmazott rhetorikájával! Kevés szavú, komoly érzésű, de belül forrongó ember volt Katona, a nagyság elszigetelő érzése lakott benne.

Hiszszük, hogy ezt az új érzéket, a nagyság megérzését, köszöni Shakespearenek.

Shakespearet is ez az érzék különbözteti meg kortársaitól és az ifjú Shakespearet a férfúvá serdülttől. Titus Andronicus nem igazi nagy ember, csak embertelenül makacs, esztelenül hiú és őrzöngően bosszúálló. Ifjú lelkek a szertelenségben keresik a lélek nagyságát. Valamint hogy őket csábítja, ragadja a pillanat és megrészegíti a szó, azonképen hőseiket is. Shakespeare *Titus Andronicus* után egyelőre nem is ír tragédiákat, hanem vígjátékokat és történeti drámákat. A történeti élet valóságába merül, mihelyt erre a biztos alapra he-

lyezkedik, nő meg ereje. A történet tárháza a nagy cselekedeteknek, benne van meg mindaz, a mi az emberi életben nagy, megrázó, milliókra kiható. A történet próbálja meg a költő erejét és tüzi ki neki a legnagyobb föladatokat, mert voltaképen csak a nagyság műveit láttatja meg vele, melyekhez neki kell megalkotnia a műveket végrehajtó nagy embereket. A történet azt mondja: ez meg ez történt; a költőnek kell kitalálnia, milyeneknek kellett lenniök a cselekvő embereknek, hogy ez meg ez történhetett. Ez a jelentése annak, ha azt mondjuk, hogy a költő megeleveníti a történetet. És itt a költő nem csupa imaginarius mennyiségekkel dolgozik. A valóság talaján áll, a tény meg van adva, biztos és nem is közönséges tény, a történeti élet súlya, jelentősége, nemzetekre kihatása van meg benne. Shakespeare Shylockjában vannak nagy vonások, de Shylock mégis genre alak III. Richárdhoz hasonlítva. Csak a történeti darabok után írja meg Shakespeare nagy tragédiát, de mindegyiket történeti dráma módjára, mindegyiknek van történeti háttere, ha mondai is: *Hamlet*-ben végighuzódik Fortinbras alakja és hadjárata, *Othello* a velencei köztársaság katonája, *Leóban* is a francia király avatkozik a játékba, *Macbeth* igazi történeti alak, *Julius Cæsarról*, *Coriolanusról* nem is szólva, melyeknek anyagát egyenesen a történetből meríti. Shakespeare a történeti élet iskolájába járt. Költői intuitiója itt ébredt föl, ez keltette érzékét a nagyság iránt. Nagy tragédiáinak hősei szintén mind emberfölötti nagyságúak. Lábok alatt reng a föld, mint Katona mondja Bánkról; a kik nem hadvezérek, azoknak lelke nő óriásivá, mint Brutusé, *Hamlet*.

De csak a nagy költői lélek kerül ki győztesen ebből a nagy próbából. A történet csak fölszólítja a költőt, hogy nagyot, valószerűt, életet gondoljon; hogy mennyiben tud megfelelni ennek a fölszólításnak, a benne lakozó istenségtől függ. Katona Józsefnek a mi kegyetlen sorsunk csak egyszeri próbatételt engedett meg, és ezt az egy próbát kiállotta fényesen. Gyulai Pál, midőn Katona életének e korszakához ér, azt mondja: «Kettőzött szorgalommal fogott Shakespeare és a magyar történelem tanulmányozásához». Ennek a tanulmánynak az az eredménye, hogy szeme megnyilt az emberi nagyság számára és magyar tárgyon nyílt meg. Shakespeare fölbresztette és ő meglátta a magyar történetnek egyik nagy alakját. Nem utánozta Shakespeare-t. Mindent lehet utánozni, nyelvet, alakot, szerkezetet, hangulatot, többé-kevésbbé fölismerhető módon, csak ezt az érzést nem, ezt a középponti erőt, mely mindent áthevít, átalakít. Shakespeare az ő kora irodalmi szokása szerint egész jeleneteket vett át forrásaiból, de a földolgot, az alapérzést, magából merítette. A hogy Shakespeare

hatott Katona Józsefre, csak a nagy költői erő hat egy nagy költői szívre: fölkelte, lángra gyújtja, de égnie ennek a maga erejéből kell. Semmi sem bizonyítja Katona József erejét, mint hogy Shakespeare így tudott hatni reá. *Bánk bán* alakjaiban, a cselekvény motívumai-
ban, a fékevesztett indulatokban semmi sincs, a mi Shakespeareből volna véve. Bánk bán nem úgy féltékeny mint Othello, nem úgy töprenkedő és habozó mint Hamlet, és mégis *Bánk bánt* olvasva, Shakespeare-re gondolunk. *Bánk bán* tragédiája a Shakespeare-tragédiák típusához tartozik. Ki merem mondani, hogy Katona és Shakespeare rokon lelkek, Katona megindult azon a fölfelé vezető úton, melyen Shakespeare oly szédítően magasra emelkedett. Katona megérezte Shakespeare mivoltát, nem mint kritikus, hanem mint költő, közvetlenül ennek köszönjük *Bánk bánt*, ez bizonyítja, mily lélek lakott Katonában. Hogy miért szakadt meg pályája, fájdalmasan világos előttünk. Gyulai Pál után erről nem kell tovább beszélni.

III.

Az igazi, az emberi nagyság érzéséből indulva, formálta meg Katona József a történet-nyújtotta anyagot. Megérezte, megértette a tragikum mivoltát. Shakespeare-nél is a tragikum az egyén kiválóságából fakad. A nagy, kiváló egyéniségek hívják, vonzzák a sors vilálmait, nemcsak mert kimagaslanak az emberek közül, hanem mert közéjük sem illenek; érzékenyebbek, indulatosabbak, lelkiismeretesebbek, makacsabbak, becsvágyóbbak, elfogultabbak, mint a többi emberek, kiki a maga sajátos természetéhez képest. Brutust erkölcsi fönsége ragadja Cæsar meggyilkolására és ugyancsak ez a fönsége riasztja vissza azoktól az eszközöktől, melyekkel vállalkozása sikerét biztosíthatná. Ha megöli Antoniust, talán övé a győzelem, de akkor ő Cæsius lett volna és nem Brutus, erős ember, de nem tragikus hős. Hamletet is erkölcsi életének tisztasága miatt bénítja meg anyja gyálázata, nagybátyja gazsága és az udvar léhasága; ha azonnal boszúra siet, akkor Laertes lett volna és nem Hamlet, kegyeletes fiú, de nem tragikus hős. Othellót is becsületes lelkének naiv hiszékenysége, vak bizalma ejti meg, inkább őt szánjuk, mint ártatlan áldozatát. Macbeth is királyi természet, ki érzi, hogy uralkodásra hiyatott és ezért nem tud védekezni lelke démonjai ellen, melyek oly szörnyű erőre tesznek szert benne. Mindez nem meríti ki ez alakok mivoltát, mert Shakespeare egyéniségeit és tragikumukat formula nem mérítheti ki, de ennek egy pontját megvilágítja, mely *Bánk bán*ban is föltűnik. *Bánk bán* is érzi az ország nyomorát, mint Petur, Petur szenvedé-

lyesebben, Bánk mélyebben, de azért irtózik az összeesküvéstől, mert ő nem Petur, mint Brutus nem Cassius. Ő az egyenes tett, a nyílt szó, a kényes becsületézés embere, csak ez a magatartás illik hozzá. Bánk föllépése a II. főlvonásban az összeesküdtek közt Shakespeare-hoz méltó, oly nagy, oly hatalmas itt Bánk. Ezt a főlvonásunkat odaállíthatjuk a virágirodalom remekei mellé, oly művészi benne a hangulatok váltakozása, az ellentétes erők küzdelme, a kifejezés ereje és Bánk kimagasló nagysága. Bánk bán is tudja, hogy a királyné gyalázatos tetteket visz véghez, hogy az országot nyomorba süllyeszti, hogy a király szerelmével visszaél; az ő vére is forr, az ő indulata is szörnyű, de még erősebb a maga megtartóztatása, erkölcsi ereje és bölcs belátása. Ha ez a féken tartott indulat kiszabadulna! Ilyen Othello is, a ki különben egészen más, de ez is egyike azoknak, kiknek lelkében démonok laknak, melyeket hatalmas erővel megbaboláz. Mi lesz, ha ezek valamely oknál fogva kitörnek! És Bánk lelkéből kiszabadul a démon. Kiszabadul, mert oly királyi lélek. Megbecstelenítik nejét és a királyné részes benne, nem részes a kivitel módozataiban, de részes a csábító szándékának fölkelésében és erkölcsileg felelős magáért a tettért is. Bánk nem féltékeny, mint Othello, nem lázadó, mint Petur, nem a szabadságért idealisan rajongó, mint Brutus, Bánk a legjobb hazafi, a leghívebb alattvaló, de szerelemmel csüng nején és féltékenyen őrizi becsületét. Elvesztette becsületét, el nejét ugyanakkor és ugyana miatt, a ki az országot is végveszélybe dönti. Most is okoskodhatnék, mint az összeesküvők gyülekezetében, de akkor nem ember volna, hanem több is, kevesebb is. Ember lévén, ily ember, ki annyira tiszteli még a bűnös koronás főt is, ki annyit küzdött magával, ki a királynét még meg is védelmezte az összeesküvők ellen, most a szenvedély válik úrrá fölötte. Othello szenvedélyét is annak az emléke, mennyire bízott Desdemonában, fokozza a végsőig. Othellónak is mondhatnók, hogy fontolja meg a dolgot, ejtsen szigorúbb, gondosabb vizsgálatot, mintha a szenvedélylyel okoskodni lehetne. Bánk bán tragédiája is innét kezdve egy fékevesztett szenvedélynek meglepően finom rajza. Ő mindjárt tudja, hogy meg fogja ölni a királynét:

Mely gondolat lesz agyvelőmben első
Zsengéjekor már meghatározás?
Épülj föl, izmosodj meg gondolat!

A mi azután következik, csak megizmosodása e véres gondolatnak, a tett végrehajtása előtt és kétségbeesés a tett után. Midőn megtudja, hogy a királyné ártatlan Ottó merényletében, ez semmi hatással nincsen rá. Nem azon fordul meg az ő tragikuma. Nem is Melinda

halálán. Mindez csak a tragikus simphonia vége, disharmonia, mely bús fájdalomba oldódik és kihangzik. Tragikuma nagy lelkéből fakad, melyet a szenvedély végzetes szükségességgel kiforgatott mivoltából és maga-magával halálos összeütközésbe vitt. Hasonló módon veszett el Othello, Brutus, Lear, sőt Macbeth is. Egyiket sem utánozta Katona és hozzájuk rokon alakot teremtett. A kivitel egyben-másban a kezdő gyöngeségeit mutatja, a conceptiót Shakespeare sem szégyellette volna. Tragikus lángészt vesztettünk Katonában.

Ehhez a királyi Bánkhoz igazítja Katona az egész tragédiát, úgy mint Shakespeare is alakjához idomítja az egész drámai anyagot, úgy mint minden igazi drámai költő művében a főalak jellemrajza, sorsa uralkodik az egész drámán. Ebben is Katona hatalmas drámai ösztöne nyilvánul. Hogy trakikus lehessen Bánk, erős ellenfelet kell vele szembe állítani, úgy mint Brutust csak Cæsar megölése teheti tragikussá. Ottó halála nem számítana, féreg eltaposása nem tragikus. A királynénak büntársnak kell lennie, de ha nagyon is, ha egyenesen az volna, akkor Bánk tragikumának ereje mégis csökkenne. Innét a királyné bűnösségének az az igen finom félhomálya, mely bármely drámaírónak becsületére válnék. Az ölés jelenetében a királyné erős, bátor, szenvedélyes, nagyratörő asszonyként lép elénk, ezért oly hatalmas ez a jelenet, csak ezért ölheti meg egy Bánk azt az asszonyt. És mindezt kitalálta Katona! Szinte hihetetlen ebben az életkorban, a drámaírás akkori viszonyai közt a drámaépítés ekkora bölcs érzése. E mellett mégis kevesebbet számít, hogy ez a királyné kevéssé indokoltan egy semmi Ottót Melinda elcsábítására ösztönöz. A fődolog az volt, hogy Ottót minél gyöngébbé, a királynét minél erősebbé, Melindát minél ártatlanabbá kellett tennie. E célra találja ki, illetőleg veszi át a régi dráma lomtárából a gaz Biberachot és az italog romantikáját. Megbocsátunk ennek a kopott romantikának, a cél és az eredmény kedvéért. Biberach nem Jago ugyan, inkább Jago karrikaturája, de mégis többet ér, mint Katona eddigi eselszövői; a varázsitalog requisitumával pedig, melyre a költő rá volt szorítva, oly művészi discretióval bánik, hogy észre is alig vesszük. Biztosak lehetünk benne, hogy következő drámáiban már nem élt volna ezzel a szertárral. Hiszen még csak reggel volt az ő lelkében, a nap fölkel, ragyogóan, de a völgyekbe még sem hatol mindjárt. Ebben a völgyben lakik még Izidóra is, melyet nem volna nehéz egészen kitörölni a darabból.

De teljes napfényben úszik a drámának az a része, melyet az összeesküvők foglalnak el. Mily hatalmas alak Petur! Ő magyarázza Bánkot, ő szolgál mértékül hozzá. Mily óriás Bánk, a ki mellett egy

Petur is kicsiny. Mily biztos ez a költő az arányokban, ha két ily alakot mert egymás mellé állítani, és Petur mellé a többieket, kik mind összevéve nem érnek föl Bánkhoz. De a drámának eme vonatkozásairól még más szempontból külön kell szólnunk.

IV.

Hogy Shakespeare mily önálló lelket ihletett meg Katona Józsefben, legjobban mutatja művének az a része, melyet egészen a maga lelkéből merített. *Bánk bán* nemcsak nagyszabású jellemdráma, hanem magyar történeti tragédia, melynek magyar vonásaihoz még hasonlókat sem mutat Shakespeare drámai költészete. Egészen más szellem leng Shakespeare költészetében. Van Shakespeare-nak tíz történeti drámája, két nagy tetralogia és két külön álló mű, melyekben az angol történet fényes és szomorú napjait, villongásait, nagy fordulatait hatalmas erővel megeleveníti. Rendkívül erős történeti és politikai érzéket mutat ezekben a darabokban, mely némelykor háttérbe is szorítja a drámai költészet követelményeit, az egységes szerkezet nagy drámai jogait. E történeti színművek révén Shakespeare nagy hatással volt nemzetének politikai nevelésére, nemzeti érzésének fejlesztésére, a nemzeti dicsőség tudatának fokozására. E darabokban látjuk kialakulni véres küzdelmek közepett Anglia államiségát és e rémes háborúk alatt némelykor még Shakespeare templomában is elnémulnak a muzsák. De minket itt leginkább az a körülmény érdekel, hogy e drámákban sehol sincsen szó a nemzet alkotmányos jogairól, azokról a nagy politikai eszmékről, melyek Angliából terjedtek szét a világon és nem sokkal Shakespeare halála után oly hatalmas kitörést idéztek elő. Mindaz, a mi emberi és nemzeti, annak Shakespeare páratlan hirdetője és megszólaltatója, de az alkotmányos küzdelmek nem érdeklik. Az ő történeti világa az erő és erőszak, az egyéni nagyság és küzdés káprázatos világa. *János király* előtörténete meglepően emlékeztet *Bánk bán* előtörténetére. János király majdnem ugyanakkor és ugyanúgy jut trónra, mint Endre; nem Jánost illet meg a trón, hanem bátyját, Godofrédet és ennek halála után fiát, Arturt; de János anyja, a becsvágyó, férfies Eleonóra, addig fondorkodik, míg a király megváltoztatván végrendeletét, Jánost nevezi ki utódjává; maga János Artur életére tör és csak Artur halála után tekinti trónját biztosítottnak. Endre is Imre halála esetére remélhetné a trónt, ha útját nem állaná Imre fia, László; és Endre neje, Gertrud, kinek jelleme hasonlít Eleonóráéhoz, szítja benne a nagyravágyás tűzét. A polgárháborút csak a véletlen akasztja meg, László halála,

mely után Endre megkoronáztatik. Szeszélyes véletlen következtében még névegyezés is akad, a trónörökös László anyjának neve Konstancia, mint az angol Arturénak. Nos hát, az angol János uralkodása alatt csikarják ki az angolok királyuktól a Magna Chartát 1215-ben, és Shakespeare darabjában erre még czélzás sem történik. Ennek megvan az oka Shakespeare egyéniségében, neveltetésében, állásában és Erzsébet királyné kora szellemében, melyben a nemzeti dicsőség fénye egy időre elhomályosítja az alkotmányos jogok iránti érzéket, de maga ez a tény egyik jellemző vonása Shakespeare történeti fölfogásának.*

* Shakespeare történeti fölfogására vonatkozó megjegyzéseimet némelyek kétséggel fogadták; igazolásukül néhány kiváló irodalomtörténítő véleményét idézem. Igy Ward Ad. William (*A history of english dramatic literature*. Vol. I. London, 1875.) azt mondja, hogy ha a kor fogékony volt is oly történeti rokon- és ellenszenv iránt, mint a milyenről V. Henrik elemzésében szólt, «egy dolog iránt legkiválóbb képviselői is süketek voltak és ez a nép politikai fejlődése (to one thing its most prominent representatives as yet turned a deaf ear; and this was the political progress of the people). Erzsébet zsarnokságának hódolt a nemesség és hizelegtek költői; ő a nép nagy tömegét gyermekeknek nézte, kik természetöknél fogva a folytonos gyermekség állapotában vannak . . . Erzsébet uralkodásának költői, a legnagyobb is köztök, nem voltak látnokok. S képtelenség volna, ha azt kívánánk, hogy igenis azoknak kellett volna lenniök.» (488. l.) Ward azután kifejti, hogy ez adomány Shakespeare alkotása körén kívül állott (Was foreign to his sphere of creation) és körülményei is távol tartották ennek gyakorlásától. Nem azokkal az osztályokkal érintkezett, melyben ezek a törekvések forrongtak és történeti forrásaiban sem találta őket. És így «ámbar Shakespeare oly közel volt a forradalom korszakához, ennek közeledése nem vetette előre árnyékát az ő értelmére». (489. l.) Rümelin (*Shakespearestudien*. 2. Aufl. Stuttgart, 1874.) hasonló módon kifejti, hogy azon kor történetében, melyet Shakespeare földolgozott, sok fontos dolog történt, mely egészen távol esett tőle, a normanok és angolok összeolvadása, a Magna Chartából kifolyólag a polgári szabadság alapjainak folytonos továbbfejlődése stb. «Mindez költőnk látkörén kívül esett» (125. l. és tov.). Brandl (*Shakspeare*. Berlin, 1894) is említi, hogy Shakespeare royalista költő; a közönséges emberek önkormányzatát semmibe sem veszi. (100. l.) Dowden (*Shakspeare. A critical study of his mind and art*. 11 ed. London, 1897.) nem fogadja el Rümelin nézetét, vitatkozik vele, helyesen rámutat arra, hogy Shakespeare nem a XIX. század emberének szemével nézhette a történetet, hogy nem szűk pártember, de azt ő sem tagadhatja, hogy az említett politikai mozzanatok nem érdekelték, nem érdekelhették. Mi sem kívánjuk, hogy bár Shakespeare más lett volna, de tanulságosnak tartjuk Katona magyar érzését és fölfogását épen ez

Ennek épen az ellenkezője tünik föl *Bánk bán*ban. A mi a történeti tartalmat illeti, mindenütt a tiszta magyar érzés vonásaira akadunk. A magyar történet nagy tragikumára olvad itt össze Bánk egyéni tragikumával. Petur a magyar érzés, a magyar alkotmányos jogok képviselője. «Meg kell erősítenie — úgy mond — régi (szent első királyunktól kitett) szabadságbeli jussainkat». Shakespeare darabjaiban az erő küzd erő ellen, Petur és társai erkölcsi alapon állanak, a magyar alkotmánynak százszor megsértett, de mindig leronthatatlannak bizonyult erős alapján. Még föltünőbb a különbség, ha *Julius Caesart* nézzük, melyben Brutus és Cassius a közszabadság és közjó nevében esküsznek össze Cæsar ellen. De itt is csak erőről van szó. «Cæsar vagy Brutus? Cæsarban mi van? Mért volna hangzóbb e név, mint tied?» — mondja Cassius Brutusnak. — Nem mondja: Cæsar meg akarja dönteni Róma alkotmányát: azt mondja, hogy Cæsar nem különb Brutusnál és mégis uralkodni akar. Nem mondja: Nem tűrjük a római alkotmány leronthatását, hanem mondja: Nem tűrünk urat, királyt. Midőn Casca hírül hozza, hogy a senatus másnap koronát fog ajánlani Cæsarnak, Cassius feleli: Akkor tudom, hova dőf a vasam, rabságtól Cassiust mentse Cassius. Folyton ismétli: Mi gyöngék vagyunk és Cæsar erős. Midőn Brutus magában töprenkedve elhatározza, hogy Cæsarnak meg kell halnia, csak ezzel indokolja: A nagyság visszaél hatalmával, midőn azt elszakítja a lelkiismerettől. Itt is van egy hatalmas jelenet, a midőn az összeesküvők találkoznak. De senki sem említi a rómaiak jogát, alkotmányát. Csak arról van szó, hogy Cæsar ereje ne uralkodhassék a rómaiak erején. Midőn Brutus igazolja tettét a fórumon,

összehasonlítás révén a maga egész eredetiségében föltüntetni. (Lásd Dowden művében főleg a 322. és a kire Dowden ott hivatkozik F. Kreyssig *Shakespeare-Fragen*. 97. l.). Elze Karl: (*W. Shakespeare*. Halle, 1876.) is megvédi Shakespeare-t azon szemrehányás ellen, hogy a polgári rendet kicsinyli, de ő is elismeri, hogy a polgári rend még akkor nem volt az, a mivé később vált. Brandes (*W. Shakespeare*. 1898.) a Magna Charta elhagyását *János királyban* abból magyarázza, hogy Erzsébet királyné nem szerette, ha királyi hatalma korlátozását emlegették. Vischer Fr. Th. (*Shakespeare-Vorträge*. IV. 1901.) határozottabban mondja ki nézetét: «Egyet nem titkolhatok s azonnal ki kell emelnem mint lényegest: Az alkotmányos jogokról való megemlést mellőzi Shakespeare.» (9. l.) Ugyanígy nyilatkozik a *Vorträge* I. kötetében (55—59. l.), a hol Shakespearenek ezt a sajátosságát magyarázza; a puritánokat, mint mások is említették, már azért sem szerethette, mert ezek üldözték a színházat, a drámát, a színeseket. *Julius Caesar* fönti elemzése is Shakespeare politikai fölfogásának föltüntetéséhez némi adalékul szolgálhat.

újra csak azt említi, hogy a rabságtól szabadította meg a rómaiakat. Két fél állott egymással szemben, a római polgárság és az egyeduralomra törekvő Cæsar. Szabadságról és rabszolgaságról volt szó, mintha idegenek harcolnának egymással, nem jogról, alkotmányról. De a magyar összeesküvők a szent István adta jussokra hivatkoznak.

És ugyanezen az alapon, mint Petur, áll Bánk bán is, csakhogy az ügy másik oldalát nézi. A magyar király hozzátartozik a nemzethez; ez nem meghódított ország, melyet a király leigázott, a király a nemzetből nőtt ki, nem mint dísze, de nem is mint korlátlan ura, hanem mint betetőzése, kiegészítője, lényeges életszerve. Innét a királyhoz való törhetetlen hűség, mely soha sem fajulhat rabszolgasággá, de épen oly nehezen csaphat át zendülésbe. Ezért utálja Bánk a sötétben ólálkodó összeesküvést, mint Brutus is, de nem általános emberi büszkeségből, mint Brutus, hanem mert magyar úr, kinek önérzete épen oly büszke, mint királyához való hűsége törhetetlen. Mi szükség sötétben bódorogni? kérdi fenkölt érzéssel. Ha törvény szokás szerint cselekszettek, nem csak én, hanem mindenik magyar segítő kezét sietve nyújtáná. És ezt nyomban megértik az összeesküvők.

A szerző így folytatja: Mind, Peturon kívül (mintha hályog esnék le szemökről): Igaz. Vannak rendkívüli esetek, midőn egy Bánk fölegyenesedhetik és egészen közel a királyhoz érve, büszkén mondhatja: Árpád és Bor vére közt folyó dologban bíró csak Magyarország lehet, de azért még ebben az esetben sem harcol Endrével Bánk. Szent vagy te én előttem — Istenem. S hazám után a legszentebb. Még a vad Peturt is legyőzi Bánk, midőn őt saját szavaira emlékezteti, melyeket csak a vad szenvedély felejtethetett el vele: Az Isten nem segít soha fölkent királyok ellen. Ezt az érzést a huszonhárom éves ifjú egészen a maga lelkéből merítette, illetőleg a magyar történetből, melyet a legbámulatosabb intuitióval megértett. A ki így föl tudja fogni egy nagy történeti fejlődés lényegét, az igazán hátratekintő próféta, a minek a történetirót nevezték. Igen, ez a magyar történet tragikuma: A királyhoz való hűség, küzdve az idegen befolyások ellen, melyek a nemzettől elfordítják a király szívét. A szerető szív, melynek szeretetét nem értik meg, meggyanusítják, végül valójából kiforgatják: a magyar történet tragikuma. És ha rossz tragédia volna *Bánk bán*, de ezt az egyet meg tudja velünk éreztetni, nem biztosítaná ez fönmaradását? A drámában egyéb is van, mint kottára szedett szó, háborgó indulat, arczkép és mese: benne van, benne lehet költői szívnek az az érzése, melyben egy egész nemzet érzése meg-

nyilatkozik. Mily szomorú idők voltak azok, melyekben senki meg nem értette *Bánk bánt!*

De ő nem csak hátratekintő próféta volt, megsejtette ő a történeti fejlődés jövőjét is. Tiborcz alakja szinte kisértetiesen emelkedik föl a történeti élet határvonalán. Ez más hang, mint a Peturé, az elégedetlen nemességé, mely félti a nemzet jogait és a nemzet nemzeti voltát. A nép jajszava hangzik itt föl, a magyar paraszté, ki, midőn jobbágyi sorból a szabad emberek közé szabadították, állapotának nem javulását, hanem rosszabbodását érzi. Az egész Shakespeareban nincsen meg ez a hang, akkor a nép még néma volt, a hatalmasoké volt a világ, a többi háttérül szolgált, az csöcselék volt, melyet Shakespeare lenézett, mint *Caesarban*, *Coriolanban*, *VI. Henrik* második részében. Katona mély részvétellel ad hangot a magyar nép szenvedéseinek. Így alig beszéltek a magyar népről ő előtte és csak sokkal későbbben ő utána. Csak három évtized lefolyása után szabadítják föl a Tiborczokat és ugyanakkor kergetik a magyar népet a forradalomba. Ez a huszonhárom éves ifjú előretekintő próféta is, de még ennél is több, becsületes szív és a dolgok mélyéig tekintő lélek. A világirodalomban nem tudunk drámaírót, ki ily érett elmével látta volna huszonhárom éves korában a multakat és jövőöket. És ezt az embert kellett elveszítenünk akkor, a mikor szellemileg megszületett.

Fejlődik pedig az akkor még német Pesten, kóbor színészek társaságában, szűk szellemi táplálékon élve, a nemzeti tespedés korszakában, mikor Magyarország csak a történet egy színes, de befejezett epizódjának látszott.

Kettős föladatot tűztem volt ki magamnak. Nem akartam és nem akarom Katonát Shakespeare mellé állítani, de az a remény biztatott, hogy a legnagyobb drámaíró élete, fejlődése minden drámaíró megértésére és így Katonáéra is analógiákat szolgáltathat. Ebben a reményben talán nem csalódtam. Bátran mondhatjuk, hogy Katona József rokonságot tarthat a nagy angol költővel. Csak az volt neki végzete, nekünk mégis nagy büszkeségünk, hogy száztíz év előtt Magyarországon született, a mikor és a hol könnyen megtörténhetett, hogy az emberek akkor hálnak meg szellemileg, mikor másutt megszületnek. Shakespeare huszonhöt-huszonhat éves korában kezdett drámákat írni. Katona huszonhárom éves korában befejezte ezt a pályáját.

Második föladatom volt, hogy vizsgáljam, minő hatással volt Shakespeare Katonára. Feleletem erre a kérdésre ez: Shakespeare nagy hatással volt Katonára: fölbresztette. Úgy hatott rá, mint egy

nagy lélek hat egy nagynak induló lélekre. Ezt bizonyítja az, a mi Katona műveiben emlékeztet Shakespearere, és még inkább az, a miben Katona eltér tőle. Utánozni egyáltalában nem utánozza Shakespearet. Shakespeare Katonára nézve az volt, a mi Shakespearere nézve a ő nemzetének szellemi élete volt. Így pótoltuk mi, szegény multunkban, a képzelet világával a való világ hatásainak hiányát. Katona *Bánk bán*jában tükröződik a magyar történet tragikuma; Katona költői pályájában a magyar irodalomé.

KÖLTEMÉNYEK.

SZABOLCSKA MIHÁLYTÓL.

A VERSEK ELLEN.

Sohse törődj te a világgal,
Én édes angyalom.
Hazugság mind, a mit reám varr,
Én édes angyalom.
Az emberek egy-egy poétás
Szívet soha nem értenek...
— Egész szívemmel, mélyen, igazán
Én csak téged szerettelek!

Álomvilág a dal világa,
Én édes angyalom.
Sohase vágyakozz utána,
Én édes angyalom.
A világ összes versiért sem
Adnám egy öleléseidet...
— Egész szívemmel, mélyen, igazán
Én csak téged szerettelek!

S hogy egy dalért kétszer hibázunk,
A szívünkkel vakon:
A «mesterség» is az minálunk,
Én édes angyalom.
A komoly érzés azután jön,
S ez nem fecseg már, csak szeret...
— Egész szívemmel, mélyen, igazán,
Én csak téged szerettelek!

Sohse kívánj hát dalt magadra,
Én édes angyalom.
A boldogságnak nincsen hangja,
Én édes angyalom.

A legszebb költemény az élet,
 A hogy ezt átélem veled...
 — Egész szívemmel, mélyen igazán,
 Én csak téged szerettelek!

ROSSZ IDŐBEN.

Odakívül áll a tél javában,
 Itt jó most csak, a meleg szobában...
 Zugolódik a szélvész odaki,
 Mintha bizony adna rá valaki!

Hejh, ilyenkor tudjuk csak: mi nekünk
 A mi csendes családi tűzhelyünk.
 Hejh, ilyenkor tudjuk csak: mi lehet
 Úgy élni át árván az életet!

— Gondviselő, jóságos Istenünk,
 Mostanában ne gondolj mi velünk.
 Vedd számba a magános sziveket,
 S járj azokkal óh örök Szeretet!

«HIRES KOMÁROM»...!

(Dal az öreg Hojáról.)

Szegény öreg Hoját bíz én megsirattam,
 A hogy az öcsémtől ma levelet kaptam.
 Ujságolás közben írja a levélben:
 «A szegény Hoját is kivittük a héten;
 «Emlékszik-e még rá? Hogyha egyéb nem is,
 A nótája tán még jut eszébe:
 Hires Komárom be van véve!»

S mintha csak most volna, mintha gyerek lennék;
 Kél róla szívemben sok mosolygós emlék.
 Vígan járom újra a falut nyomában,
 Katonásdit játszunk... mink édes vidáman,
 Ő ott tüzel köztünk egy öreg indulón...
 S ríva fakad, a mint odaérne:
 «Híres Komárom be van véve.»

Tudj' az Isten honnan szakadt a falunkba?
Azelőtti sorát tán maga sem tudta.
Mi a játszótársat becsültük csak benne.
De a nagyok előtt mintha *több* is lenne.
Csodálatosképen ők sohse nevettek
A Hója czikornyás énekére:
— «Híres Komárom be van véve!...»

Sőt szegény jó apám, az Isten nyugtassa,
Neki a falatja felét is odadta.
Be-bevitte egy-egy kancsó borocskára
Szegény rongyos Hóját, a belső szobánkba!
S ott, — csak én hallottam mély álmélkodással, —
Együtt sírt vele nagy kedvébe,
— «Híres Komárom be van véve!»

S most hogy az öcsémtől a levelet kaptam,
Szegény öreg Hóját biz' én megsirattam.
S a kis fiaimnak, félig meseképen:
Ama nagy időkről beszéltem... beszéltem.
Ők már imádságkép' mondják majd a nótát,
A melynek hajh, bizony az a vége:
«Híres Komárom be van véve!»

A KÉTSZERES LENGYEL.

(Rajz a régi világból.)

MIKSZÁTH KÁLMÁNTÓL.

Még állnak a kuriák a falvakban, már a melyek még le nem dőltek. Azokon bizony már csak a meredező kémény kormos lyuka beszél értelmesen, mint egy panaszkodva, hogy több ment ki rajta, mint a mennyi a csűr felőli kapun bejött. Hja, a trakták . . . a trakták!

A melyik kuria azonban megmaradt, az most sokkal csinosabb, mint azelőtt. A fényűzés nagyobb hódító Napoleonnál. A mit az emberiség czélszerűt, szépet vagy kényelmeset kigondol, abból belopja magát lassan-lassan valamicske mindenüvé. Ma már a hajdú is villával eszik, Mátyás király az ujjáival cselekedte. A falusi jegyző olyan pamlagon heverész, a minőről Gara nádornak fogalma se volt. Egy szóval a pompa növekszik, egyre növekszik.

A kuriák kéménye most is füstöl, vendég is van elég. Körül üli a szépen megterített asztalt. Az ezüst kandelaberekben négyszer annyi gyertya ég, mint hajdanta. A régi búbos kemence helyén finom majolika kandalló terjeszt meleget; szürke bekecses, torzonborz alakok nem ülnek az asztalnál, minden elegáns és egyöntetű. A bútorok, a ruhák, a porcellánok, a kristályok. Minden az előkelő jólétet leheli. A férfiak frakkot viselnek. mert ez már nem afféle régi módi összeröffenés, hanem diner, melyre meghívók mentek ki; a hölgyek nyaka és félmelle csupasz és a suhogó selyem derék csak ott kezdődik, a hol már muszáj neki. Ez az egyetlen takarékosági jel. De menjünk tovább. Nem érdemes sok szót vesztegetni egy-két tenyérnyi helyecskéért.

Nincs itt pusztulás. Mit pusztulás? Ellenkezőleg. Ha az elődök föltámadván egy perczre, körülnéznének kuriájukon, összecsapnák a kezeiket: «Óh, milyen fény — mondanák — mennyi ízlés, mennyi gyönyörű, hangulatot ébresztő dolog. De nini, mintha a legszebb csecebecse hiányoznék az asztalnál.»

Hát igen, valami csakugyan hiányzik. Valami olyan, a mit nem szokás észrevenni. Hiányzanak az elszegényedett rokonok.

Azelőtt mindenüvé jutott belőlük. Nem is volt úri ház, a hol nem ült ilyen. Ha a vendég meg akarta határozni, hogy milyen derék családnál járt, ilyenképen formulázta:

— Nagy ott a pompa. Csak szegény rokon van vagy hat a háznál.

Jobban fénylettek az asztalnál azok a fölszedett árvák és házontalan léhűtő rokonok, mint mostan az ezüst tálczák, a kristály serlegek és nagy virágbokréták.

Egy egész külön kaszt voltak. Nélkülök sivár lett volna a ház és visszariasztó. Boróka-ág jelezte a korcsmán, hogy ott pénzért enni-inni valót kap az ember. A szegény rokonok sokasága jelezte magán-háznál, hogy ott magyar szívesség fogadja a vendéget.

És hát ez a genre most kiveszett. Nincsenek többé szegény rokonok a kuriákon. Elfogytak, mint a bölények.

Talán a szegénység tűnt el Magyarországról? Dehogy. Inkább jön, egyre csak jön, jön a rettenetes talpaival: tip-top, tip-top és a hosszú keze mindinkább összeszorítja a nemes familiákat, megropogtatván a csontjaikat, de szegény rokonok ennek daczára sincsenek.

Én még tudtam, vagy tudni véltem kettőről, de mikor nem régen meglátogattam Hettyesy Kristóf barátomat és képviselőtársamat Vidolyon ősi kuriájában, már nem találtam nála a két árva lánykát, kik azelőtt az asztal szélén szoktak ülni kurta szoknyácskáikban, asztalkendővel a nyakukban s kikről azt állította Kristóf, hogy vagyontalan távoli rokonai.

Szerettem nézni őket, mikor ettek, mert minden olyan új volt a szájukban, a szép fehér rizskásaszem fogacskák, a piros nyelvecske, a rózsaszínű iny.

— Hol a Tinka, Böske? — kérdeztem az ismerősöket.

— Hja, azok már megnőttek és . . .

— Férjhez mentek — egészítettem ki.

— Dehogy — mondák. — Úgy áll a dolog, hogy Kristóf se győzi a nagy háztartást, hát bedobta őket abba a nagy közös verembe, a hova a magyar ember az efféle portékát rendesen belelöki.

— Miféle verembe, az istenért?

— Ej, hát rászóta őket az államra, hogy az tartsa el. Az egyik telegrafista, a másik postás-kisasszony.

— Szegény kicsikék — sóhajtottam föl.

— Inkább a szegény államot sajnálnád — jegyzé meg az, a ki fölvilágosított.

Valószínűleg úgy gondolta, hogy sajnálatra méltó az állam, melylyel harcban állnak a polgárai. Ungorkodnak ellene és kijátszszak a koporsótól a sírig.

A lakoma után a különböző vonatok indulása szerint vitetett ki bennünket Kristóf az állomáshoz.

A huszár, a ki a bakon ült, csempészett dohányt szít, a szél felém hozta füstjét, megéreztem; a kocsis gubájának újjában valami eleven dolog mozgott, kivallotta, hogy egy pár csirkét visz a városban lakó anyjának és azért dugta oda, hogy a fináncokat becsapja a vámnál. A mellettem ülő tisztas aggastyán, a Hettyesi-család egyik rokona, egész úton a szentírásból idézgetett argumentumokat az állam törekvései ellen. Vajjon mit véthetett neki az állam, hogy olyan nagyon haragszik rá? Hát semmit. Egy nagy dominiumot adott neki. Mert a ki jobbról ült mellettem, az egy püspök volt, a ki a legközelebbi pásztorlevele tartalmát ismertette.

— Szegény állam — sóhajtottam fel hangosan.

A könnyű bricskát két bús fekete lovacska húzta. Feltűnt, hogy Kristóf úr épen a püspököt vivő kocsiba fogatott be két ilyen gyenge kiállítású állatot.

— Nem ígás lovak ezek? — kérdeztem a kocsist.

— Honvéd-lovak — felelte egykedvűen.

— Soványok — tettem hozzá.

— Nem érdemlik meg a jobb kosztot — magyarázta. A legnagyobb munkaidőben rendesen bekéri őket az állam; épen csakhogy velünk tartatja ki.

— Mégis csak botrány — pattant föl a püspök — hogy az állam ennyire becsapja a polgárait.

Oh jaj, hát az állam is? A háború kölcsönös. No persze. Minden vonalon folyik a vetélkedés, egymás nyakába varrni a terhet. Kieszelni, hogy ki miben árthat a másiknak.

— Méltóztatott valamit mondani? — kérdé értelmetlen dünyögésekre maliciózus mosolylyal a püspök.

— Nem, nem, semmit se mondtam.

Valósággal nem mondtam semmit, de egyre azon gondolkoztam az állomásig, hogy a régi világ mégis csak őszintébb és szebb volt.

Mikor még a magyar nemes úr maga tartotta el a saját elszegényedett rokonait és mikor még az állam is maga tartotta el a saját lovait.

Az elszegényedett rokonoknak bizonyos Lengyel Fili volt a legkiemelkedőbb prototypusa. Gyerek koromban úgy is hittük a környéken: a «dupla lengyel.»

Nagy termetű, szép ember volt, kinek a természet csodálatos erőt adott a karjaiba és fogaiba. Az ezüst hatosokat olyan könnyedén harapta ketté, mint más ember a kukoricza-szemeket, de mint-hogy hatosai nem igen voltak a produkcióhoz, hát öreg hámisztrángokat harapdált szét a nézők nagy bámulatára, karjaival pedig akár-mikor megfogta a rohanó bika szarvát és megállította: «hop, egy szóra, hékás!»

Hogy minek adta a természet e roppant erőt Lengyel Fülöpnek, azt senki sem tudja. Alkalmasint el akarta ásni, mint a hogy az ember sokszor elássa az értékeit olyan helyre, a hol senki sem találja meg. Fili nem dolgozott soha sem és nem emelt egyebet, mint poharat, a lakomákon ide vagy oda szállván.

Nem dolgozott pedig nyilván azért, mert nem akaródzott neki. A mi szerintem elég ok, mert az a természet újmutatása. Ha a természet azt akarta volna, hogy Fili dolgozzék, bele oltotta volna a munka vágyát. De a természet nem akarta.

Ostoba beszéd az, hogy mindenkit ki kell tanítani valamire és ki kell használni valaminek. Hát kell-e az erdő minden fájából okvetlenül szerszámot faragni?

Csak abból, a melyik már a gyökerén kinálkozik rá. Arra is kell a fa, hogy a mókusnak legyen hol felszaladni, leszaladni. Arra is kell egy-két galy, a hová a madár a fészket lerakja, arra is, a hová a vándorló legény a tarisznyáját, kis pók a hálóját akaszsa. Szóval mindenféle fa kell. Sőt olyan fa is legyen az erdőben, melynek még annyi szerep se jut. Csak épen hogy ott van. Megnő, susog, zörög, hajladozik egy-két száz esztendeig, aztán visszarothat a földbe. A mi erőt, zsirt kiszítt onnan, visszaadja annak a saját szétmálló testével. És hát minden úgy van a végén, mintha semmi se történt volna. Se a fa nem vesztett, se a föld nem vesztett.

Sohase ítéltem meg a szegény Filit szigorúan. De már kisgyerek koromban feltünhetett a helyzete, mert jól emlékszem, egyszer azt kérdeztem anyámtól, hogy Fili bácsi mi voltaképen.

Anyám elnevette magát.

— Fili bácsi rokon és semmi egyéb.

— Jó állás az? — tudakoltam.

— Hogy érted?

— Lovon jár-e a rokon vagy gyalog? (Így értettem meg akkor az állásokat.)

— Attól függ, fiacskám, ki kinek a rokona.

— Hát a Fili bácsi kinek a rokona?

— Sok nevezetes, jeles familiáknak, a Rédekyeknek, a Laszlyaknak, a Hettyesyeknek, Hajdúknak, Vajdáknak és Liszkayaknak.

— De a királynak csak nem rokona?

— Eredj te bohó, hiszen nincs is királyunk.

— Hát miért nincs?

— Kicsiny vagy te még arra, nem érted még te azt!

De én csak nem eresztettem el a thémát, mint a kis kutya a csontot.

— Hát nekünk is rokonunk a Fili?

— Nekünk nem rokonunk.

— Mért nem rokonunk?

— Mert ő nagyobb familiából való, tehát az előkelőbb familiákkal van rokonságban.

— Hogy lehet azt megismerni, mama, melyik az előkelőbb familia?

— A címek és az életmód után. Azonfelül a nevek hangzása is sokat tesz.

— Furcsa! Az ember a fülével veszi észre az előkelőséget.

— Sok más is kell hozzá. A Fili apja például királyi konziliárius volt, az anyja is nagy dáma. Majd még eleget hallasz róluk.

Hallottam is azután budetini Lengyel Mihály konziliáriusról, a ki szegény ember volt és épen a Hettyesy-féle kuriát bérelte Vidolyon a Kristóf barátom atyjától, ott valami évijáradékból éldegélt nejével, egy előkelő tartású hajporozott dámával, a kinek a testvérhuga udvarhölgy volt az anhalti herczegnél.

A kiterjedt atyafiság a szokottnál is jobban összetartott, mert egy közös nagy pört folytattak Esterházy herczeg ellen valami pusztá miatt. Bár csak azt adná az Isten, hogy megnyernék!

Szükecskén éltek a konziliáriusék, mégis nagy rollét játszottak. A rokonság kevély volt rájuk s a tenyerén hordozta. Hogyne? Egy konziliáriust, a ki azonfelül egy udvari dámának a tulajdon édes testvérét bírja nőül. Nem tréfa ennek a fele se. De a mi igaz, igaz, ők is ragaszkodtak a rokonokhoz és váltig látogatóban voltak. Az egyiktől ki, a másikhoz be, Filit is magukkal czipelvén. Ő náluk Vidolyon csak egyetlen egyszer gyűlt össze évenként a rokonság ebédre: Szent Mihály napján. Hanem akkor aztán kivágták a rezet s volt mit beszélni a környéken. Ki hol ült? Mi volt az első étel, mi a második, mi a harmadik és így tovább? Milyen mártást adtak ehhez vagy ahhoz? Hogyan volt összehajtogatva a szervéta?

E szerint igazodott a környék. Ez lett a «nobel». Hát még az ülés rendje! Mennyi keserűség lett ebből! Mert nagy dolog volt az illetőre. Ha például Rédekynét ültették előre, akkor ebben az évben Rédekyné vitte a szót mindenütt. A konziliáriusék osztályozása vérré vált és akceptálta minden forum. Nagy jelentőségű nap volt tehát Szent Mihály. Kivánatos, kecsagető és mégis borzalmas, bizonytalan. Ha valaki feljebb ült, mint tavaly, akkor jó, de ha valaki lejjebb került, annak lőttek. Az egész vármegye gúnyosan suttogetta, hogy ez vagy az a familia kezd lemenni.

Maradt is aztán a diner után tömérdek aprehenzió, mint ugyanannyi akta, a mit az egykori referendarius bizonyos sablonos formulák szerint intézett el, útra kerekedvén feleségestől, fiastól, inasostól. Maguk közt a konziliáriusék «reperáló utaknak» nevezték illetén kirándulásait és az otthon maradt házőrző szolgáló is azt mondta, ha valaki ő nagyságáék felől tudakozódik:

— Reparációban vannak.

A dolog pedig abból állott, hogy látogatást tettek a rokonoknál megfordított sorrendben, a hogy az asztalnál ültek. A ki leghátul ült, az kapta az első «vizittát», a leghosszabbat, néha két-három hétig tartót, mert a legnagyobb sebre kell a legnagyobb fiastrom és az ott töltött idő mennyisége jelzi igaz, a sérelem nagyságát is, de főképp a konziliáriusék nagyra becslését. Innen átmentek a következő rokonhoz, de ide már rövidebb időre és így tovább-tovább, a hogy kellett, mert hát nagyon jószívű emberek voltak a konziliáriusék.

A reperáció szinte eltartott az egyik Szent Mihály naptól a másikig. Ebben nem kíméltek se időt, se fáradságot, mert ilyen a finom lelkek gyöngédsége. De hasztalan. Az ütött sebek még se gyógyultak be teljesen. A Mihály napi ebéd ülési rendje, mint valami változhatatlan törvény nehezedett az illetőkre s néha ki-kitört a szemrehányás:

— Ejh, vigye az ördög az etiketet! — pattant fel ilyenkor a nagyságos úr. Valakinek mindig elől kell ülnie és valakinek hátul. Ez az egész. A perpetuum mobilét talán ki lehet találni, de hogy mindenki elől üljön, azt nem lehet kitalálni.

Hanem az elégedetlenség nőttön-nőtt a familiákban s egyik alak a másikat érte e miatt.

— Hiszen mindig megreperálok — dörmögte a konziliárius méltatlankodva.

— Mit ér, ha a világ mégis csak a Szent Mihály napi ebédet veszi mértékül?

— Hát jól van. Majd tanulmányozom a kérdést.

Ebben az ígéletben aztán megnyugodtak egyelőre a deklasszifikált rokonok. Szerencsés mondat, mely még referendárius korából vált vérévé. Majd tanulmányozom a kérdést. Ah, isteni erejű bűvige. Magyarok balzsama. Nemzeti klenodium. Majd tanulmányozom a kérdést. Krisztus urunk néhány száraz keszeggel és valamely csekély kenyérral elégített ki négyezer embert, de hát az mégis hal volt és kenyér, a halat fogni kellett, a kenyeret sütni kellett, de a «majd tanulmányozom a kérdést», örökös készenlétben van és nálunk száz-ezer embert szoktak vele kielégíteni.

A konziliárius úr megtette, a mit ígért: tanulmányozta a kérdést és arra az eredményre jutott, hogy a spanyol etiquette nem alkalmazható, mert a nemes atyafiaknak nincsenek különböző czímeik és rendjeleik. Itt volna most már a származás. De mind olyan régi nemesnek tartja magát, hogy a chaosba vesznek el az ősei. Itt van teszem azt, Laszly Ferencz uram, a ki azt állítja, hogy az egyik ükapja annak idején a Nagy Sándor-féle Bucefalusnak a bőréből viselt volna csizmát és valami húsz esztendeig nem bírta elnyúni. Próbálta kontemplálni kor szerint, hanem ez ostobaság. Kor szerint csak a bor előkelősége állapítható meg jogosan. Végre is addig törte ravasz fejét, hogy sikerült egy czélszerű methodust megalkotni s elmondta az atyafiságnak aperpte:

— Mivel pedig ungorkodtok, aprehendáltok egymásra és én rá, édes atyámfiak, valamint vetélkedtek, melyiteket ültetjük asztal fölé és így tovább, ennek most már más módját ejtem. Mert nem járja, hogy személyek és familiák sértődjenek meg, a mikor kikerülhető. Egyszerűen átviszem a kérdést az oktan állatokra. Azok mérlegeltessenek immár, ne pedig ti. Ennélfogva az ül ezentúl az én asztalomnál Szent Mihály napkor legfelül, a ki nekem a legsúlyosabb malaczozt küldi évközben. Amen.

Hanem iszen ezzel még csak beljebb verte a rangkórság tuskóját a talpukba. Szeliden indult meg ugyan a versengés, de előre láthatólag nem sokáig maradt meg csendes medrében. Hettyesyék még csak egy szopós malaczozt küldtek, a mit a konziliárius megmért és nyugtát küldött a súlyáról, Fili pedig bevezette ezt is, mint az utána következőket egy hiteles protokollumba. (Ez az egy munkája maradt fenn.) Hajduék már egy süldőt hajtattak be a Lengyel udvarára, Laszlyék egy kant, Vajdáék egy hizott mangaliczát, úgy, hogy a következő Szent Mihály-napkor, mikor már ezen az alapon ültek az asztalnál az atyafiak, Vajdáné asszonyónének jutott az első hely, a mi tekintve, hogy Vajdáné egy gazdag budai szappanos családból szár-

mazott s a házasság, mint elvitázhatatlan messalliance szerepelt a közhitben, kínos benyomást keltett az atyafiságban.

A konziliárius mosolyogva vonogatta vállát a panaszkodó czélzásokra és csipős megjegyzésekre.

— Hja, édes lelkeim, megmértem a müncczären és a mérték, mérték. A müncczérrel nem lehet szóba állani, csak a sertés testének. A sertés teste beszél, a müncczér csak tolmácsolja.

No ha a sertés teste beszél, hát lesznek ott olyan beszédek, hogy eláll a konziliáriusék szeme-szája. Nosza egyszerre rávetették magukat az atyafiak a tagbaszakadt nagy csontú fajokra, a melyekre sok hús és zsír fölfér. Különösen Rédekyék és Liszkayék keresték ki jól a «fundamentumot» és minthogy tényleg a sertések teste fog beszélni, elnevezték az egyiket Ciceronak, a másikat Demosthenesnek. Rédeky uram tejbe főzette a Cicero kukoriczáját (csoda lesz ebből majd meglássátok). Liszkay asszonynéni pedig minden áldott nap két óra hosszat vakartatta szolgálókkal a Demosthenes hátát és lapockáit, a mi annak látható gyönyörűséget okozott — úgy, hogy azt okvetlenül meg kell hálálnia a gyarapodásával, ha van benne becsület.

Az ördögbe is, egy párbaj sertésekkel! Ilyen sem volt még a világon. A fél vármegye lázasan várta a bekövetkező eredményt; bulletinek keringtek szájról-szájra a nevezetes sertések legutolsó állapotáról s fogadások történtek mindenfelé.

De míg Cicero és Demosthenes a természet rendje szerint lassan, de szépen emelkedtek súlyban és hírben, egyszer csak — sic transit gloria mundi — a «Jelenkor» című lap azt a néhány sornyi hírt hozta, hogy Debreczenben Bujdosó Mátyás nevű hentesmester ötödfél mázsára hízlalt fel egy sertést és hogy immár pénzért is mutogatja egy bekerített helyen a Péterfia-utczában.

Soha még ilyen szenzációs hír nem érkezett erre a vidékre a nagy Napoleon elbai menekülése óta. Egy ötödfélmázsás sertés! Súlyosabb a híres angol Murphi-nál, melyet a szép Viktoria koronázására öltek le a londoni hentesek.

. . . El tudom képzelni, miképen ragyogott a nénikék szeme. A Rédeky bácsi homloka ellenben redőkbe vonódott. Egész éjjel mérész gondolatok nyargaltak fejében, míg végre elhatározta: «hopp, megyek, megveszem.» De legyen ez mélységes titok, ne tudja kenyeret evő lélek. Készül tehát az útra, de olyan ürügygyel, mintha Pestre menne betegen a híres Stahly doktorhoz. Mire aztán elment éj idején egyenest Debreczenbe s az etetéseket kivéve, meg sem állott, csak a Bikában, vagyis annak az ebédlőjében, de ott aztán úgy állt

meg az ajtónál megmerevedve, mint egy sóbálvány, arra a látománnyra, a mi eléje tárult.

Egy nagy kerek asztal körül ültek Liskay János, Vajda Pál, Hajdú György, Laszly Ferencz, Hettyesy Péter, Lengyel Márton, szóval az otthon hagyott nemes atyafiak és ferbliztek.

De bizony okos ember Rédeky, azonnal elért a szituációt... No hát ezek most idejöttek külön-külön megvenni a sertés Goliáthot, de egymásra bukkanva, meghököltek a következményektől. Hisz itt egy örült licitáció talál kiütni a hentesmester zsebe javára. Nosza leültek előbb családi tanácsot tartani, a hol is (mintha hallaná Rédeky Gábor uram) fölvetették az érveket. Uraim, atyafiak, minthogy csak egy sertés van, abból logikailag az következik, hogy azt csak egyikünk veheti meg, a többiek legfőlebb az árát verhetnék föl. Legokosabb tehát, ha az a pénz, a mi elpocsékolatnék az okvetlen ráígéréseknél, megmarad a családnál (mert hiába, a családhoz való ragaszkodás a legelső a világon). Mindezeknél fogva csak egyetlen egy modus vivendii mutatkozik célirányosnak, ha a fátumra bizván a dolgot, a magunkkal hozott összegekkel leülünk kártyázni és a ki leghamarabb letörik, hazamegy, míg lassan-lassan mind elpotyogván, a legszerencsésebbik másodmagával (t. i. a sertéssel) pályázhat vissza.

Mindezeket így találta ki Rédeky nagy igazán és nevetve lépkedett a kerek asztalhoz:

— Oszszatok, urak, nekem is!

... És hát folytathatnám e különös sertés háború rajzát, mely még sok esztendeig tartott, de nem folytatom. Hisz csak arra kellett bizonyítéknak, hogy Lengyel Fili bácsi már gyerek korában ilyen sertés húsokon táplálkozott. Ezekből szedte a nagy erejét.

Szülei halála voltaképen kevés változással járt ránézve. A rokonok megmaradtak és a sertések is megmaradtak. A rokonokra ellenben változással járt, mert megszűntek a szent-mihály napi ebédek. És a sertésekre is változással járt, mert ezek most már otthon éltek és otthon haltak.

Az öreg úr után nem maradt semmi vagyon; haldokolva ágyához hívta fiát, megsimogatta a fejét és így szólt hozzá:

— Pompás rokonokat hagyok neked, Fili. Ragaszkodj hozzánk, édes fiam.

És Fili csakugyan örökölte ezt a ragaszkodást. Járt az egyiktől a másikhoz és sohase únta meg őket. Évek múltak el évek után, de ő állhatatos maradt. Apja furfangos eszét nem örökölte, se a rangját; őt hát nem is fűrésztötték tejbe-vajba, de nem is pretendált ő ilyet. Ő csak Fili volt, az egész világ Filije, azt szerette legjobban,

ha észre se veszik, hogy ott van. Végtelenül csekélynek tartotta magát és ebben volt egy kis kedvesség. Kitért a ház komondorának és nem merte a macskát elkergetni, ha ölébe ült. Azonfelül egész nap tett-vett a Fili valamit, dohányt vágott vagy sárgarépat tett közzé, hogy nedves legyen, a pamutot tartotta hosszú éveig a néniknek, azután hosszú éveig a hugoméknak, cserebogár-malmokat csinált a gyerekeknek, író tollat faragott a penecilusával, birkákat bélyegzett odakünn, borért ment a pinczébe, kendermagot adott a kanárinak, az ebédnél kihúzta a palaczkokból a dugókat, de már nagyobb dologra nem volt alkalmas. Még vadászni se járt. Az ördög czipelje a nehéz puskát.

Lágy, érzékeny szívű ember volt, a mi mindjárt látszott a szelid arcán és a merengő szemein. Nagyon könnyen meg lehetett sérteni, de hát ki bántotta volna a szegény Filit?

Rossz arcokat vágni a vendég előtt, csipős czélzásokkal megnyilazni, nem tartozott a régi erkölcsök közé. Micsoda szégyen lenne az? Még azt hinné, hogy nem szívesen adjuk neki azt a kis ételt. Isten ments attól.

A Fili háta mögött hiszen volt elég kritika, nem győztek sopánkodni:

— Mire veszi az életét ez a boldogtalan Fili? Hát így akar ez maradni örökké? Nem szégyenli magát, hogy innen-onnan vén kutya lesz és még semmi. Pedig milyen jeles ember volt az apja. Hogy nem lát valami után! Nem tud elvenni egy vén saraglyát, a kinek nem kong a ládája. Hiszen annyi özvegy asszony van, hogy házat lehet velök zsindelyezni. Szép ember, jó ember és végre nem valami nagy számár, mégis ilyen mihaszna.

Valamelyik asszony, gondolom a szép Liszka né, közbe szólt, mikor egy rokoni összejövetelen felhánytorgatták ezeket.

— Hát mért nem mondjátok meg neki, Rédeky sógor, maga elég okos ember, beszéljen vele. Hátha lesz foganatja.

— Elismerem, kedves húgom asszony, hogy elég okos ember vagyok. De mit ér, ha nem vagyok elég bátor ember, hogy én mondjam ezt meg a Filinek.

— Nem bátor ember? Ön, a ki már hat medvét ölt meg.

— Hja, az csak medve volt, húgom asszony — felelte Rédeky — a ki engem is visszaölhetett volna.

Ezen a nyelvbtláson aztán nagyot nevettek, mert a megölt medve nem igen szokott olyan agilis lenni, hogy összetépjen valakit és ez a nevetés elfújta Fili feje felől a felhőt.

Ámbár felhő se volt. Csak üres beszéd volt. Hogy ezt a Fili-

nek mondaná meg valaki? Majd bolond úgy-e? A gazdag rokonnak hiszen meg lehet mondani mindent, ha úgy kerül a sor, még ki is lehet dobni a házból, mert az nem szorúl az emberre; visszavághat, boszút állhat. De a szegény rokon immunis. Azt ilyenell inzulálni lehetetlen. Idegen mondhatja, de rokon nem. Csak a Liskayné bohókás szép fejében teremhet ilyen lehetetlen kívánság.

Így volt ez akkor és szép volt ez így. A szegény rokonnal és a viselő asszonynyal gyöngéden bántak a régiek. Az utóbbival azért, mert többje van a többinél (szíve alatt van a gyermeke), az előbbivel azért, mert kevesebbje van a többinél (hóna alatt van a koldus-tarisznyája).

Fili tehát élte megszokott világát s ha megúnta egyik helyen, átment másikra. Mindenütt volt valami vonzó és csalogató. Köpcsényben pompás kuglizó van Lengyel Károlyéknál, Ujfaluban Vajdáéknál fölséges káposztákat főz Ágnes néni, egy sor füle, egy sor orrja, egy sor kövérje, egy sor töltelék; hát még a pampuskái, herőczéi, a melyeknek megizlelésénél minden alkalommal így kiált föl Fili: «Ferencz József, mit eszel, ilyet bizony nem eszel», Korontán remek barackpálinkája van Csapóéknak s kedves kertre nyíló külön szobája Filinek. Orgona virágzaskor odahúzza a vándorló ösztöne. Vidolyon Hettyesyéknél (mert azok laknak most a megszokott házban), sok apró gyerek van, a kik már nagy nehezen várják Fili bácsit. Kampát, mártogatóst lehet velök játszani. Zsályán pizstrángos patak van a Liszlyék kertje alatt s a pizstrángoknak Fili az ördögük, a pásztoroktól megtanulta, hogy a *halaló füvel*, meg lehet őket étetni, megbódulnak tőle és szabad kézzel lehet összefogdosni. Aztán ott van közel Szaláncz is, a hol Liskayék laknak, bár egy idő óta nem megy oda Fili, pedig héj ott lakik a helyes menyecske, annak az arany-szöszke haja az igazi halaló fű, attól lehet csak elbódolni . . . de Fili még se megy.

Olyasmit mesélnek, hogy a szép Liskayné megsértette volna.

Pedig csak annyi igaz, hogy valami vidám társaság volt Ujfaluban Hajduéknál, a hol mindenkinek el kellett mondania az élet-történetét, Filit is unszolták.

— Nekem nincs élettörténetem. A mik én velem történtek, azok inkább a rokonaím esetei.

Olyan szomorú vallomás volt, olyan sivár rajz egy életről, de ő nevetve mondta.

— Hát nem volt önnek soha semmi külön regénye? — faggatták az asszonyok.

Fili vállat vont; akkor még csinos férfi volt.

— Mire való volna az nekem?

— De csak volt valamikor szerelmi viszonyod? — ostromolták a férfiak.

— Ugyan hol vettem volna?

— Ejnye Fili, Fili, nagy kujon! megmernél rá esküdni?

— Becsületesre mondom, soha sem vetett én rám szemet senki — mondta Fili ünnepelesen. Még a két ujját is feltartotta.

Pedig kényes volt a becsületszóra, mint egy Lancelot. Tetszik tudni, azok a bizonyos koldus erények.

Később egy kis táncz volt. Fili egyik Lengyel kisasszony csontlegyezőjét tartotta, míg az a tánczosával keringett, midőn mellette suhant el Liszkayné. Almavirág-szín ruhába volt öltözve s a fekete szemében egy-egy csillag égett.

Csak úgy hanyagul szólt oda Filihez:

— Kinek a legyezője az? (Mintha csak a szépen faragott legyező tűnt volna föl neki.)

— Családi csontok — felelte Fili közömbösen.

Megfenyegette pajkosan:

— Fili, te udvarolsz valakinek.

— Hát nem hallottad az eskümet?

— Hamisan esküdtél, fráter — vágta oda Liszkayné, kihívóan ringatva darázs derekát a csipőin.

— Gondolod? — kérde Fili tréfára véve a dolgot.

— Tudom — felelte és lehajtá a fejét szemérmesen.

Ezzel köd előtte, köd utána, elillant, eltűnt, mint a füst, a sok ruha, a sok emberfej közt.

Filinek arczába szökött a vér, valami különös érzése támadt belül és az ösztökélte, hajtotta Liszkayné után.

Nem volt nyugta, míg rá nem talált az ebédlőben, a hol épen egy pohár pezsgőt hajtott föl, a mitől egyszerre ezer piros rózsa nyiladozott az arcán.

— Nem mondtad meg, Mariska, hogy ki volt az.

Liszkayné nevetett. Jaj azok a szép fehér fogai!

— Hogy ki vetett rád szemet? Hát úgy-e mégis szeretnéd tudni? Hát úgy-e még se vagy olyan szent, a milyennek mutatkozol?

— Ugyan, mondd meg! No ne okoskodj!

— Hát megmondom, ha rám nem nézel, ha behúnnyod a szemedet, belesúgom a füledbe. No hajolj le egy kicsit, mert föl nem érlek.

Fili behúnnya a szemét, a hogy parancsolták, azután egyszerre megcsiklandozta valami édes hang, valami zúgó szózat, a mely beharsogta egész valóját.

— No hát én voltam az, Fili. Elmult. Másé lettem. Mert te nagy mamlasz voltál.

Fili egész teste zsibbadozott, vére sebesen száguldott ereiben, de mikor a szemét kinyitotta, nem volt senki az ebédlőben, csak az inas, a ki új gyertyákat rakott be a tartókba. Megint eltűnt a bohó asszonyka az alatt.

Íme, lett már Filinek némi élettörténete, de ez csak kis ideig birizgálta a lelkét, halványodott, színtelenedett, később már azt is gondolta, hogy a jelenet meg se történt, alkalmasint részeg volt és a Belzebubbal álmokra kártyázott.

Hanem ettől a naptól fogva nem mert többé elmenni Szalánczra — pedig vágyott oda.

Lisz kay boszankodott e miatt. Hát mivel alábbvaló ő a többi atyafinál, hogy Fili kikerüli?

Maga Liszkayné is megpirongatta, ha valahol találkoztak.

— Hátra kötöm a sarkadat, Fili, ha el nem jössz.

Fili zavarban volt, elpirult, hebegett valamit, de nem ment el Szalánczra. Érezte ő ösztönszerűleg, hogy a rokoni szeretet kenyérmorzsa — és hogy a szerelem egy kád méz, de abba a morzsának nem szabad belevegyülni, mert a morzsa is elvész és a méz is meg-savanyodik.

Pedig sok találgatásra adott okot. Mért haragszik? Kire haragszik? Hát még a Fili is feldúzza az orrát. Lássá meg az ember!

De a mint megszólják, menten ki is mentik. No, semmi az. Egy kis bogara van. Úgy sincs szegénynek egyebe.

Pedig dehogy nincs. Hisz csak fogalom az egész. Az egyik ember azt mondja: «nekem négy házam van Pesten», a másik ember azzal dicsekszik: «hús fejős tehenem van», a Fili elszámolja az új-jain: «száztizennégy rokonom van ezen a vidéken» és mind a három ember arca egyformán fénylik a megelégedéstől.

Tíz vagy tizenöt kuria az otthona, egy-egy német uralkodó herczeg csak az ingeit változtathatja annyiszor, mint Fili a lakóhelyeit, a konyháit, a pinczéit és a környezetét. Filii tehát a valóságban nagy úr, csak elméletben szegény.

Igaz egyébiránt, hogy a mennyiben ő megúnván magát odább megyen, épen úgy megúnhatják őt is. Megesett egy párszor. Hiszen az emberek tökéletlen lények voltak már azelőtt is. Nem szépítem én őket. Megunták a feleségüket, megunták talán még a töltött káposztát is, hát hogy ne unták volna meg a lengyelüket?

Bizony egyszer-másszor mesterségesen rázták le a nyakukról. Csakhogy arra is meg volt az akkori világban a gyöngéd forma.

— Nini, Fili öcsém — jutott eszébe Rédekynek. Átsétálhatnál holnap, ha nincs egyéb terved, Zsályára. Levelet küldök a nővéremnek, Laszlynénak, de olyan fontosat, hogy nem merem rábízni akárkire.

Fili járatos a *rokonológiában* és rögtön megérti a dördést.

— Ejnye de jó! Úgyis már régen láttam Laszlyékat.

— Mikor jössz vissza? — kérdezi a gazda enyhítőnek.

— Visszajőjtek? — tapogatózik Fili.

— A hogy neked tetszik. De ha ott találnál maradni, akkor el ne felejts őszzel virágmagokat hozni tőlük az asszonynak.

Fili most már útra készült, át volt forgatva, mint egy váltó a legközelebbi atyafira és egyik se mondta, «nem fogadom el», ott tartotta, aztán újra továbbította, hogy megint visszakerüljön megfrissülve, újnak, kívánatosnak, érdekesnek tömérdek hírrel és pletykával.

Így élt a kétszeres lengyel és soha se gondolt rá, hogy más-kép is élhetne. Az évek elshantak fölötte, az ifjúság cserbe hagyta, (de ez nem fájt neki, mert nem rokon), ősz hajak jelentek meg a fején (az első ezüst) és már csak imitt-amott volt egy atyafi, a ki «öcsémnek» szólította, a nagy többségnek Fili bácsi lett.

A rokonok közül sokan elhaltak, de ez sem alterálta Filit, mert születtek és nőttek újak, a kik őt már úgy találták, mint egy vén órát, mely az apáiknak is ketyegett. Fili értéke inkább egyre nőtt. És ha az így megy, valóságos családi ereklye lesz belőle.

De nem ment úgy. Némi megpróbáltatások és kísérletek következtek. Szalánczon meghalt a szegény Liszkay és mikor a familia összegyűlt a temetésre, a tor után arra kérte a rokonokat az özvegy maradjon ott valamelyikük egy ideig, míg valami új rend lesz, mert a cselédek még a házfödelet is széthordják az ő, meg az árvák feje fölött, ha nem látnak itt valakit, a ki kalapot hord.

— Hát talán jó lesz a Fili — vélték a legöregebb atyafiak. Az úgy is ráér.

Az asszony némán intett a fejével, hogy az is jó lesz. Fili vörös lett, mint a karmazsin és szabadkozni próbált.

— Nekem nem sok hasznomat veszi a Mariska. (Liszkaynének Tóth Mária volt a családi neve.)

— Eredj a pokolba! — pörkölt rá Hettyesy Kristóf, a ki akkor volt fiatalember. Annyit csak te is érsz, mint egy felállított bakkusz a buzatáblán.

Fili hát ott maradt. Eleinte szokatlan volt neki, alig mert beszélni az asszonynyal és olyan furcsa, nyugtalan érzései támadtak. Valami jelenettől tartott. Némelykor nem volt magával megelégedve s egész éjjeken elgondolkozott élete folyásáról. Nappal a gyerekekkel

hanczurozott, azok fölmásztak a térdére, hátára, tépdesték a szakállát, befogták a kis játékkocsijukba és hajtották a szobákon keresztül, mint egy vén lovat.

Valójában a gyerekeké volt Fili, azok majd megbomlottak érte. Ő is mindent megtett nekik, a mit kívántak. Már persze a mit lehetett, mert a kis zsarnokok sok mindenfélét kívántak.

— Fordítsa föl az asztalt, Fili bácsi.

Fili bácsi fölfordította. Tetszett nekik a fölfelé meredt négy lába.

— Fordítsa föl a tálat.

Fili fölfordította a tálat és mind kipotyogott belőle a sok ropogós cseresznye. Ucu rohanjatok rá! . . A ki kapja, az marja.

A mama haragudott, zsörtölődött.

— Fordítsa föl most már a mamát is, Fili bácsi.

Csitt, ti kis gézengúzok. Nem látjátok, hogy a mama milyen szomorú.

Tényleg hallgatag volt egész nap, alig szólt egyet-kettőt gazdasági ügyben Filivel, ha kérte, hogy nézzen utána ennek-annak. Egyébként közömbösen, érzékenyen czipelte az egyik nap nyügét a másik után. Gyakran sírt ott is, a hol nem látták. Hát semmi az, majd kiolvad, majd beszédesebb lesz, de még nagyon új a fekete szoknyája,

Fili egészen megszokott Szalánczon. Úgy tetszett neki, mintha az egész világ megváltozott volna és a nap folyton sütné. Olyanformát is érzett, hogy valami nagy dolognak kell történni. A levegőben lebegett. A természet is előkészült rá. Falevelek zúgták a parkban, virágok lehelték, madarak csipogták, sőt még a macska is sejtett valamit, mert a sárga szemével sokszor vetett egy-egy kémelő pillantást, hol Filire, hol a szomorú asszonyra.

Hanem elmúltak hetek, havak és az asszony szomorúsága nem enyhült, Fili türelmetlen kezdett lenni. A nagy jelenet nem akart bekövetkezni. Olyan volt az az asszony, mintha meg volna fagyva. Pedig de szép még, ejnye, de szép még. Fili most már nemhogy félt volna a nagy jelenettől, de azon vette magát észre, hogy várja. Ha nem is az egészséget (mert az sok volna egy embernek egyszerre), de legalább valami részét, valami rügyecskét, a miből ki lehet már sejteni a virágot.

Hanem bizony a második fekete ruha is elkopott már, de nem jött a rügy.

Rügy helyett azonban megjött a pünkösdi ünnepekre az odavaló református papnak, Nagytiszteletű Fekete Sámuel úrnak, a mérnök fia, (a ki valami vasutat épít most Szibériában). Szép, deli fiatal ember volt; úgy látszik, hogy már azelőtt is ismerős volt Liszkayék-

nál, be-benézett a kastélyba és egy kicsit szétbeszélte az asszonykát. Nagyon szellemesen tudott csevegni, meg is neveltette egyszer Liszkayné. Oh, de édes volt a nevetése. Hiszen azelőtt is nevetett, a Fili szeme közé is nevetett nem egyszer, de ez most új volt és elbűvölő.

— Hát még sines végkép befagyva — jelezte Fili nagy örömmel a nótáriusnak, a kivel a réten találkozott.

— A kigyó mindig kienged — felelte a nótárius.

E közben azonban nagy dolgok estek a külvilágban. Ha volnának a tekintetes nemes atyafiaknak harsonáik, most meg lehetne fuvatni. A nagy pört, melyet még a konziliarius idejében és támogatása mellett kezdtek a rokonok Esterházy ellen, megnyerték, a legfelsőbb bíróság odaitélte a hatezer holdas Holyánkapusztát, valahol a pokolban, Ugoesa vármegyében.

Nosza összeült a nagy családi tanács öreg Rédeky Gábor uramnál disponálni a birtok felett.

Némelyek a felosztás mellett kardoskodtak, mások az eladást javalták, de a többség előtt a familia jövő nagysága és ragyogása lebegett. Hagyassék a birtok közös családi uradalomnak. Valamely családtag gazdálkodjon rajta és levonva a saját fáradsága díját, az évi jövedelmet ossza föl a rokonok közt az örökösödési arány szerint.

Elfogadták nagy többséggel.

— De most már ki ne menjen oda gazdálkodni?

A tekintélyes Vajda Pál emelt szót.

— Én Lengyel Fülöpöt ajánlom. Az ő apja taszította be perünket jó kerékvágásba. A hála is valami, de különben is Fili rokonunkra fér rá a legjobban; legyen úr öreg napjaira.

Nem volt ellene egy hang sem. Úgy van, helyes, jó lesz a Fili. Pedig mindenki tudta, hogy nem lesz jó. Rossz gazda lesz, de mind-egy, legyen egyszer úr már a Fili.

S a mint már szokás ilyen nagy eseménynél, legott hintóra ültek Rédeky és Vajda uraimék és még valaki harmadik, de már elfelejtettem ki és megvitték neki a megbízatásról kiállított okmányt Szalánczra nagy parádéval. Még pántlikát is fontak a lovak sörényébe.

A hogy bejárt kocsijuk későn este a szalánczi kúriára, az asszony már lepihent, csak Fili jött ki elibök.

— Hozta Isten, hozta Isten!

Az ősz Rédeky Gábor pedig lekapván szépen a kalapját. Fili előtt pászba vágta magát, mint egy orator, aztán így szólt kedélyes ünnepélyességgel:

— A holyánkai uradalom tekintetes, nemes, teljhatalmú kormányzóját keressük.

— Bizony az nincs itt.

— De bizony itt van az — bizonykodék Vajda Pál.

— Mi legalább nem ismerjük — felelte komolyan Fili.

— Buditini Lengyel Fülöpnek hívják ő kelmét.

A Fili fülének így is szokatlan volt, de azért csak elmosolyodott, de olyan révetegen, mint a ki azon tűnődik, hol van itt az élcz.

Eddig még csak Fili csodálkozott, de mikor aztán bent a szobában elmondták neki apróra a nagy szerencsét, a mi érte, a helyett, hogy a nyakukba esett volna, egyszerre elsápadt és áporodottá lett az ábrázata, a min aztán ők csodálkoztak.

— Ne tegyétek azt velem! — mondá egészen megriadva. Hiszen nem vétettem én nektek semmit. Hát miért akartok engem eltaszítani magatoktól?

Olyan érzékenyen beszélt, hogy a kő is megszánta volna, csak épen a rokonok nem teheték.

— Hát meg vagy te bolondulva Fili? — feddette Rédeky — mikor nagyobb úrra tettünk magunknál s te most azt mondd, hogy nem kell.

— Nem lehet no . . . — tört ki fojtott hangon — föllázad a lelkem a gondolat ellen, hogy én magamra hagyatva, nélkülületek maradjak: Istenem, Istenem!

— Majd el megyünk hozzád — biztatták. Megállj csak. Mindig lesz nálad egy-két atyafi.

— De hiszen épen ezt nem tudom megszokni, mikor eddig mindig én voltam nálatok. Azt fogom hinni, hogy már én meghaltam, hogy már nem is az az ember vagyok. Hagyjatok meg kérlek a régi bőrömben.

Ezer meg ezer érvet hozott fel, de rávetették magokat, erősebbek voltak, visszaérveltek, legyőzték, lehetetlenné tették. Végre megadta magát, de arcza végtelen szomorúságot lehel, és mint a fuldokló még mindig kapkodott némely különös szalmaszálakhoz.

— Mégse lehet — nyüszörgé — ha jobban meggondolom.

— Ej no! mi jutott megint eszedbe.

— Hát hogy Liszkayné se enged el. Nem hiszem, hogy elengedne menni.

— És ugyan miért? — rázta meg magát Rédeky uram, mint egy haragos medve.

Fili elvörösödött, valami feleleten gondolkozott, durczásan vonogatta a vállát és végre csak annyit mondott kínjában:

— Hát azért.

— No, majd megkérdezem tőle reggel.

— Azt hiszem kellek neki, izé . . . a gazdaságnál, meg a gyerekek mellett.

— De csak nem lehetsz holtig pesztonka, az ebadta.

Fili egész éjjel nem aludt, nyugtalanul hánykolódott ágyában, mint az, a ki a siralomházban van, de már ez az utolsó éjszakája. Egyéb reménye sincs csak még a fehér kendő. A Liszka né vetoja.

Mikor reggel felöltözködött, künn az ambituson találta pipázgatva a három atyafit.

— Fölkelt-e már Mariska?

— Igen — szólt Rédeky — elmondtam neki a dolgot, hogy te vagy a plenipotentiáriusunk.

— És mit felelt? — szólt lassan, fojtott hangon.

Minden vére a szíve tájára zúdult s hajtotta, hajtotta sebesen, mintha egy megbomlott malomkereket egy tenger forgatna.

— Azt mondta, hogy sajnálni fognak a gyerekek.

— Úgy? — hebegte Fili, Hát azt mondta?

És elkezdett valamit füttyörészni, de olyan sáppadt volt hozzá, mint a fal. Aztán felugott, sétált föl s alá az ambituson. Egy öreg kuvasz feküdt a padlás feljáró alatt, rugott rajta egyet, hogy percekig vonított, kunkogott a szegény állat.

— Hát talán mindjárt magunkkal viszünk — vélte Vajda uram.

— Nem, nem, hagyjatok itt még egy két napig. Borzasztó főfájásom van (a halántékához kapott) és még egy kicsit kipihenem magamat.

Elmosolyodtak, az jutott eszükbe, hogy már negyvenöt éve pihen és még mindig ráadást kér a Fili, két napot. De hiszen épen azért kedves ficzko a Fili: Ha nem volna ilyen, egy ütet taplót se érne. Hát ráhagyták, hogy holnapután küldik el érte a kocsit s aztán elbucúztak a szép szomorú asszonytól, össze-vissza csókolák két oldalról és hazamentek.

A Fili pedig nem szólt egy szót se, mikor magukra maradtak.

— Hát elmégysz Fili? — kérdi az asszony közömbösen.

— El — felelte kurtán.

De Fili lelkében forrt valami. Birkóztak benne a gondolatok. Mártogatta a szívét az elméje játékaiba; kétszer keserűbe, egyszer zsongitóba . . . Hátha csak kevély az asszony? Hátha neki kellene előhozni a multat, az ujfalusi tánczestélyt.

Az ebédnél nem lehetett beszélni, mert ott volt a gouvernannte és a gyerekek. Közönyös dolgokról társalogtak.

Délután aztán fogta a kosarat, a miben a kötése volt és elment a parkba. A férje is ott volt eltemetve. Bizonyosan imádkozni és sírni járt oda, mellékesen pedig harisnyát kötni, mert olyan nagy gyász még sincsen, hogy férfi a pipáját, asszony a kötőtűt elhanyagolja.

Fili várt vagy egy órát, míg az imádságát elvégzi, de akkor megindult. Maga is csodálta, hogy olyan bátor. Szétlökte a szárnyas kertajtót, az kísértetiesen csikordult meg.

Aztán ment-ment a kavicsos utakon, a susogó hársak között, a feje zúgott, az ezeryi bogár is zúgott a levegőben, muslinczák kergetőztek, egy légy ringatta magát egy pókhálón. A lepkék a virágokon illegették a szárnyaikat és szitták a mézüket . . . Minden lény dőzsölt és mulatott, csak Fili ment szomorúan, mintha a vesztőhelyre menne.

Végre egy lugasnál beszélgetést hallott. Arra tartott.

Talán a kertészszel beszélget az asszonyka.

A lugashoz nem vezetett innen út, keresztül gázolt hát egy petrezselem-padon meg egy galagonya ligeten és oda toppant a lugas nyílása elé.

Hát ott ült az özvegy és a fiatal mérnök.

És a mérnök egyik karja keresztül volt fonva azon a szép vékony derékon, a mit fekete kelme borít be. De hiszen már a harmadik fekete kelme.

A fiatal mérnök hirtelen elkapta a karját, az asszony arca csupa tűz volt, a szeme csupa villám.

— Mit akarsz itt, Fili? — kiáltá riadtan, mérgesen.

— Beszélni akartam veled — mondá Fili szeliden, keserűen, alázatosan és csak a földet nézte.

— Majd máskor, édes Fili — szólt az özvegy, megcsillapodva nyájasan. Hanem most eredj kérlek, valahová elszállt az imént egy rajunk, talán a szomszéd portákra, vagy valamelyik erdőbe. Ki tudja, mert nagyon messzire is elszállnak ezek a bohó állatkák. Nézz utána kérlek és ha szeretsz, keresd meg.

Fili lehajtotta fejét, megfordult és elsompolyodott szó nélkül, szomorúan, ödöngő léptekkel. Végig ment a parkon, aztán átgázolta a kis folyót, a Bortányt és neki vágott az erdőknek.

Esteledett már és még nem jött. A gyerekek keresték, az anyjuk megnyugtatta:

— Fili bácsi a rajt keresi, édeskéim.

Este se jött haza, éjjel se volt otthon. Még mindig keresi a rajt! Hát megbolondult a Fili? Rózsét szedő öreg asszonyok, madárfészket kereső fiuk látták bandukolni az erdőn, hírt hoztak róla, hogy nagyon szomorú volt és csak kódorgott irány nélkül erre-arra, mintha keresne valamit.

És azután sohase jött többé vissza, se Szalánczra, se sehova, elveszett örökre; még hírét se hallották semmi teremtet lélektől. Nem látta azt többé ismerős élő ember.

Csak ijedős utasok találkoznak néha még most is éjnek évadján egy-egy ismeretlen alakkal, ha valahol úton vannak. Vagy talán csak egy árnyék suhant el mellettük. És aztán elbeszélik a mi falvainkban, hogy az a szegény Lengyel Fili lehetett, a ki még most is a szép Liszkayné raját keresi.

De nem igen valószínű, mert a Fili most már volna vagy száz esztendőös.

RÚTACSKA.

A Kisfaludy-Társaság Bulyovszky-pályadíjával jutalmazott költemény.

BALLA MIKLÓSTÓL.

A nyüzsgő postahivatalban,
Fent a távíró-gép előtt,
Keskeny, hosszú papírról másolt,
Midőn először láttam őt.

Alakja hajlott, arcza rút volt,
Szeme színetlen, haja gyér,
Ifjú lényében semmi kellem,
Fakó ajkában semmi vér.

A hogy kopogó gépe adta,
Olyan rideg közönnyel írt
A keskeny kis papírszalagról
Halál- vagy eljegyzési hírt.

Valami bús, szánalmas érzés
Ragadta meg a szívemet:
Egy lány, kit senki sem szerethet
És ki tán senkit sem szeret!...

Van-e ábrándja, van-e vágya,
Álomlovag kísérti-e?
Vagy anyján s testvérkéin kívül
Nincsen szívének senkije?

Bizonnyal értök, értök él csak,
Atya helyett atyjok nekik,
Hogy várhatják őt otthon este,
A gondolatát hogy lesik!

Rútacska meg ölébe kapja
 A reménységet: a fiut,
 Kiből ügyvéd lesz! — s akkor aztán
 A pihenésből majd kijut!

Addig ellátja mind a hármat,
 Vagy talán négyet, úgy lehet...
 Ó Rútacska, hogyha ez így van,
 De szép szived is van neked!

★

Nyirkos, ködös, homályos este,
 Az utcán futva jár a nép
 És sár fakad fel a nyomában
 A havas járdán, hova lép.

De ott a széles utcasarkon,
 Nagy, fényes ablakok alatt,
 Lassú, türelmes lépésekkel
 Valaki föl s alá halad.

Hisz ez Rútacska! — Mire várhat?
 Tán e vidékre költözött?
 No lám: kabátján piros szegfű!...
 Rútacska ma légyottra jött!

És csakugyan, az esthomályból
 Lassan kiválik egy alak,
 Piros szegfű a gomblyukában
 És Rútacska felé halad.

A cilinderét megbillenti
 És látható lesz tar feje,
 Rútacskaénál rútabb arcza
 Himlőhelyekkel van tele.

Hogy irul-pirul a kis csacska,
 Míg ifja bemutatkozik:
 «Én Rút vagyok». — «Én meg Rútacska.»
 «Kisasszony!» — «Uram!» — Mennyi sikk!»

És megindulnak egymás mellett,
Arczuk ragyog, szavuk kevés,
Mi jótékony is lehet néha
Egy pár sor apró hirdetés!

És ettől fogva minden este
Találkozott az ifjú pár.
Rútacska boldog szerelmének
Nem volt a földön párja már!

Eljött a lovag, ki felől ő
Tán még csak nem is álmodott!
S szegényke, e nagy boldogságtól
Csak még rútabbra változott...

A postán hej, mi más lehet most:
Vidám, miként a többi lány!
Keze alatt pattog a gép is,
Mint billentyű a zongorán!

S ha valahol egy szép leányt lát,
Szeme daczosan fölragyog,
Mintha szólna: «Az Ő szemében
Én nálad százszor szebb vagyok!»

★

A boldogsága tetőpontján,
Egy szép tavaszi estelen
Hiába várta jó lovagját
A rendes találka-helyen.

Hiába leste órahosszat
— Már el is halt körül a zaj —
S ekkor történt, hogy ajakáról
Elszállt az első bús sohaj...

Sóhaj, a mit könnyek követnek
Sok-sok álmatlan éjjelen,
Mert Rút úrfi ez utcasarkon
Többé soha meg nem jelen...

A siker elbizottá tette,
Új hirdetést tesz közre tán,
S majd illeg-billeg nemsokára
Valami szép nő oldalán.

Látod Rútacská, ez a férfi!
Ha még oly rút is — csapodár!
De mit teszel te, gyöngé lányka,
Ha szíved megsebezve már?...

Bocsáss meg érte, én kimondom,
Ha kinoz is egy keveset:
Nincsen jogod a szerelemhez,
Mert csúnya vagy s mert keresed!

Tudom, sokszor köny gyül szemedbe,
Tán hangosan is felzokogsz,
Ahányszor a távirógépen
Egy eljegyzési hírt kopogsz.

Gondolj akkor fészkedre, melybe
Több szeretet már be se fér,
Árvácskáid egy-egy csókjával
Száz férfi csókja fel nem ér!

Felejtsd el ezt a kis csalódást
És légy megint csak az övök,
Zárd be szíved s válj újra vassá,
Mint hú kenyéradód: a gép!

SCHEDIUS LAJOS EMLÉKEZETE.

Beszéd a GYULAI-serleggel, az ünnepi lakomán.

HEINRICH GUSZTÁVTÓL.

Tisztelt Uraim! Társaságunk megtisztelő bizalmából megújítom a Gyulai-serleggel egy régi jeles tagtársunk emlékezetét, kiről ma már csak igen kevesen tudnak. Pedig Schedius Lajos sokoldalú, gazdag és értékes munkásságot fejtett ki; kortársai, és ép a legjelesebbek és legjobbabak, őszinte tisztelettel és meleg szeretettel viseltettek iránta; működésének nyomait a halála óta lefolyt félszázad sem semmisítette meg. De sajtósági fejlődése és munkásságának meglepő sokoldalúsága okozták, hogy az emberek hamar megfélemltek róla, (a mi különben hazánkban rendes dolog), mert nem sikerült szakadatlan fáradozásai daczára oly művet alkotnia, mely ritka tanultságának és finom műveltségének méltó kifejezése és emléke volna.

Midőn a Kisfaludy-Társaság 1841 márczius 16-án tagjává és már a következő évben (1842 január 22.) alelnökévé választotta, már élete alkonyán találta őt e kitüntetés, már túl volt a hatvanon, úgy hogy valószínűen választói sem vártak már tőle nagyobb szabású irodalmi munkásságot. Nem is fejtett ki körünkben ilyet. Társaságunknak V. és VI. közlését (1841 és 1843) ő nyitotta meg rövid, de tartalmas elnöki beszédekkel; de ezenfelül csak mint szervező, tanácsadó, bíráló szerepelt. Egy évtizeddel előbb, mindjárt első nagygyűlésén (1831 febr. 15.), tehát rá nézve szintén már későn, választotta meg őt a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti és két évvel halála előtt, 1845-ben igazgató tagjává; és így itt is csak mint szakértő-bíráló fejtett ki a nagyközönség előtt ismeretlen munkásságot. Hazánk legjelesebb két irodalmi társulatának kitüntetése megaranyozta csendes aggságának sivárságát; ő maga már nem viszonzhatta az elismerést megfelelő tettekkel, mert nála a tettek ideje jóval korábbi évekre esett.

Ifjúkori fejlődése nem mondható nemzeti szempontból kedvezőnek. Családját ugyan már 1660 óta diszítette a magyar nemesség kiváltsága; de német származása még a késő utódokon is hagyott föl-

ismerhető nyomokat. Schedius Lajos csak erős elhatározás és (saját szavaival) «szívében soha el nem oltható hazaszeretete» révén lehetett és lett lelkes magyar emberré és érdemes magyar íróvá. Családjában csak a német szó járta; ő maga, egy akkor még német városban, Győrött született (1768 december 29.) mint Schedius Kristóf senator fia; két, akkor szintén még német városban, Pozsonyban és Sopronban végezte a középiskolát és egy németországi egyetemen, Göttingában, filozófiai és történelmi tanulmányait. Voltakép, szüleinek elhatározása értelmében, a teológiai pályán kellett volna haladnia; de e tanulmányok csak kis részben vonzották és foglalkoztatták. Hogy dacára eltérő hajlamainak, e téren is kiváló készültséget sajátított el, legjobban mutatja, későbbi munkásságát nem is tekintve, az a tény, hogy még Göttingában egy egyháztörténelmi forrástanulmányával jutalmat nyert (1790). A szünidőket arra fordította, hogy a legkiválóbb német városokat fölkereste és úgy a legjelesebb tudományos intézetekkel, mint a művészetek emlékeivel és a kornak legelső tudósaival megismerkedett. Ez utazásait később ismételte és kiterjesztette Olaszországra is, melyet Pæstum páratlan oszlopaii fogékony lélekkel bejárt.

Három évi távollét után 1791 novemberében hazajött, és legnagyobb meglepetésünkre már egy fél év mulva (1792 márczius) kinevezik a bölcsészeti kar fölterjesztése alapján és a Helytartó Tanács és az Udvari Kancellária javaslata ellenére, tizenkilenc pályázó sorából, a csak 23 éves és hozzá még protestáns ifjút, kit a jeles Heyne a legmelegebben ajánlott, a pesti egyetemen az esztétika tanárává. Nemcsak esztétikát tanított, hanem az ó- és újkori irodalmak történetét is, sőt szomoruan tapasztalva tanítványai műveltségének egyik legnagyobb hiányát, már 1793-ban kezdi tanítani a görög nyelvet is, mert «a hellén nyelv és irodalom közvetlen ismerete nélkül csonkának tartotta a klasszikai studiumokat, hiányosnak a szépnek történeti fejlődését, megfoghatkozottnak az ízlésnemesítő eszközöket, hézagossnak magát a nyelvtudományt», — és nem is nyugodott ismételt javaslatokkal és személyes ösztönzéssel, míg a kormány végre 1806-ban föl nem állítja az egyetemen a görög filológia tanszékét, melyet első ízben szintén ő töltött be. Egy teljes félszázadon át volt az egyetem tanára, majd dékánja és rektora, végre 1824 óta szeniora. Nagy tudásának, finom ízlésének, lelkesítő tanításának, szeretetreméltó egyéniségének nagy híre volt az országban és ennek határán túl; de részleteket nem sokat tudunk e működéséről. Az egyetemi tanár tiszte csupa önfeláldozás; a tanítványai számára dolgozik és fáradozik; minden tudását, minden eszméjét közprédául dobja oda hallgatóinak; egyetlen célja és ambíciója: az ifjuság szellemének, lelkének, szívének

művelése. Ha egyik-másik tanítványa hálásan megemlékezik róla, eljut fáradozásainak egy kis nyoma az utókorra; egyébként üres név marad a főiskola évkönyveiben. Schedius Lajosról csak egy tanura akarok hivatkozni ezúttal, a ki legnagyobb mértékben megbízható: az ifjú Szemere Pál a legmelegebb rajongással és szeretettel szól e nagyra-becsült tanáráról, kitől irodalmi műveltségének és görög ismereteinek biztos alapjait nyerte. Schedius tudományos működése e két főszakában későbbi időre esik: 1818-ban adja ki görög nyelvtanát és 1828-ban esztétikáját, mind a kettőt, a kor nyavalyája szerint, latin nyelven, a mi a grammatikánál nem volt nagy baj, mert az kizárólag tanítványainak szólt; — annál inkább kell ezt a latin köntöst fájjalnunk esztétikai művének, mely gondolatainak gazdagságával, fölfogásának önállóságával és vonzó előadásával az irodalmi fejlődésnek és az ízlés haladásának is fontos tényezője lett volna, ha magyar nyelven kerül forgalomba. Érezte ezt Schedius maga is és utóbb hozzáfogott e főművének magyar átdolgozásához, sőt érvényre akarta juttatni a szép-ről, jóról és igazról kifejtett esztétikai eszméit egy nagyszabású, a filozófia egész körét átölelő magyar rendszer keretében, — de sem esztétikai művének magyar szövege, sem filozófiai rendszere nem készültek el és nem jelentek meg soha.

De a szoros értelemben vett hivatal nem töltötte ki e nagyműveltségű, lelkes és jó ember törekvéseinek körét. Oly korszakban élt és működött, mikor a nemzet hosszas álom után hivatásának és erejének tudatára ébredve, a multnak mulasztásait serényen jóvátenni, az előrehaladott nyugatot megfeszített munkával utólni törekedett. A nagy czéloknek és terveknek azonban nem felelt meg a rendelkezésre álló erőknek sem száma, sem hivatottsága. Innen az üdvözítő munkafelosztás hiánya, innen a sokat ígérő erők elaprózása, mely annyi derék tehetséget fölemésztett. Schedius is, a hol kulturális szükségletet vagy törekvést észrevett, lelkesen ösztönzött, pártolt, segített, és a hol munkás nem jelentkezett, pedig a nemzeti intézményekben tapasztalható hézagok meggyőződése szerint gyors tettet követeltek, nem kérdezte, hogy a kínálkozó föladat összefér-e szaktudományával vagy hivatalos állásának méltóságával, hanem készséggel és hévvel munkához látott. Volt valami Széchenyi István nagyobb szelleméből e derék férfiuban; de persze, a szerény szobatudós és fáradhatatlan könyvmoly nem alapíthatott akadémiát és nem építhetett lánchidat. De bár kisebb körben kisebb föladatokkal és eszközökkel kellett beérnie, nem egy törekvése emlékeztet a legnagyobb magyarra, kinek fényes pályáját utóbb rajongó bámulattal szemlélte. Elég lesz e szempontból ezúttal csak néhány adatra szorítkoznom.

Midőn az első «magyar színjátszó-társaság» 1793 elején a pesti német színházban megkezdi előadásait, Schedius lesz a lelkes úttörőnek «tudományigazgatója,» azaz Magyarország első dramaturgja. Midőn 1796-ban az erdélyi tudóstársaság megalakul, ő lesz magyarországi titkárja, a ki azonnal hasonló magyar társaság létesítésén fáradozik és már 1802-ben külön füzetben kifejti egy megalakítandó magyar «természettudományi társulat» szükségességét és részletes szervezetét. Gyakorlati föladatok is vonzották: ugyancsak 1802-ben ír egy könyvet a selyemtenyésztés meghonosítása érdekében, szakszerű utasításokkal. 1816-ban pedig kifejti, hogy mi módon és mily eszközökkel lehetne a nőket oly helyzetbe juttatni, hogy önfenntartásukról maguk gondoskodhassanak, és 1817-ben Hermina főhercegnővel magyar nőegylet létesítésén fáradozik. Midőn Napoleon seregei 1805. és 1806. elfoglalják az országnak egy részét, nagy segítségére van József nádornak, a ki nagyrabecsülte, az ország ügyeinek elintézésében, a huszas években serényen közreműködik a Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek rendezésében, 1826-ban pedig ott van a szervező-bizottságban, mely a vakok intézetének megalapítását czélozza. Legnagyobb odaadással és tetemes anyagi áldozatokkal dolgozott egy jó magyar térkép létesítésén, melynek érdekében mérnökökkel, matematikusokkal és csillagászokkal éveken keresztül levelezést folytatott, míg végre hazánknak első, tudományos igényeknek megfelelő térképét 1833-ban első ízben és 1838-ban, meg 1847-ben újból tetemesen javított alakban kiadhatta. Egész életén át anyagot gyűjtött két nagyszabású munkához: meg akarta írni Ritter Károly korszakos szellemében Magyarország földrajzát, mely hazánknak nemcsak földirati, hanem történeti, természeti és néprajzi tekintetben is teljes, egységes képét adta volna, és össze akarta gyűjteni a magyar írók életrajzait a legrégibb idők óta. Fájdalom, erejének túlságos elaprózása meghiusította ezeket a szép terveket is, melyekről csak szerény kéziratos vázlatok maradtak reánk.

Lelkes hazafi volt és egyházának hű, áldozatkéz, munkás híve. A pesti ágostai evangélikus egyház csak a XVIII. század végén alakult, vagy öt évvel Schedius tanári kinevezése előtt; kis község volt, teljesen német és igen szegény. Schedius rögtön belátta, hogy protestáns egyház protestáns iskola nélkül el nem lehet, és a legnagyobb akadályok legyőzésével megalapította a pesti evangélikus népiskolát és gimnáziumot, melyek néhány évtized alatt az ország legjelesebb tanintézetei közé emelkedtek. Húsz esztendeig (1810—1830) volt ez intézetek felügyelője és mint ilyen, igen érdekes, részletes tantervet dolgozott ki az országnak összes evangélikus középiskolái számára —

azzal a böles intézkedéssel, hogy e tanterv minden tíz esztendőben revízió alá lesz veendő. Mint az evangélikus egyetemes gyűlés levéltárnoka a protestáns egyház történeteire vonatkozó megbecsülhetetlen adatokat szerzett, és «minthogy, helyzetünk (mondja Székács) úgy hozván magával, e czélra az egyetemes gyűlés nem költhetett vagy legalább nem költött, saját költségén tette sajátáivá azokat.» De nem folytatom e sokféle ösztönzését és fáradozását, melynek mindenütt haladás és áldás volt eredménye, mely azonban szellemi erejét kétségtelenül nemcsak elaprózta, hanem élete főfeladatától, sajnos, mind jobban elvonta.

Ma csak a pesti evangélikus egyház és iskola körében él még áldásos emlékezete, a távolabb állók legföljebb annyit tudnak még Schediusról, hogy ő adta ki (1802—1804) a «Zeitschrift von und für Ungern» című német nyelvű, de magyar tárgyú és magyar szellemű folyóiratot. Ennek megalapításában is első sorban gyakorlati szempontok vezérelték. Fájdalmasan tapasztalta külföldi útjain, hogy mennyire nem ismerik és mennyire félreismerik hazánkat a külföldön még oly férfiak is, a kiket semmiféle előítélet el nem vakít. Általános volt, saját szavai szerint, a külföldiek nézete, hogy «Magyarország még mindig mélységes barbárságban és tudatlanságban selylődik»; sőt itthon is igen sokan ily külföldi szemüvegen keresztül nézték hazai állapotainkat és megvetették a nemzeti irodalmat és műveltséget, mert a külföld nem vette sokba vagy egyenesen tagadta. Innen, mondja, hazai tudósaink és művészeink bátortalansága, a kik sok üdvös munkába vagy vállalatba bele nem mernek fogni, mert még idehaza sem számíthatnak pártolásra vagy elismerésre. Ily szempontokból indítja meg folyóiratát, melylyel tehát nemcsak a külföldhöz fordul, hogy a magyar szellemnek és kulturának elismerést szerezzen az ország határain túl, hanem saját honfitársaihoz is, kiknek a német betű nagyobb garanciát nyújtott a kifejtett eszmék és ítéletek értékéről vagy súlyáról. Hogy célját elérte, tudjuk mindannyian: folyóiratába a kor legjelesebb magyar tudósai dolgoztak, a külföldön pedig nagy tekintélyre tett szert; szerkesztőjét a jenai, göttingai, weimari és charkovi tudós-társaságok tagsággal tisztelték meg. A magyar névnek hazánk határain túl, első sorban a tudós és tanult körökben megbecsülése Schediusnak e lapjával veszi kezdetét, melynek «valamennyi hazai folyóiratok egyik legjobbjának» korai megszüntét Toldy Ferencz még 1845-ben is fájlalta. Hogy a külföldön saját tekintélyét is növelte e folyóirat, kitetszik abból is, hogy két ízben meghívták külföldi tanintézethez: előbb Szent-Pétervárra az akkor létesített császári akadémiái gimnáziumhoz és utóbb Charkovba egye-

temi tanszékere. De ő ragaszkodott magyar hazájához, melynek egész életét szentelte.

És e sokoldalú és részben idegenszerű munkásság mellett megmarad Schedius magyar írónak is. Alig hogy Göttingából hazatér, kezét fog kedves barátjával, a geniális Kármán Józseffel, hogy az «Urania» megalapításával (1794) előkészítse egy magyar irodalmi központ megeremtését; Kazinczy Ferenczcel 1803-tól évtizedeken keresztül összeköttetésben és levelezésben marad, és Kazinczy mindig, eltérő nézetek esetében is, a legmélyebb tisztelettel és meleg barátsággal viseltetik iránta. És mikor Kisfaludy Károlylyal irodalmunknak egy újabb fényes korszaka megindul, a kedves mester mellett ismét ott találjuk Schediust is, a ki az «Aurora» dolgozótársa és az Aurora-körnek köz-tiszteletnek örvendő, tekintélyes tagja lesz. E kör szellemében kifejti ötödik közülésünk megnyitójában, hogy «csak a nemzeti klasszikai szépirodalom és művészet emelhet és vihet valódi műveltségre minden egyes nemzetet», a hatodik közülésen pedig a legmelegebb szeretet és rajongás hangján emlékezik meg a korán elhunyt Kisfaludy Károlyról és sóvárgó lélekkel tekint vissza azokra a szép napokra, mikor ez igaz költő és szeretetreméltó ember zászlaja alatt egy új és szebb magyar irodalom megeremtésére gyülekeztek legjobbaink és ezek sorában ő is.

Schedius meghalt 1847 november 12-én. Toldy Ferencz mondott róla gyászbeszédet az Akadémiában 1848 február 28-án, sok elismeréssel és melegséggel; de szíve mélyéből, megragadó és megindító szavakkal Székács József siratta el egyházának e halhatatlan jóltevőjét, «a szépnek, a valónak, a jónak ez avatott papját; a szenvedő emberiség barátját; a tudóst, a protestánst, a filozófot», és az ember Schedius jellemzésére nem is tudok meghatóbb adatot, mint temetésének korfestés szempontjából is jellemző egy mozzanatát; miután 1847 november 14-én a holttestet az evangélikus egyház lelkészei a gyászháznál elbucszatták, kint a sirnál a váczy temetőben váratlanul és hivatlanul, csupán «saját lelke sugallatától indíttatva», előállt a pesti izraelita hitközség egyik lelkes papja és megragadó hévvel dicsőítette az elköltözöttnek fenkölt jellemét és nemes szívét. Ma is tiszteletet és rokonszenvet parancsol a legszebb ideálokért lelkesült alakja. Az irodalom történetében csak szerény hely jut neki nagyaink árnyékában, a kik tanítványai, társai és barátai voltak; de a Kisfaludy-Társaság ma is és örökre méltán tisztelettel és szeretettel áldoz nemes emlékének.

II.

SZÉKFOGLALÓK.

A MODERN TÁJKÉP.

SZANA TAMÁSTÓL.

Felolvasta az 1901 szeptember 25-iki ülésen.

Korunk művészetének legsajátosabb és egyúttal legnépszerűbb kifejezése kétségen kívül a tájkép. A nagy művészi versenyeken már évtizedek óta alig látunk vallásos festményeket, történeti képeket, sőt újabban a genret sem művelik annyi szeretettel, mint művelték volt ez-előtt huszonöt, harmincz évvel, midőn a nép életének tanulmányozását elsőrangú föladatul tekintették a képírók. Mondják, hogy a vallásos festmények alkotásához szükséges őszinte megihatottság épp úgy hiányzik korunkban, mint az az ideális föllángolás, mely nélkül históriai festészet el nem képzelhető. A genre-nek háttérbe kell szorulnia, hangoztatják mások, mert hiszen a nép is kivetkőzik eredetiségéből, elhagyja festői viseletét, poetikus szokásait. A természet iránt azonban erős vonzódást érezünk, s a nagyvárosok pora, kőszénfüstje és zaja elől jól esik elmenekülnünk a hegyek aljában meglapuló apró falvakba, a ligetek, berkek csendjébe, a honnan üde, éltető levegő árad felénk.

És manapság csakugyan szokatlan arányokban szaporodnak a tájképek. A sokáig elhanyagolt, úgyszólván, semmibe sem vett műfaj előtérbe lép, művelésére elsőrangú tehetségek vállalkoznak. A tájkép többé nem egyszerű dekoráció, hanem a művész lelki világának megnyilatkozása; nekünk, közönségnek pedig, az elmélyedés és megihatottság forrása.

Hogyan emelkedett erre a jelentőségre, fejlődésének melyek a főbb mozzanatai s minő irányban halad napjainkban? Ezekre a kérdésekre akarok röviden megfelelni most, midőn először nyílik alkalmam arra, hogy ebben a diszes társaságban művészeti dolgokról egyet-mást elmondhassak.

A képírók eleinte nagyon kevés jelentőséget tulajdonítottak a tájképnek, s jóformán csakis akkor festették, ha az alakos kompozíciók vagy képmások háttérét változatosabbá kívánták tenni. A régi freskókon így látunk palotákat, tornyos városokat, erdőket és sziklás tenger-

partokat, de mindezek csak fantasztikus ábrázolások s a természetnek vajmi kevés megfigyelésére mutatnak.

A távlat és rövidülés törvényeit is igazában csak Paolo Uccello kezdi kutatni s Massaccio az első, ki a légtávlatok jelentőségét fölismeri s apostolainak fenséges csoportját átlátszó levegőben vezeti elénk. Föltűnő vonzódást látunk a természet iránt még Andrea Mantegnánál, ki az Eremitani-kápolna freskóin az egyik jelenet háttéréül olasz vidéket választ lejtős dombokkal, olajfákkal, kanyargó utakkal és sugár tornyokkal.

A primitívekkel, ha meg nem szünik is, de egyszerre hanyatlani kezd a természet kultusza. A cinquecento festői már nagyon kevesre becsülik a tájképet. Csak a meztelen emberi test hatalmas vagy kecses formái iránt mutatnak hódolatot s úgyszólván semmi érzékük nincsen a természet élete iránt. Még a velenceiek közül sem halad senki a tájkép szépségeit mélyen átérező Tiziano után, a későbbiek pedig egészen elzárkóznak az Isten szép ege s a szabad levegő elől. A nagy történeti jeleneteknek a paloták fényesen díszített termei s a hatalmas oszlopos csarnokok szolgálnak háttérül. Mintha csak egyszerre mindenki elveszítette volna érzékét a természet egyszerű bájai iránt: nem festik többé sem a fákat, sem a vizeket, sem a levegő ezerféle átalakulását mutató eget.

Az antik tekintélyének kell megcsappannia, hogy a XVII. században, hosszas pihenés után, új életre ébredhessen a tájfestészet. De a heroikus tájképben még mindig uralkodnak a megelőző korszak hagyományai. A képrók legörömelebb a campagnát festik hatalmas épületeivel, komoly, egyhangú hegyeivel s úgy Poussin, mint a napfény első imádója: Claude Lorraine abban a nézetben vannak, hogy a tájkép csak történeti események színtere, csak hősök és istenek lakóhelye lehet. Poussin nem is lát mást, csak formákat és vonalakat, azért az ő természete nem egyéb, mint tisztán plasztikus, minden lélek nélküli világ. Vonalainak beszéde azonban annyira fenséges, hogy már ezzel az egy tulajdonságával is komoly, ünnepélyes hangulatot ad festményeinek. Poussint megcsodáljuk, de művei bennünk erősebb érzelmeket nem keltenek. Ilyen bűvös erőt először a hollandusok tájképeiben találunk. Ők a hangulat-keltés első mesterei, a fákat, vizeket, hegyeket először megszólaltató bűvészek. Nekik nincs szükségük többé a figurális elemekre, ők már önálló művészi alkotássá teszik a tájképet. Nem érdektelen dolog s talán nem is egészen a véletlen műve, hogy a mikor Spinoza a mindenség isteni voltát kezdi hirdetni, a tájfestés is akkor aratja Hollandiában első diadalait. Mert tagadhatatlan, hogy a szó igazi értelmében vett tájkép megteremtője Ruysdael. Az életnek ez az egyedül álló, szomorú

vándora már szoros intimitásban él a természettel és életviszonyai tolmácsává tudja tenni tájképeit, midőn a magányt, a temetőket, őserdőket s az áttörhetetlen bozótokat festi legörömelebb. És a mester mellett csakhamar egész csoportja támad a természetten szeretettel csüggyő őszinte képviselőknak.

A klasszikusnak nevezett művészet azonban alig egy század lefolyása alatt csodás átváltozást idéz elő a tájfestészetben. A festők nem keresik többé a szabad természetet, de elzárkóznak a műterem négy fala közé, a hová nem hatol be többé a napfény, a virágillat és a madárdal. Akad kritikus,* a ki már csak a történeti festészet jogosultságát ismeri el, s csak annyit hajlandó megengedni, hogy a történelmi festő «teljesen nem ignorálhatja a tájképet». Maga Dávid sem azért készít Rómában természeti tanulmányokat, hogy a tájkép önnálló létezésének jogosultságát hirdesse, hanem hogy a korában divatos, kizárólag apró házakat mutató háttérrel változatosabbá tegye. Jules Coignet, ki a festői tájképet többre becsüli a történelmi tájképnél, a múlt század elején épp úgy a ritka kivételek közé tartozik, mint Jean Louis de Marne, ki halálos ágyán arra kéri a nejét, hogy őt a kelő nap felé fordulva temettesse el és sírjára virágokat ültessen, mert a füvek növéstét s a madarak dalát még haló poraiban is hallani szeretné. Valenciennes a költők utánzását, a Homerosz, Vergilius és Theokritosz után való dolgozást ajánlja a tájképfestőknek s csak mintegy mellékesen jegyzi meg, hogy «néha a természetet is föl kell keresniök». Furesán hangzik, de szent igaz, hogy még Fromentin is nagyon kevésre becsülte a természet tanulmányozását, mert azt mondja, hogy a plein air kutatása korában meg nem érdemelt fontosságra emelkedett; s csodálkozik, hogy Ruysdael a hollandiai művészetnek Rembrandt után legnagyobb alakja, hatalmas képviselővé lehetett, jóllehet csak tájképeket készített.

Elképzelhetik önök, hogy a klasszikus iskola ilyen hitvallása mellett a mindig kész törvényekre esküvő képviselő milyen alárendelt szerepet juttattak a természeti tünemények megfigyelésének. Elmondhatjuk, hogy a műterem jeges szelétől a legtöbb tájfestő megkövesedett. A múlt század két első tizedének tájfestésze csakugyan száraz, egyhangú és unalmas. És mik az alkotó elemei? Az előtérben dús lombosított, hatalmas fák, bámulatos tisztaságú víz, hátrább klasszikus stílusú épületek, de mindig a mester: Claude Lorrain aranyos napfénye nélkül. A képviselő legszívesebben idegen földön kalandoznak, mintha csak az volna a feladatuk, hogy messze országok látványosairól meséljenek. A tájkép nem hangulatának erejével, hanem archeologiai vagy ethnografiai érde-

* Valenciennes (1750—1819).

kességével akar hatni a szemlélőre. Arra alig van eset, hogy a képiro örömeinek, szenvedéseinek hátterét: a hazai földet fesse. A régi hollandusok tanításáról megfélekedeznek s az édes ábrándozásba ringató, elmélyedésre készítő hangulatkép helyett divatossa lesz a történeti tájkép, ez a korösszülött, melyet sajtáságos megtévelyedéssel, hosszú időn át még kiváló elmék is a tájfestészet egyetlen jogosult megjelenési módjának hirdetnek. De végzete a történeti tájképet is utóléri: fárasztóan megszokottá, unalmassá válik. Nem azért, mint némelyek állítják, hogy kis alakjaiba nem lehetett sem kifejezést sem jellemet önteni, de azért, mert a képirok a helyi tanulmányok realizmusát sehogysem tudták a csupán könyvekből merített tényekkel összeegyeztetni, ezek földolgozásánál a képzelődés rabjává lett a többé-kevésbé megbízható adatoknak, s a legjobb esetben is csak színpadi tableaukat alkothatott. A közönség azért vesztette el bizalmát a történeti tájképben, mert azt látta, hogy egy témát száz festő százféleképen festhetett meg a hűség egyenlő föltételével. Meggyőződött, hogy a történeti tájkép nem más, mint tetszetős művészeti hazugság.

Az egykor oktalanul dédelgetett műfaj kudarca volt a főfőindító ok arra, hogy az öntudatosabb festők az akadémiai tanokat megutálják s hosszas kalandozás után az anyatermészethez visszatérjenek. A művészet is egyszerűsége, igazságra kezdett törekedni, mint a költészet, mely kevéssel előbb rázta le magáról a mesterkéltés, a hamis páthosz nyügeit. A festők újra fölfedezték a természetet s örömet kerestek enyhülést, inspirációt annak kebelén. Az angol Constable nemcsak hazájában csinált iskolát a természet iránt mutatott őszinte hódolatával; hatása csakhamar Franciaországban is érezhető lett. A képirok a műterem dohos levegőjéből a szabad ég alá menekültek s az ujság ingerével kezdték élvezni annak szépségeit. A hosszas elzárkozás azonban csaknem képtelenné tette a festőket az erősebb napfény elviselésére. A fontainebleauiak csoportja csakugyan erdős vidékekre menekül s a berkek tömpított világításában érezi legjobban magát. Ezek a képirok a legegyszerűbb témákkal is megelégednek, elannyira, hogy valaki szemükre is veti: «Most már nincs más szép, csak a bokor meg a posvány. A pöcsolya az ideál. Minél piszkosabb, annál szebb. A művészet abban áll, hogy azt lássuk, a mit a paraszt nem lát, hogy szépnek találjuk azt, a mit a paraszt rútnak talál, s hogy nagy bölcsen lefessük azt, a mit a közízlés nem tart megtekintésre érdemesnek». De a gáncs és kritika nem riasztja vissza őket; azt festik, a mit éreznek, s nem azt, a mit előzőiktől láttak. A természetben mindenütt hangulatot találnak, s a tájkép előttük nem jelenet, hanem lelki állapot. Szereketüket, vágyakozásukat festik bele a dolgokba, s most már nem száraz

vedutákat, leírásokat nyújtanak, hanem illatos költeményeket, melyekhez erdei sétáik alatt kapják a hangulatot. És mindenik művész saját énjét, saját lelki világát igyekszik megszólaltatni. A nagy barbizoni paraszt: Millet a biblia patriarchális stílusában beszél hozzánk; Rousseau a heroikus vonásokat emeli ki faóriásaiban; Dupré az elemek tobzódását, dühöngését ünnepli; a búskomor Diaz az erdők mélyébe hatol, hol a fáknak feje felett összeboruló gallyai teljesen elzárják előle a külső életet. Ezek a képírók már nem másolják, hanem megszólaltatják, saját érzéseik és hangulataik tolmácsává teszik a természetet, s így lesznek szívesen látott újtókká a művészetben.

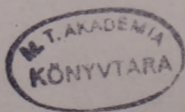
A fontainebleauiak s a velők egy időben szereplő Fontanesi után ma már neveltséges volna előhozakodni azzal a régi tannal, hogy a festészet nem egyéb, mint utánozó művészet. Falun esténként gyakran látunk legelőről hazatérő teheneket s jóformán ügyet sem vetünk rájuk, míg Mészöly Géza apró deszkáin ezek a tehenek elbájolnak. Talán az utánzás szabatosságát csodáljuk rajtuk? Épenséggel nem. Teljes illuziót még a legigazabb festmények sem keltenek, s az illuziókeltés nem is lehet föladata a művészetnek. A műalkotás ilyen fölfogás mellett szemfényvesztés volna, a szemfényvesztést pedig bizonyos fokig még a legközönségesebb festők is mathematikai biztonsággal űzhetik. A valódi művész, mint a mi Mészölyünk, nem azért fest tájképet, hogy ilyen vagy olyan fákat, cserjéket, sziklákat, vizet vagy égboltot másoljon; hanem, hogy a mezei nyugalom után érzett vágyakozásnak, a szívet betöltő melancholiának, a nyugodt összhangnak, az ideális szépségnek adjon kifejezést a maga sajátos nyelvén. A művésznek nem másolni, hanem tolmácsolnia kell a természetet, s ha van benne igazi tehetség, ha jártas a művészetében, akkor az eredetét az ő sok mindent módosító ábrázolásában jobban látom, mint a hogy addig láttam, sőt az ő ábrázolásában látom csak igazán. Némely festmény általunk már jól ismert vidéket mutat be, s mégis úgy érezzük, hogy meglep az újdonságával. Ismeretlen részleteket fedezünk fel rajta; ismeretlen érzéseket kelt bennünk. Csaknem azt hisszük, hogy most látjuk először s a bennünk támadt érzések teljesen újak. Mi okozza ezt a csalódást? Az, hogy maga a művész jelölte meg, hogy mit és hogyan lássunk. A természet ugyanis mindenben bőkezű, míg az igazi művész a lényegesre szorítkozik, a fölösleges, mellékes dolgokat mellőzi, szűkít, kurtít, nyeseget. Tud válogatni, tud fölázdozni is, ha kell, mert érezi, hogy a fölösleg az a szű, mely a nagy műveket meg szokta őrteni. És ezzel az adományával gyakran még a legkritikusabb szellemeket is hatalmába ejti. Goethe beszéli a *Wahrheit und Dichtung*-ban, hogy miután a drezdai képtárban Van Ostade képeit hosszabb ideig szemlélte, a mikor haza-

ment szállására, a varga házába, a műhely olyan hatással volt reá, mintha csak Van Ostade valamelyik festményét látta volna. A nagy német teljesen a festő hatalmába került: annak szemeivel látta a természetet. Ez a tünemény nagyon érthető. Ha ugyanis valamely festményt hosszasan vizsgálunk, s már meg tudjuk magyarázni magunknak a színek és tónusok vonatkozásait, a fény és árny játékait, a művész által használt fogásokat, jollehet a festmény nincs már előttünk, ezeket a fogásokat a természetre is alkalmazzuk. Ha az előttünk levő részlet csak valamilyes hasonlatosságot mutat is a látott képpel, önkénytelenül követjük azt az eljárást, melyet a művész a kép készítésekor követett.

A természetnek művészi szemmel való vizsgálása azonban egyéni adomány, mely mindenkivel külön születik. És külön születik a művész érzésmódja is, a miből aztán az következik, hogy nincs olyan tájkép vagy természeti tünemény, a melyről legalább husz különböző képet ne lehetne festeni, a nélkül, hogy határozottan eldönthető volna: melyik az igazi. A műalkotás igazsága ugyanis nem más, mint az érzés igazsága, mely mindig egyéni, mindig különálló, de a melybe könnyen beleélhetjük magunkat, mihelyt meggyőző tud lenni. Ezért aztán bátran elmondhatjuk, hogy minden művészi alkotás annyit ér, mint a benne megnyilatkozó lélek.

Talán nem lesz felesleges, ha ezt a tételt a C. Boito példájával illusztrálom. Három festő útra kél, hogy a szabad természetben tanulmányokat csináljon. Az egyik vidám kedélyű, a másik inkább komoly, a harmadik se nem víg, se nem komoly, legtalálóbban talán száraz lelkületűnek volna mondható. A festők, rövid séta után, vadvirágokkal behintett térségre bukkannak. A nap teljes fényében ragyog a fejük fölött, de a közelgő felhő már árnyékot vet a szél fuvallatától rengő vetésre. Az előtérben virágzó fa áll, míg a háttérben a gabnaföldet apró dombok láncolata választja el az égbolttól. A vidám kedélyű meg a komoly festő nagy buzgalommal keresik a helyet, a honnan jól láthatják a lefestendő részletet, míg a harmadik már régen letelepedett és hozzá is fogott a munkához. A víg czimbora a virágos rét előtt foglalt helyet, a hol a vetésre eső árnyék még nem okoz semmi zavart; a virággal rakott fának domináló szerepet juttat, s a mindinkább közeledő felhőből csakis egyetlen foszlányt visz át a vásznára. A komolyabb piktör egy kis dombra ül, a vetést, az árnyat, a felhőt szemeli ki, s még csak észre sem veszi a virágzó fát.

Pár óra mulva felállanak s megmutatják egymásnak a vázlatokat. A vidám kedélyű festő képén minden napfényben úszik; a szellő szelíden simogatja a növényeket, s a felhő csak ellebben a tájék felett. Ennek

a tanulmánynak a láttára a természet gazdagságára s arra a nyugodt és kellemes életre gondolunk, mely a falvak és puszták lakosainak jut osztályrészül. A komoly művész képén ellenkezőleg valami szomorúság ömlik el, a kalászok nem hajlonganak jobban, mint a természetben, az ég nem sötétebb, nem terheesebb, mint a valóságban; de a felhő s az a széles árnyék, mely a vetés felett elterül, a közelgő vihar felé terelik képzelődésünket, s az ég szürkés-kék színe, a távoli halmok elmosódó körvonalai mind közreműködnek, hogy kedélyünkön valami búskomorság, a bekövetkező veszély érzete vegyen erőt. A harmadik művész vázlatán jó rajzot, szép színeket, gondos távlatot találunk, de más tulajdonságával aztán nem is hat reánk. Hogyan? A rajz, a szín nem felel meg talán az ábrázolt dolgok mivoltának? Megfelel; de a festő az élő jelenetből csak a materiális részt látta, s azt, mi abban ideális vagy a mi ezzel egy: költői elem volt — nem vette észre. Ez a festő ügyesen kezeli az ecsetet, de nem művész, csak festő-gép.

Némely képírók így teszik materialissá az ideálist, míg mások ellenben — s ezek a választottak — még a legközönségesebb tárgyakban is megtalálják a költészetet, mert a tárgyak láttára a költői érzés öntudatlanul, mintegy természetszerűleg támad keblükben. Más dolog, sőt éppen az ellentéte ennek az a skolasztikus és akadémikus ideál, a melyről egyidőben annyit beszéltek. Ez teljesen átalakítja a természetet s az a nevetséges ambíciója van, hogy javítsa és megszépítse az Isten által alkotott dolgokat. A tájfestőnek nincs szüksége ilyen korrigáló munkára; hivatása csak az, hogy mindenki számára világossá tegye azt, a mit, a természetet vizsgálva, csak kevesen tudnak meglátni, fölfogni és megcsodálni. Így történik, hogy azok a helyek, melyek előtt a természetben szórakozottan megyünk el és nem érzünk semmi meghatottságot, a jó képen elbűvölnek, mert a művésznak megvolt az az ereje, hogy át tudta önteni belénk a szívét eltöltő érzéseket. Ezért teljesen igaza van Théophile Gautiernak, ki azt állítja, hogy a festmény nem más, mint alakra fordított, színre váltott érzés s hogy valódi becsé mindig az érzés erejével arányos.

Tehát alakra fordított, színre váltott érzés. Állapodjunk meg ennél a meghatározásnál s idézzük vissza emlékezetünkbe a svájci kritikus: Amiel mondását: a tájkép lelki állapot. Mit jelent mindez, ha nem azt, hogy minden igazi tájfestő lírikus s a tájkép nem más, mint a festőművészet lírája. Es csakugyan, mint a lírai költemény, a tájkép is a szívünkhöz, kedélyünkhöz szól első sorban. Mondania kell valamit, hogy létezésének jogosultságát elismerjem. Hogy mit mond és miként mondja el: abban nyilatkozik meg a művész egyénisége. Bármily színezetű legyen azonban ez a művészi egyéniség: a műfaj alapvonásai

ugyanazok maradnak. A tájkép épp úgy mint a lírai vers, előadásának őszinteségével, igazságával hat, de azért bizonyos fokig mégis sejtelmes marad. Munkát, foglalkozást ad a néző fantáziájának. A tájfestő, ki minden aprólékosságot egyenlő szeretettel gondoz, épp oly unalmassá válik, mint a költő, ki mindent elmond. Ezért van aztán, hogy a legtöbb tájfestő munkája vázlatos állapotában erősebb, mélyebb hatást tesz reánk, mint teljes bevégeztségében. A művész nagy föladata ugyanis sohasem valamely motívum részletes visszaadásában, hanem annak ötletes ábrázolásában rejlik. Az az igazi művész, a ki befejezett munkájában is meg tudja őrizni a vázlat ötletességét. A barbizoni mesterek közt ez a titka Daubigny erejének s ezért nagyobb a mi Mészölyünk az inspiráció első hevében fára vagy vászonra vetett kisebb tanulmányai ban, mint többször átdolgozott és gondosan simitgatott nagyobb képein.

Minthogy az igazi tájfestő mindig a maga lelkére formálja, ugyszólván a saját lelkének színeivel festi ki a maga képeit, az egyhangúság neki is, mint a legtöbb lírikusnak, ismertető jele. Berghemet a molsolygó bokrok vonzották; Ruysdael a sötéteket, mélabúsakat kedvelte; Cuypp a Meuse boldog partvidékét a négy órai nap enyhe fényében szerette látni; Claude Lorrain s a mi Markó Károlyunk ünnepélyes, vasárnapi díszben ábrázolták csöndes berkeiket; Van der Neer a hollandi falvakat a hold enyhe világítása mellett festette; Corot az estszürkületért rajongott (*Lorsque le soleil est couché, le soleil de l'art se lève*); Paál László az erdők mélyét bujta s Mészöly Géza a kora reggeli és késő esti órák misztikus világítását vitte át legszivesebben apró deszkáira. Festőink közül ez a szeretetreméltó tehetség áll legközelebb a fontainebleaui mesterekhez; nálunk ő a paletta legőszintébb, legnagyobb lírikusa. Mészöly is, mint a francia mesterek, a természettel való állandó és szoros érintkezésből merítette a szent hevületet, a teremtés fáradhatatlan vágyát s az ihlet üdeségét. Ama nagy tájfestők közé tartozott, kik szívükön át látták a természetet.

Ismeretes, hogy ezeket a mélyen érező festő poetákat a nyolczvanas évek elején az impresszionisták követik a modern tájkép történetében. Ők már nem a föld, hanem az ég felé fordítják tekintetüket, s a világosságot, a napfényt festik különös előszeretettel. Mesterök Turner, kit korábban kevesen értettek meg, de kire aztán, mikor a *plein air* festése divatossá lett, annál többen esküdtek.

Az impresszionisták előtt fődolog az ég s a fellegtenger, mely maga az örök mozgás. Az erdő mélyét, a lombos tájakat nem keresik: előttük kedvesebbek a tiszta égboltozatról élesen kiemelkedő, nyurga, száraz gallyak. S minthogy rendesen minden újabb iskola arra fekteti a súlyt, a mire a régibb keveset vagy éppen semmit sem gondolt:

az impresszionisták már bucsut mondanak az ábrándozásra készítő poetikus magánynak s mindkét lábukkal a város zajában, a modern életben állanak. Fölfedezik a nagyvárosok költészetét s különös buzgólkodással azokat a témákat választják, melyeket előzőik megvetettek vagy éppen észre sem vettek. Festik a munkások zajától hangos gyárakat s a tengeri kikötőket, hol a szurtos matrózok vallukon ponyvákat, zsákokat czipelnek, vagy festik a nagy gonddal ápolt parkokat, a hol fiatal leánykák a legmodernebb ruhában lawn-tennis-t játszanak s az udvarlók bókolását fogadják. Az erdők rejtélyes mélye helyett a napfényben fürdő utcákat és tereket keresik fel, mert a világítás újabb és újabb megjelenési módjaival akarnak kelteni hatásokat. És csakugyan a mit az impresszionisták, élükön Monet-val, a világosság analizisében nyújtanak: magasan felette áll mindannak, a mit a fontainebleauiak ezen a téren valaha mutattak. Az ő birodalmuk már a végtelen égboltozat melynek örökké változó színjátéka alatt színeit a föld is örökké változtatja.

Őnök bizonyára ismerik Claude Monet festményeit. A XIX. század végének tájképfestői tagadhatatlanul ezt a bizarr, de nagyon terdekes képíróit vallják mesterüknek. Claude Monet a napfény legszenvedélyesebb imádoója s azt hiszem, hogy nincs a világosságnak olyan problémája, melyet ez a merész kutató el ne könyvelt volna. Álmélkodva állunk meg újabb és újabb képei előtt s a stíl mesterei gyanánt ismert műbírák mondják, hogy nyelvök szegény arra, hogy Monet színértékeit szavakban kifejezhessék. És valljuk be, ezek a bámulatosan festett képek távolról sem tesznek reánk olyan nagy és igaz hatást, mint tettek volt a század közepének poetikus tájképei. Mi az oka ennek a tüneménynek? Egyszerűen az, hogy ama festők költők voltak, kik szívünkhöz szólottak, míg a luministák már nem mint álmodozók, hanem mint kutatók tekintenek a természetbe s midőn napfényes képeket festenek, nem kedélyünket akarják a boldogság derűjével bearanyozni, hanem csak arra törekeshnek, hogy a világosságnak adják minél szabatosabb, minél tudósabb analizisét. És csakugyan, a mint Degas előtt valóságos geometriai alak a női test a maga hegyes és tompa szögleteivel: úgy Claude Monet is mindent a tudományos értékre vezet vissza s nem a költő, hanem a tudós szemüvegén át nézi a nagy mindenség életének megnyilatkozásait.

A luministák ezt az «eljárást» követik kivétel nélkül. Mintha csak az volna a föladatuk, hogy a napsugarakat alkotó elemekre bontsák: egész érdeklődésükkel a fény és világosság kérdései felé fordulnak. Így lesznek a tájképfestés kémikusaivá, a helyett, hogy a természet szépségeiről adnának őszinte érzésektől sugárzó festett dalokat.

Ezeknél a világítási problémákkal foglalkozó művészeknél minden

a csillogó fényben oldódik föl; a tárgyak elvesztik körvonalait s a színek eredeti tisztaságukat. S miután műveikben a matematikai szellemé a domináló szerep: a művészi léleknek és érzésnek jóformán nem is nyílik alkalmá a megnyilatkozásra. Az impresszionisták műveiben csaknem teljesen hiányoznak az élesen megkülönböztető, individuális vonások. Anynyira hasonlítanak egymáshoz, mintha megannyian iker-testvérek volnának. Monet, Pissarro és Sisley képeit nagyon sokszor kell látnunk, hogy közöttük hamarosan eligazodhassunk. Vagy nézzék meg önök az újabb magyar műkiállításokat s vegyék szemügyre a magyar tájfestők legújabb nemzedékének alkotásait. Ha minduntalan a katalógusba nem pillantanak, igen könnyen megtörténik, hogy X képét Y-nak vagy Z-nek ajándékozzák. Tegyenek kísérletet.

Ez az impresszionista művészet a vonalak teljes megtagadásával s a hangulat bájának egyoldalú hangoztatásával kezd unalmassá válni minden vonalon. Miután már csaknem egy hosszú emberöltő óta minduntalan csak azt kell látnunk, hogy a tájfestők a világosságnak rajzot és színt egyaránt fölálloztak: önkénytelenül is vágyakozást érzünk a nemes vonalak s a világítás befolyása által szét nem bontott tiszta színek birodalma után.

Szemeinket kifárasztotta a nagy világosság, szeretnénk megpihenni s keresve keressük az esti szürkület miszticizmusát, az éjszaka csöndjét, nyugalmát. S ezt a vágyódást nem csak mi, közönség érezzük, hanem érzik magok a művészek is. Cazin már nem festi sem a nappalt, sem a kék eget: az ő csillagzata a szelíd világosságot árasztó hold; a mi Mednyánszkykn pedig akkor van elemében, ha az éj titokzatos sötétségével és csönjével tolmácsolhatja érzelmeit. Mily éles az ellentét köztük s a tisztán világítási problémákat kutató impresszionisták között! Mintha csak elkeseredett ellenfelek gyanánt állanának szemközt egymással: az egyik csoport teljes megtagadása a másiknak.

Ismétlem, a mit előbb mondtam: a művészetben minden túlzásnak támad reakciója s az újabb irányzat rendesen arra a pontra veti csapatait, a hol az előzők állása leggyöngébb volt. És aztán mondják meg önök, nem a luministák ellen támadnak-e a stilizálók is, a szép vonalak és színes foltok erős hangsúlyozásával? Az ő mozgolódásukban már érezhető a vágyakozás ama nagy, több század kulturája által megteremtett szépség után, mely a régi mesterek műveiből sugárzik felénk. A modern tájkép nekik is köszönhet valamit, ha mást nem: a szép formáknak újra ébredező ritmusát. Csak aztán ez a stilizáló iskola is ne essék túlzásokba, a nemes vonalak és szép formák kultuszát ne űzze a természetesség rovására. A tájképet, mely végre is csak az életre keltett természet ábrázolása, ne tegye hideg, életnélküli dekorációjává.

Mert félni lehet, hogy a formák túlságos dédelgetése a benső tartalom kicsinylését, elhanyagolását vonja maga után.

André Chenier mondja valahol: L'art ne fait que des vers, le coeur seul est poète. A művészet csak verseket csinál, költő a szív csupán. Ez a szép mondás a tájfestésre is alkalmazható. Az igazi tájképet sem az előadás külső eszközei teremtik meg, hanem megteremti a művész érező szive. Ez a fő tényező minden időben: ettől függ a tájfestészet hanyatlása és emelkedése. Nem a tudós, hanem a poeta piktorok voltak és lesznek is mindenkor a tájkép valódi mesterei.

*

ELNÖKI BESZÉD SZANA TAMÁS SZÉKFOGLALÓ RENDES TAGHOZ.

BEÖTHY ZSOLTIÓL.

Kedves társunk!

Alapszabályaink 20. §-a kedves kötelességekké teszi a bemutatott székfoglaló után átadnom önnek tagsági oklevelét. Engedje hozzátartozóim társainknak és magamnak legszivesebb üdvözetét. Körünkbe való meghívását és szíves fogadtatását ön olyan érdemmel vívta ki, mely erkölcsi tekintetben a legmagasabb: egy egész munkáséletnek hű és feláldozó kötelességteljesítésével. A nemzeti művelődés különböző kötelességeket szab munkásai elé. E művelődés, egyetemes emelkedésének szempontjából, ép oly kevésbé képzelhető el a világosságot kutató, mint a világosságot terjesztő szellemek nélkül. Ön életének feladatául a magyar költői és művészi szellem fejlődésének és nagyjainak megértését és megszerettetését tűzte ki a nagy művelt közönség legszélesebb köreiből. Kora fiatalsága, közel negyven év óta mindmáig hű maradt ehhez a feladathoz: termékeny ismereteket terjeszt, legnemesebb érdekeink iránt érdeklődést és fogékonyságot ébreszt, jó ízlést ápol és erősít. Buzgalmát nem fárasztotta ki a hosszú munka, fáradhatatlan tevékenységét nem lankasztották meg a csalódások. Valóban, szinte túlzás nélkül mondhatom, pályája csak egyetlen *Szünórát* látott, széptani dolgozatainak legelső gyűjteményét, melynek ezt a címet adta. Ezt a hűséget, törekvéseit és sikereit, a magyar művelődés minden barátjától nemcsak köszönet illeti meg, hanem üdvözet is. Mert ez a hűség bizonyítéka annak, hogy ideáljai is hívek maradtak önhöz, hogy szolgálatuk boldoggá tette önt. Maradjon hű hozzájuk körünkben is szolgálatukból merítsen örömet, lelkesedést, boldogságot minél tovább. Ezzel a baráti köszöntéssel nyújtom át oklevelét.

AZ ELMULASZTOTT PILLANAT.

Elbeszélés

PERKÁR GYULÁTÓL.

Felolvasta az 1901 november 27-iki ülésen.

Hüvösre vált a délután s a kastély alatti parkon vigasztalanul borongott át a késő őszi szomorúság. Károgó varjúk szálltak el a táj felett s lassú szárnycsapásaikkal meg-megszaggatták a gyülekező köd hosszan húzódó fátyolait. Az elárvult lombozat már csak tüzes, vörös színében őrizte a forró nyár emlékeit s most, hogy a naplementi szellő átsóhajtott rajta, vergődve szakadtak el galyaiktól az utolsó levelek. Tévetegen szállingóztak alá az út avarába lábainkhoz . . . Halkan beszélgetve jó ideje sétálgattunk már együtt: a ház asszonya, meg én. Régi jó barátnőm volt s most, hogy a tájékra vetődtem, önkénytelen a kastély szomorú vendége felől kérdezősködtem. Mikor a mellékösvényről a park fősétányához értünk, az öreg dáma megfogta a karomat.

— Nézze, — mormogá — ott jön!

Fellegekbe fulva épp akkor nyugodott le a nap s a füstös, vörös csíkok fénye még egyszer megvilágítá a kastély barokfedelét. Végignézttem a ködbe-vesző, hosszú sétányon. A sorakozó bükkfák csupasz gallyai, mint ezer meredt kar, feketén rajzolódtak ki s ívük alatt egy nyulánk, magas női alak állott a sárga avarban. Talpig feketében volt, — egy hirtelen mozdulattal épp akkor állhatott meg. Mintha aggodalmasan figyelt vagy hallgatózott volna, mutatóujját sebesen a halántékához kapta s ijedten hajolt előre. Öreg barátnőm felsóhajtott: — «így megy ez már évek óta. . .»

Nem tudom, meglátott-e bennünket, vagy sem, de lehajtott fővel egyszerre sietve indult meg felénk. Jött azzal a nyugtalanító eleven-séggel, melylyel a rögeszme kergeti a beteg lelkeket, jött utóbb már futva, lihegve. Egyszerre aztán ott állt előttünk, mint egy szomorú jelenés. Megdöbbsentem. Még mindig szép, sőt talán fiatal is volt az a keskeny, finom arcz, de valami örökös, halálos ijedségtől sápadt. Megragadta a karomat s jobbkeze mutatóujjával ismét a halántékához kapott.

— Hallotta? — kérdé.

A hogy hallgatózott, elkezdett egész testében reszketni.

— Hallotta a lövést? — suttogá — most!.. most... Oh egek...

Aztán a szívéhez kapott és behúnyta a szemét. Öreg barátom ekkorra már gyöngéden átfogta a derekát és csitítva vezette tovább. Mentek csendesen előre a bükkfasétányban a naplemente vérvörös csikjai felé.

Leültem a korhadó lóczára s hosszan elgondolkoztam a felett a pisztolylövés felett, melyet ez a szegény asszony egyre hallani vél. Hiába, — szerelemben épp azok a legtragikusabb helyzetek, a hol volta-képp senkise hibás, és a hol mégis bűnné válik minden, még a lemondás is.

I.

Ösmertem én, ha csak futólagosan is, mind a hármójukat, — ösmertem a szelid és tudós német professzort, Belinszky Henriket, a feleségét, a szép és komoly Orbán Ilonát, sőt találkoztam Szobránczy Ákossal is. De ő akkor még nem szerepelt az asszony életében... Emlékszem a kaszinóból erre a mélázó szemű, talán kissé ideges és zárkózott idealistára, ki senkivel sem beszélt és karosszékeiben ülve csak gondteli arcczal bámult maga elé órákhosszat.

En, nem tudom már micsoda alkalomból, párszor meglátogattam a tudós Belinszky tanárt Ott laktak ők kint Budán egy elvadult kert közepén, egy elfelejtett régi házban. Könyvtár volt ebben a furcsa lakásban minden szoba, de valóságos könyvbarlang volt magának a mesternek a dolgozó szobája. Lehetett akkor vagy ötvenkétéves, de sokkal idősebbnek látszott. Ez a szeműveges német óriás azok közé a galamblelkű filozófok közé tartozott, a kik talán sohasem is voltak fiatalok, hanem naiv lelkesedésükben örökké gyermekek maradtak. Torzonborz szakállas arcából annyi örömteli jósággal tudott az emberre nézni! Alig volt nyelvünk eredetének alaposabb ismerője nála s bizony azért még mindig csak törve beszélt magyarul, — hát sziléziai német volt ő, ki a diákevek alatt szeművegen át, könyvből olyan lelkesen megszerette Magyarországot, hogy elhatározta: nyelvkutatásunknak fogja életét szentelni. Hozzánk költözött. Aztán bejárta a Don, Krim s az Ural tájait s kereste az avar és kozár nyomokat nyelvünkben. Végül pedig meg is házasodott.

A tudós tanár megható gyöngédséggel tudta elbeszélni élete ez egyetlen idylljét. Épp Erdélyből tért haza, hol az ó-székely irást akarta kibetűzni, midőn egy félreeső völgy düledező udvarházában tanuja volt egy régi magyar úri család végső pusztulásának. A világtól elfeledve a legnagyobb nyomorban akkor halt meg Orbán Abris, a híres gavallér,

ki miután mindenét elkártyázta, itt a vadonban húzta meg magát gyermekleányával. A kis Ilona épp tizenöt éves lett, — rokon és barát nélkül ott állt a világban egyedül, koldus árván . . .

— Tudja, úgy megsajnáltam szegénykét! — mondá a jó professzor. — Felhoztam Pestre és taníttattam, — betettem a tanítóképezdébe. Apja, anyja voltam egyszerre . . . Csak a negyedik évben, akkor keveset lehettem vele; hosszú hónapokig Németországban kellett időznöm. És mire visszajöttem, nem ismertem rá többet a tizenkilenczéves szép hajadonra . . .

Belinszky tanár zavarba jött és szinte szégyenkezve sütötte le becsületes szemét.

— Negyvenhat éves voltam már, de hát mit tehettem róla? — beleszerettem. Soká nem mertem bevallani neki, míg végre egy napon . . . Ilona! — tev é hozzá aztán hangosabban.

Megigazitotta szemüvegét és boldog mosolylyal tárta fel a szomszéd szoba ajtaját. Női szoba volt ez, de szintén könyvekkel telve s az íróasztal mellől most kissé fáradtan kelt fel a fiatal asszony. Sötétszőke haja keretében sajátágosan finom és tartózkodó arcz volt ez, melynek komolyságát csak emelték az elől összenőtt, dús szemöldökök. Nyugodt, de mélytekintetű szemei erős belső életet árultak el.

— Ime, itt az én kis munkatársam! — mondá a professzor vigan, — nyelvgyökök és ragok közt élünk, ezer mértföldre a jelentől, de azért boldogok vagyunk, úgy-e?

— Igen, nagyon boldogok, — felelte az asszony merengve.

— Bizony, már hat esztendeje, úgy-e?

Most is emlékszem: Belinszky né valami végtelen hálás gyöngédséggel nézett a férjére.

II.

Hat esztendeje volt már férjénél, — nos nem sokkal ezután történt, hogy találkozott Szobránczy Ákossal. Találkoztak egy kongresszusi ünnepélyen, hová a híres professzornak el kellett mennie, — véletlenül egymás mellé kerültek a vacsoránál. És nem volt ez a fiatalos szerelem villámcsapása: két ilyen magában élő, bizalmatlan léleknél az a villámcsapás nem hathatott keresztül a tartózkodás és a kételyek vértjén. Mindketten szenvedtek ők már az életben eleget arra, hogy védve legyenek minden ellen, — még a hirtelen boldogság ellen is. De hát van mégis egy dolog, a mi összetudja kötni a mélyen érző lelkeket: a szomorúság s ők valami rokonszenves meleget éreztek egymás melankóliájában.

A beszélgetés folyamán önkénytelen elcsudálkoztak, hogy olyan egyformán gondolkoznak.

— Valóban sohse hittem volna . . . mondá Szobránczy Ákos, — az ember a legjobb barátaival, úgy látszik sohse ismerkedik meg. Hogy eddig nem találkoztunk! . . .

— Mi sehova se járunk, — felelt Belinszkyné elgondolkodva, — és nem is a férjem, hanem én nem vágyódom a világba. Tudja, én sokat szenvedtem gyermek és leánykoromban, annyit, hogy még mindig örülök az egyhangú békének . . .

— Igaza van. Különbén én se járok már sokat társaságba.

A fiatal asszony félénken kérdé:

— Bizonyára . . . csalódtott?

— Hisz ha legalább csalódtam volna! nevetett Ákos keserűen.

— Akkor . . . ráúnt?

— Azt sem, de tudja, az ember belefárad a keresésbe. Nem jó az, annyi szép álmot szólni s annyi idealizmussal menni neki a világnak! Könnyű a józan embereknek, de lássa, én ma harminczhárom éves vagyok és még mindig várom, hiába várom az eszményt, a boldogságot! Azt a nagy szerelmet, a mit megérdemelnék . . . Fáradt vagyok és ideges.

Belinszkyné szelid kíváncsisággal nézett a kissé sápadt, szőke fiatal emberre. Mintha igazában csak most látta volna meg először. Maguk se tudták, miért, de beszélgetésük mindegyre bizalmasabbá vált.

— Lássa én szerencsésebb vagyok önnél, — mondá az asszony, — én sose érek rá szép álmokat szólni. Boldogság, szerelem? Mikor a férjem megkért, elcsodálkoztam . . . de aztán belenyugodtam, mert Henrik bácsinak — akkor még így hivatam — mindig igaza volt. És igaza is volt, mert boldog vagyok. Olyan áldott, jó ember, neki köszönhetek mindent . . .

Mikor felkeltek az asztaltól, álmélkodva néztek egymásra.

— Valóban, mintha már nagyon régóta ismerném . . . mondá Ákos melegen. — Mint régi barátok ismerkedtünk meg . . .

Aztán elváltak. De ennek az estének az emléke nem hagyott mélyebb nyomot az Ilona lelkében. Örült annak a fölfedezésnek, hogy az embernek a távolban is lehetnek ösmeretlen barátai s egyenes lelke naiv örömeivel mondta el benyomásait a jó professzornak. Előbbi életébe visszamélyedve bizonyára nem nélkülözötte volna a Szobránczy ösmeret-ségét. Ákos még másnap töprengve gondolt a beszélgetésére, de aztán megadóan vont vállat és ment fel hivatalába, a minisztériumba. Ösmerte ő a hirtelen rokonszenv e muló fellegeit és czéltalanannak tartotta az egészszet. Jobb szerette ábrándozó magányát és bizonyynal nem ment

volna el Belinszkyékhez, ha egy legközelebbi véletlen találkozásnál maga a professzor meg nem hívja. A márczius folyamán aztán többször ellátogatott a budai remetelakba. A tudós tanár méltányolta széleskörű műveltségét, az asszony pedig mindjobban szerette dallamos hangját hallani. Ilona nagyon boldognak érezte magát s mégis valahogy jól esett neki az a boldogtalanság, a mi ebből a hangból reááradt. Érdekelni kezdte az Ákos keserősége, és mert őszintén segíteni szeretett volna rajta, minduntalan az ő szerelemtelen életébe helyezkedett bele. Véget nem érő, hosszú beszélgetésekbe, költői ábrándokba mélyedtek, melyekből hovatovább mind álmélkodóbban ébredtek fel. Utóbb már nem is kellett beszélgetniök többé, csak együtt hallgattak s ez mindennél kellemesebb volt. Ákos aztán néha a zongorához ült és játszott.

Egy kora áprilisi estén Szobránczy már alig szólt egy szót, csak órák hosszat mesterien játszotta Chopint. Mikor az utolsó, töprengő mazurka is elhangzott és felállt, beszélni akartak volna, de nem tudtak, — nem merték a bűvös hangulatot megszakítani, Ákos bucsuszó nélkül ment el és Ilona sóhajtva kelt fel karosszékéből. Leült íróasztalához, hogy folytassa férje munkáját, de agya zsibbadt volt és a toll kiesett ujjai közül. Úgy érezte megful. Kinyitotta az ablakot s a holdfényrel a tavasz első meleg szellője balzsamosan áradt az arczába. Sajátságos láz járta át a tagjait.

— A tavasz! — mormogá meglepődve és összerezent. Sose vette még eddig észre. . .

Másnap maga se tudta miért, elégedetlen volt magával és panaszkodott a férjének, hogy nem tud dolgozni. A professzor csitította, de ő csak leült íróasztalához és szinte kedvetlenül gondolt arra, hogy Szobránczy majd eljön és megzavarja. Valahogy haragudott rá, hibákat keresett benne . . . De Ákos nem jött el és mikor nagy sokára eljött, egyáltalán nem találták meg többé az előbbi költői hangulatot. Mindketten tartózkodókká lettek, — Ilona szinte ellenségesen hallgatott, Szobránczy pedig keserűvé és gunyorossá vált. Így telt el a tavasz és nem is békéltek meg csak a nyár elején, mikor Belinszkyék hosszabb utra készültek Dél-Oroszországba. Ekkor valahogy megdöbentek, — zavarodottan siettek kibeszélni magukat, de minduntalan elakadt a szavuk. Ilona volt a nyugodtabb: ő még mindig nem ébredt fel . . . de Ákos a válás pillanatában azt érezte, hogy ezredrészt se mondta el annak, a mit el akart mondani. Megigérték, hogy irnak egymásnak.

III

Nos, ezalatt a három hónap alatt nőtt nagyra a Szobránczy Ákos szenvedélye. Míg az egyszerűbb, vagy indulatosabb sziveknek egymás közelsége kell a megnyilatkozhatásra, — addig e benső életű, mélyérzésű lelkeknek épp a távollét kellett, hogy kiküzdhessék magukban szerelmüket: Ilonának, hogy felébredjen, Ákosnak meg, hogy nagyon is éber és bizalmatlan szívét elaltassa boldog érzése tudatába. Mikor magában volt, jobban el tudott bánni kételyeivel. Ezerszer átgondolta azt a tavaszt, szive dobogott a megszakadásig, — és még se tudta, még se merte elhinni, hogy itt az igazi! Mikor annyira fáradt volt már a szerelmi kísérletezésektől! . . . Csakis akkor vesztette el a fejét, mikor burkolt célzásaira Ilona nem felelt s egyre kevesebbet irt neki. Akkor ő csak annál több levelet küldött utána s egészen kétségbeesett. Szeptemberben már mindennap kifutott Budára nézni, megjöttek-e? Mit akart voltaképp? Megijedt ettől a kérdéstől, aztán rimáncodott tisztességesebb énjéhez: csak egyszer akarna még vele beszélni, megvallani neki . . . Hisz akkor talán úgy is válniok kell . . . Végre egy napon nyitva találta a házat, Hallotta az Ilona lépteit . . . Vajjon lát-e majd reményt a szemeiben? De csak rémület volt a kijövő fiatal asszony arcán.

— Az istenért! Henrik beteg . . . nagybeteg!

Mintha forgósél kapta volna meg őt, egyszerre feledte a kettőjük dolgát, — feledte hosszú időkre. A szerelmes ember mindent szeret abban, a kit szeret, még a másért való aggodalmát is és Ákos gyöngéd szíve egész hevével látott neki a betegápolásnak. Borzasztó időket éltek át, — heteken keresztül kínos aggodalomban virrasztottak a szegény professzor felett. Mintha minden elmosódott volna közöttük, ott ültek egymás mellett idegenekként és csak susogva váltottak egy-két szót az orvos rendeleteiről. Mikor Ilonát olykor elnyomta az álom, Ákos párszor félve rápillantott más szemekkel, de a beteg egy nyögésére menten szégyenkezve takarta el arcát . . . Nem tudta, nem sejtette egyikük sem, hogy e közös aggodalmuk mögött épp ez alatt nőtt legnagyobbat szenvedélyük. Az orvos még mindig nem tudott megnyugtatót mondani. Szobránczy azt hitte, az asszony eszét vesztí annak az utolsó krízisnek az éjszakáján. Ott állt kint az ebédlőben a borongós hajnalban, mikor végre Ilona halkán belépett.

— Meg van mentve! . . . az orvos mondja, élni fog . . . oh, köszönöm édes jó . . .

Arcza csakugy ragyogott, alakja szinte felszabadult, megnőtt. Tárt karokkal sietett a hú barát felé. Keze már-már a férfi vállát érinté, mikor egyszerre torkán akadt a szó, lába gyökeret vert.

Karjai lehanyatlottak. Alig hallhatóan suttogá:

— Köszönöm . . .

Ákos reszketett egész testében: «Ilona!» . . . De az asszony még sápadtabban hátrált előre. A hogy fölvetette tekintetét, szemek találkoztak. És elmondtak, bevallottak egymásnak mindent . . . Ilona felébredt.

IV.

Felébredt, — de nem tavaszi boldog hajnalra, hanem vigasztalanul komor őszi naplementére, melynek egén perczről-perczre enyésztek a remény tűnő fényei. Bármerre próbált is menekülni, nem látott többé a sötétben . . . Az a nyugvó, mélyen érző lélek végre hát mozgalomba jött, de az öröm, mely hullámszába hozta, nyomban pusztító viharra lett felette. — Mialatt a lábbadozó beteg a szomszédban szunnyadt, Ilona ott gyötrődött magában és törte a kezeit. Már nem sirt többet, csak merően bámult a levegőbe. Olykor riadtan vetette fel fejét és hitetlenkedve nézett körül az olyan ismerős könyvtárszobában.

— Bűnös asszony vagyok! — suttogá, a halántékához kapva és megijedt a maga hangjától, — de nem, még nem. És nem is leszek az soha! Az érzésemről nem tehetek . . . de annak az áldott jó embernek rosszat tenni nem fogok. Őt elhagyni . . . soha!

— Hát akkor mit tegyek? — tevé hozzá aztán segély után nézve körül. Megrázta a fejét. «Rajta, fel, — felkelni!» mondá elhatározottan. Többszöri sikertelen próbálkozás után végre talpra állt és kiegyenesedett.

— Igen, le akarom, le fogom küzdeni, ha belehalok is. . . — Lassan elindult a betegszoba felé. Feje kábult volt, — az elmúlt napok emlékei zavarosan folytak össze agyában. Azóta Ákos már többször volt náluk és be akart hatolni, «csak egy szóra», de ő sose fogadta.

— Leküzdöm . . . már le is küzdöttem, — mormogá és letérdelt az ágy mellé. Megragadta s megcsókolta a jó professzor kezét.

A beteg felébredt:

— Te vagy az, édes jó gyermekem? Miért sírsz . . . hiszen már jobban vagyok!

— Oh hál' Istennek! — zokogott Ilona.

Odakint csöngettek.

— Bizonyosan Szobránczy, — mondta a tanár gyöngé hangon, — hadd öleljem meg . . .

Felesége ijedten kelt fel.

— Ne, — ne ereszsük be! Pihenned kell . . .

V.

Teltek a napok. A beteg állapota rohamosan javult, nappal már a kereveten nyugodott, sőt járnai is próbált. Ilona még mindig nem beszélt Ákossal, — Szobránczy mint eddig, úgy ezután is kijárt Budára, sőt most párszor sikerült is behatolnia a betegszobába. De Ilona nem mozdult a férje párnája mellől, görcsösen fogta a kezét és mialatt a professzor beszélt, csak esdeklően nézett vendégükre. Küzdött kétségbeesetten és hitte, remélte, hogy legyőzi érzelmeit . . .

Egy napon végre az orvos előadta a terveit. Nincs többé veszély, de a betegnek okvetetlen hosszabb időre délvidékre kell költöznie.

— Jobb ma, mint holnap, — mondá, — a tanár úrnak semmi esetre se szabad itt maradnia ebben a nedves-hideg világban.

A professzor persze kötelességeire hivatkozott. Az alkudozások alatt lépett be Szobránczy.

— Igen, — erősködött az orvos, — legalább egy évre el kell mennie innen. Mikor indulhatnak?

A szegény tudós végre is megjedt:

— Oh, hát a napokban, ugy-e Ilona?

De Ilona elsápadt. Szobránczy is összeresztett.

— Egy évre! . . . suttogták mind a ketten úgy szólván egy lehelletben. És az asszony most már nem kerülte az Ákos tekintetét, hanem nézett a szeméibe reménytelenül.

— Hát bizony búcsuznunk kell! — mondá a professzor megadóan, — nem akarom önt többet kifárasztani, édes jó Szobránczy barátom. Isten áldja meg . . . És aztán hosszan megköszönte a hű ápolását.

Ákos felkelt és búcsúra nyujtotta a kezét Ilonának. A szívük szakadt meg . . . érezték, hogy nekik valahogy másként kellene búcsúzniok és mégis nem tehettek mást, hidegen, udvariasan kezét fogtak.

Ilona úgy érezte, nem bírja tovább. Mikor látta Szobránczyt eltűnni az ajtóban, futott a lakás legutolsó szobájába és a fejéhez kapott:

— Ezután a búcsú után ne lássam egy évig? . . . Megőrülök! Hisz arra csak van jogom, hogy egyszer utóljára beszélhessek vele s megmondjam neki, hogy . . . hogy nem szerethetem . . .

Eltelt másnap, harmadnap; Szobránczytól semmi hir nem érkezett. Ilona azt hitte, eszét veszti. Hogyan, Ákos elhagyta volna őt? . . . Hisz pár nap mulva már utazniok kell!

Végre a következő nap délelőttjén megkapta azt a levelet. Szobránczy Ákos irt, hogy beteg és kérte, látogassa meg őt.

VI.

Komor, késő őszi délután volt. Három óra lehetett már s Ilona kimenőre készen ott állt az ablaknál. Bámult ki a dermedő világba, szeretett volna feleszmélni, de nem tudott: a gondolatok eszeveszett hajszával kergették egymást agyában s ő egyiket se tudta megfogni. Talán már huszadszor tette le a kalapját.

— Örültség, én egy tisztességes asszony hogy mehetnék el egy legényember lakására? — De aztán eszébe jutott, hogy Ákos beteg s hogy milyen odaadással ápolta volt az ő betegét.

— Beteg . . . — folytatá ijedten, — ki tudja, mi baja van! . . . Bűn az, ha azt mondom meg neki, hogy válnunk kell? . . . Megyek, megyek!

Már ott volt az ajtónál s még egyre visszafordult. Maga is megdöbrent, úgy hogy szinte búcsúzott a lakásban mindentől . . . Úgy érezte, valami láthatatlan nagy súly nehezedik a vállaira, a mi alatt össze fog roskadni. Háromszor is bepillantott a betegszobába, férje nyugodtan aludt s az ujjonnan érkezett német rokon örködött mellette. Kirohant és egy nagyot lélegzett. Mintha az egész ház és egész multja beláthatatlan messzeségbe sodortattak volna tőle . . .

Aztán kocsiba ült és végig robogott a városon. Megálltak a néptelen, elegáns utczában. Majd kiegészített a szeme, mikor megkérdezte: itt lakik Szobránczy Ákos ur? . . .

*

Az ajtó becsukódott s ő szívdobogva támaszkodott oda a félrehúzott, nehéz függönyhöz. Azt érezte: egész eddigi élete bezárult mögötte s ő soha többet vissza nem mehet azon az ajtón a kint hagyott emlékekhez. A bús délután fénye álmosan szűrődött be a szobába s első perczre alig látott valamit a derengő félhomályban. Hátralépett a tűz a kandallóban s ennek fellobbanó lángja olykor megcsillant a mütárgyakon s megvilágította a puha keleti szőnyegek virágait. Csend volt, — felkelt valaki az ódon karosszékéből. Csak az arcát láthatta a sötétben, épp mert olyan sápadt volt . . . Jött feléje Ákos, küzdve magával, olykor meg-megállva. Alig tudott megszólalni:

— Bocsásson meg . . . Nem vagyok talán olyan beteg, mint maga gondolta. De ne féljen, — nem törbe akartam én csalni, — nem volna az méltó a mi szerelmünkhöz . . .

Ott állt előtte s félrehajtva fejét nézett rá végtelen gyöngéden.

— Én eljöttem, — suttagá Ilona az ajtófélfához kapaszkodva, eljöttem megmondani magának, hogy . . . hogy . . .

Tovább nem tudta mondani. Viharszerű szédület fogta el... Már csak az Ákos szemeit látta s ezek a szemek most egyszerre mintha egész közelből néztek volna rá, úgy hogy ő behunyta az övéit. Ajkai égni kezdtek és zsibbasztó forróság áradt egész valójába.

Ott volt a karjai közt. Hosszú csók volt az, hosszú, mint egy édes örökkévalóság, mely alatt két ember lelke kicserélődik. És nem érzéki diadal, hanem rajongó tiszta hév: a tizennyolczéves leány első csókja, a mit elkésvé kap meg huszonhatéves korában... asszony korában. Ajkaik alig tudtak elszakadni egymástól. Végre Ilona feje az Ákos vállára hanyatlott, de szemét még mindig nem nyitotta ki. Kezeik keresték egymást és a hogy görcsösen összefogódkodtak, úgy érezék, immár semmi se tudná őket többet elválasztani.

Egyszerre Ilona felriadt és elképedve nézett a vele szemben álló Szobránczyra:

— Végem van... most már bűnös asszony vagyok! megcsókoltam egy más embert...

Ákos megadóan hajtotta le a fejét.

— Ne mondja bűnnek azt, a mi nekem a legszentebb — az én szegény szerelmem...

Aztán szokatlan hévvel ragadta meg az asszony karját. Elszánt komolysággal nézett a szemébe.

— Ilona, értsen meg! nem akarok én bűnös szerelmet, — nem fér az meg az én becsületes lelkemmel. Jőjjön, ülünk le. Azért kérttem ide, hogy nyugodtan beszélhessek magával. Most kell határozunk... Keressünk jövőt szerelmünknek, — módot, menekvést ebből a rettenetes helyzetből. Segítsen nekem, — én már megőrülök...

Leültek egymás mellé s kezet kézben tartva lázas sietséggel kezdtek el beszélni. Halkan suttogtak sokáig: keresték a kibuvó ajtót, melyen át megmenthették volna boldogságukat.

Törtét a fejüket, meghányták-vetették az egész reménytelen helyzetet, vitatkoztak, megpróbálták mindent. Hiába... Ákos összecsapta a kezeit és keserűen kiáltott fel:

— Hisz én is ember vagyok! nekem is van jogom a boldogságra! Végre itt a várvavárt eszmény... és nem lehet az enyém! Van igazság az égben? Ilona, — menjünk világgá...

Ilona eltakarta arcát. De aztán felkelt.

— Nem, — azt a jó embert nem hagyhatom el soha!

Ákos arcza elváltozott.

— Hát akkor mit teszünk? — kérdé sötétén.

Egymásra néztek: megdöbbenve, azzal a sivár kétségbeeséssel, a mi már nem ismer tanakodást, a mi már ítélet. Agyukban a gondolatok

veszedelmes örvénye kezdett keringeni — homályosan érezték, hogy most már nem ők rendelkeznek magukkal, hanem valami láthatatlan rémes hatalom sodorja őket az ösmeretlen felé. Olyan vigasztalan volt a világ odakint, olyan kaján és ellenséges! Menekültek előle, egy forró ölelésben tapadtak egymáshoz.

— Ilona, angyalom, — fuldokolt Ákos, — se veled, se nélküled . . . Szeretlek minden fájdalommal! — Szeretlek mindhalálig! — —

— Mindhalálig . . . ismétlé halkan Ilona, és erre a szóra, úgy érzé, valami csudálatos fényesség gyul ki lelke sötétségében. Arcza lázban égett, — rajongva, átszellemülten kiáltott fel.

— Ákos, hallgass rám . . . meg tudnál halni értem?

Szobránczy szilajon vetette fel a fejét.

— Meg. — Aztán rekedten tette hozzá: és te, — meg tudnál halni velem!

— Tied vagyok Ákos, — együtt halunk meg! . . .

Borzongva keltek fel s léptek hátra. És a hogy egymásra néztek, érezték, mint száll le kettőjük közé valami fagyos rém: a végzet, a halál. Lassan közeledtek ismét és aztán szótalan fogtak kezét. Sokáig hallgattak, végre Ilona törte meg a csöndet:

— Ákos . . . mikor?

Szobránczy arcza kemény kifejezést öltött. Nyugodtan odament egy szekrényhez. Mikor visszajött, letette a kis forgópisztolyt az asztalra.

— Bűn volna ez? — tépelődék komoran, — hisz meghalni lemondani csak szabad?

— Ákos, suttogá Ilona a kebléhez kapva, — ide czélozz, a hol úgy fáj, a szívembe.

Szobránczy kínosan jajdult fel.

— Én öljelek meg téged? Nem tudnám megtenni angyalom . . . soha, soha! Előbb én halok meg. Aztán te jössz, — légy erős. Együtt halunk meg . . .

— Együtt!

Az a láthatatlan hatalom mind rémesebben sodorta őket magával. Búcsúztak emlékeiktől.

— Anyám . . . — susoggá az asszony — atyám! Oh hogy látom őt magam előtt . . . És Henrik, a jó, az áldott . . .

Aztán Ákoson volt a sor. Ilona segíteni akart neki, de ő csak szenvedélyesen szorítá magához.

— Nincs nekem rajtad kívül senkim, a kitől búcsúzzam!

És ettől fogva egyre kétségbeesettebben tapadtak egymáshoz. Nem mertek «utolsó», csak «utolsóelőtti» csókokat adni, — nem mertek

egymás kezét elereszteni. Sok idő telt el... Végre Ilona kiszakította magát. Mint a ki nem bírja tovább, eltakarta arcát és rohant a szoba közepére.

Szobránczy Ákos felkapta a pisztolyt és sietve lépett utána. Átkarolta hátulról és mialatt ajkai a visszahanyatló arcot keresték, a maga szívének irányozta a revolvért.

— Még egy utolsóelőtti csókot, Ilona! — most egy — utolsót...
Dördült a fegyver. S az asszony rémes sikolyal fordult meg.

VII.

Vérében ott vonaglott előtte a szőnyegen Szobránczy Ákos és a kandalló fénye élesen világította meg eltorzult vonásait. Ilona jajveszékelve borult rá s abban a perczen mindent feledve, csak arra gondolt, hogy az a drága kedves borzasztó kínokat szenved és neki segíteni kell rajta.

— Egek... Ákos... mit tettél?

Feltépte ruháját. Csakúgy ömlött alá a vér.

— Jer... jer... hörgé a haldokló.

De az asszony nem értette. Csak annál kétségbeesettebben borult rá, ölelte és csókolta szederjes ajkait.

— Hisz itt vagyok... itt vagyok...

Élesztgette, ápolta, eszelős gyöngédséggel. Fogta a fejét és zokogva rimázkodott neki:

— Ákos, — ne hagyj el. Felelj!

De Szobránczy szemei már üvegesedni kezdtek.

— Oh beh fáj! — susogá kinosan, — borzasztó meghalni!...

És Ilona nézte, az élet mint enyészik el előle és csak tehetetlenül törte a kezét. Ott térdelt Ákos felett — ki tudná megmondani, mennyi ideig? Teltek a nehéz perczek, félórák, tán órák... Még mindig szorongatta a hűlő kezét, de zokogása már elfuló nyöszörgéssé vált. Utóbb csak üres szemmel, néma fájdalommal meredt a drága kedvesre.

Akkor egyszerre valami neszre felriadt. A kandallóban összeesett a zsarátnok és sötét lett a szobában. Pillanat mulva a novemberi sötétségen át halaványan szűrődött be az utczai világítás fénye és kísértetiesen esett a halott elváltozott, torz arczára. Ilona iszonyodva ugrott talpra. Rekedt kiáltás szakadt fel melléből s karjait meredten tartá védőleg maga elé: a rettenetes Halált látta meg az Élet. Fogvaczogva hátrált, borzalommal menekült előle. Valami, szinte állati ösztönnel taszította ki az ajtót és futott világgá...

★

A szegény jó professzort pár hónapra eltemették. Csak Ilona él még mindig. Ő, a ki elmulasztotta azt a pillanatot, mikor meg kellett volna halnia — s a ki még egyre hallani véli azt az elmaradt, második pisztolylövést . . .

*

ELNÖKI BESZÉD PEKÁR GYULA SZÉKFOGLALÓ RENDES TAGHOZ.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Kedves társunk!

Alapszabályaink a tagsági oklevelek kiadását ujonnan választott társaink székfoglalásához kötik. Az ön szíves készsége, melylyel e feltételnek mindnyájunk örömére immár eleget tett, nekem kedves kötelességemmé teszi az oklevél átnyújtását.

Lehes írói kedvét és komoly törekvését ismerve, bizonyos vagyok benne, hogy ez oklevélben ön nemcsak jutalmazó elismerést, hanem buzdítást is fog találni. Örömmel adjuk, elismeréseül az ön buzgó és sikeres munkásságának szépprózai irodalmunk mezején, melyet a jelenkori nyugoti irodalmaknak szerető tanulmányával és a lélekelemzésnek hajlamával és tehetségével művelt. Mindenekfölött pedig pályájának, munkakörének, feladatainak ritka szeretetével. Különösen e szeretet költötte meleg rokonézés az, melylyel körünkben üdvözöljük, s a melynek jogát mindjárt én is igénybe veszem, midőn az ön figyelmét társaságunk és irodalmunknak egy nagy emlékére irányozom.

Kisfaludy Károly sokat bolyongott a külföldön és ép annál fogva lett irodalmunk új irányának alapítójává, hogy ízlésének s egész műveltségének gyökerei a nyugoti külföldnek, a korabeli modernségnek talajából táplálkoztak. De aztán, szellemének ekként ért fejlettségével, gazdagságával, képességével, magyar érzése, magyar világa adott neki ösztönt, tárgyakat, irányt és célt. Így lett nemzeti költészetünk dicső úttörőjévé, mindnyájunk nagy útmutatójává. Bizton hiszem, hogy az a csillag, mely az ő pályáját és tőle kezdve az egész magyar költészetét vezette, az ön pályáját is vezetni fogja, még pedig sikerről-sikerre, győzelemről-győzelemre. Úgy legyen!

III.

A HAVI ÜLÉSEK FELOLVASÁSAIBÓL.

KAZINCZY SZABADULÁSA.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Felolvasta az 1901 május 29-iki ülésen, mint elnöki megnyitó beszédet.

A mai ülés az utolsó nyári szünetünk előtt. Ebbe a szünetbe esik — körülbelül egy hónap választ még el tőle bennünket — egy napnak százados fordulója, melyet méltán megillet részünkről a kegyeletos megemlékezés. Engedjék meg, hogy mielőtt mai ülésünk tárgyszerűsára térnénk, egy pár rövid szót szenteljek annak a boros és dicső emlékeknek, melyet e közelgő forduló minden magyar szivben fölkelt.

Jelen évi ünnepi közülésünkön mi is megültük, az egész művelt világgal együtt, hatszáz éves fordulóját annak, az egész emberi szellem életében történeti napnak, midőn Dante átlépte a küszöböt, mely a földalatti világ, a pokol siralmai és gyötrelmei közé vezette. Ugyanez az év hozza ránk száz éves fordulóját annak, a mi irodalmi és művelődési életünkben emlékezetes napnak, melyen koszorúsaink egyike a földalatti siralmak és gyötrelmek világának küszöbét átlépte, nem közéjük, hanem közülök jutván a szabad munka levegőjébe.

1801. június 28-ika az utolsója annak a 2387 napnak, melyet Kazinczy Ferencz Buda, Spilberg, Kufstein és Munkács börtöneiben töltött. Hetedfél év előtt, 1794 december 14-én esti nyolcz óraker fogta el Ehrenstein ulánus főhadnagy Alsó-Ragmecczen. Már nyugtából fölvert édesanyja, az «árva Bossányi Zsuzsánna», «ordított, mint a kölykét vesztett oroszlán-anya». Kazinczy nyugtatta, hogy egy-két hét alatt ügye kitisztázódik s ismét körükben lesz. Ujhelyen találkozik Szulyovszky Menyhért és Tánicsics István fogolytársaival, kikkel együtt vasra verve a budai vár barátklastromának egyik czellájába zárják.

Ugy látszik, Hajnóczy barátsága lett végzetes rá nézve. Pöre megindul, melyben a reformátorok társaságába való belépéssel, kátéjok leírásával s terjesztésével vádolják, Szentmarjay és Szulyovszky vallo-másainak alapján. A királyi tábla 1795 május 8-án, a hétszemélyes tábla pedig május 16-án mint felségsértőt pallosra és jószágvesztésre

ítéli. A halálos ítélet borzalmas szavait «elfásodva» hallgatja; s szinte megvigasztalódik fogolytársának, páter Verseynek zengő énekén, mely a szomszéd börtönczellából hangzik át hozzá. Családja, különösen Dénes bátyja, minden követ megmozgatnak, hogy kegyelmet kapjanak számára. Junius 1-én újra bírái elé idézik; közöttük «a vérszomjas Caraffa»: Németh János. A folyosón két orvos áll, műszerekkel és veres posztóval; Kazinczy, a mint meglátja őket, felsóhajt: «je suis perdue!» Csalódott; Ferencz király kegyelmének meghallgatására idézték. De a fejedelmi szó csak életének és javainak kegyelmezett; magát átadták a katonaságnak s kezdődtek passiójának brünni, kufsteini és munkácsi stációi.

Rabsága történetét elég részletesen ismerjük *Fogságom naplója* című munkájából, melynek több másolt példányát őrzi az akadémia levéltára; azután a *Pályám emlékezetének* néhány, már ez időre vonatkozólag töredékes vázlatából; végül anyjának és barátainak irt néhány leveléből. Különböző helyeken s más-más felügyelet alatt, fogságának szigora nagyon különböző volt. De kétségkívül átszenvedte a börtönnek azokat a borzalmait is, melyeknek ma emlékezetét is szinte lidércnyomásnak érezzük az emberiség lelkiismeretén. A spilbergi vár XIV. számú börtöne földalatti, penészes sziklaüreg volt, egy hidláson kívül minden butor nélkül. Itt senyvedett szalmazsákján, mignem betegen, elerőtlenedve, mozdulni sem birt többé s a beütött ablaktáblán át ötven nap óta először szíhatott szabad levegőt. Brünni rabságának utolsó esztendejét a legrettentőbb börtönbetegségben, skorbutban tölti; az inye elszárad s kinjai között kitör lelkéből anyjához a keserű fohászkodás: «Oh, meglátlak-e valaha?!» De jó emberekre is akad, kik könnyíteni igyekeznek sorsán: könyveket, írószközöket juttatnak hozzá, levelezését közvetítik: a derék Grünesperg ellenőr és felesége, a korcsmáros Axman-család és mások. Fogsága történetét, szenvedései sorát és mértékét minden szónál megértetöbben mondja el a Kisfaludy-Társaság két ereklyéje, mely Kazinczy családjától került birtokunkba. Önéletrajzi emlékeinek harmadik könyvében, az elfogatása utáni napok történetéről beszélve, írja a következőket: «Sűrű s nem éppen göndör, de lobogó hajaim közt még egy szál sem vala fehér.» Őrizzük a barna fürtöt, melyet fogságba kerülésekor vágott le hajából. És őrizzük a másikat, melyet most száz éve, midőn tömlöczének ajtaja megnyilt, kért és kapott a negyvenkét éves fiutól a szülei szeretet: tiszta fehér. A képzelet, mely e két fürt körül szállong, fogságának leghivebb és legbeszédesebb történetírója.

A történetből, melyet elbeszél, az apostol lelkének csak három vonását legyen szabad kiemelnem. Mindegyikök élesen világítja meg

alakját, akár az a három világosság, melyet az urbindói mester a rab Péternek börtönébe vet. Az egyik: lelkének csodálatos ereje, bátorsága, melylyel szenvedéseit türi. Soha, de soha nem vesztí el lelkének csodálatos harmóniáját; pedig mindazok közt a klasszikusok és klasszicizisták között, a kik ezt a harmóniát versekben magasztalták, értekezésekben tanították és aforizmákban követelték: mindazok között alig volt egy is, kit sorsa ily kemény próbakőre állított volna. Soha egyetlen zokszó, semmi kitörő panasz, föllángoló keserűség, kisértő kétségbeesés. Mindez ép oly kevésbé, mint valamely igaz vagy tettetett hősködés. Mindvégig biztat, vigasztal, nyugtat mindenkit, hálás minden kis jótéteményért, bizván a fejedelmi kegyelemben, az emberi szeretetben és saját küldetésében, melyet mindennek ellenére is be kell töltenie. Valóban, a későbbi Kazinczynak, az irodalmi élet küzdő vezérének, annyit bámult szívóssága, kitartása, ereje messze alatta marad annak az erőnek, mely a rab Kazinczy szelid és munkás béketűrésében hatja meg szívünket.

A másik vonása: érzelmes lobbanékonyága a szépnek és jónak minden képe iránt, a meleg, olvadó fogékonyág minden sugárra, mely börtönének éjjelében vagy emlékezetének távolából éri. Hirgeist Ninonért, egy rabtársának csodaszép hugáért, ki utóbb Prónay Simon báró felesége lett, szinte gyermekies rajongással lánkol föl s midőn őt sanyaru év után, Kufsteinből Munkácsra vitetése közben, a Margit-szigeten viszontlátja, egyik legszebb szonettjét írja hozzá. De már ebben a szonettben arról a bizonyos fehér hajról van szó. A spilbergi koresmárosleány, Axman Pepi, gyöngéd könyörületességével, a könnyebbségére tett szent csalásokkal mennyire elérzékenyíti, pedig — a mint Kis Jánosnak írja — «Pepi neki semmi, csak jó leány». Hát Cidli képe, Radvánszky Teréz nemes emléke, mint Rafael angyala, ugy világítja be mindvégig börtönének éjjelét. Följegyez minden éjjelt, midőn vele álmodott, s megünnepli évenként a napot, midőn először látta. A szentimentalizmusnak az a hangja, mely Kazinczy liráját jellemzi, bizonyára idegenszerű nekünk; de igazsága mellett milyen erős bizonyosságot szolgáltatnak a rab költő életének és lelkének e ránk maradt vonásai.

A harmadik mozzanat: írói kedvének és munkájának lankadatlansága, melyet csak a küldetésében vetett hit nagysága értethet meg velünk. Sohasem szűnik meg dolgozni börtönében. Ha könyvekhez és írószközhöz jut, minden jól van; ha nem, olvasott rozsdával és vérrel jegyezget; ha ezt sem teheti: emlékezetéből fordít és emlékezetének őrizetére bizza, a mit dolgozott. Már a budai klastromban, halálos ítéletének rémképével lelkében, hajnaltól késő estig ír; itt fordítja le Ossianból a *Szelmai dalok*-at s Hollmanntól a *Természet Oekonomiáját*. Majd Metastasio színjátékával, a *Titus kegyelmességével*

készül el, a fölkelő Sextus történetével, ki nem hiába bizott császársja szívében. Azután Brünnben *Stellát* és a *Vak Lantost* dolgozza újra s lefordítja a *Klavigót*, *Galotti Emiliát* s a két moliéri bohózatot: a *Kénytelen házasságot* s a *Botcsinálta doktort*; a kik idegennek szólitják, erről a kettőről ismerjenek rá, hogy «ő is magyar». Mi szükség erre? Hiszen van-e sora, bár a legidegenszerűbben hanzó is, mely, célja és lelke szerint, magyarnak ne mutatná őt nekünk, még pedig a magyarság apostolai egyikének.

Ma bizonyára más szemmel tekintjük pályáját és irodalmi hagyatékát, mint félszázaddal ezelőtt, nagy emlékü elődöm, Toldy Ferencz idejében. Ugy Kazinczy Ferencznek, mint nemzeti művelődésünk őt megelőzőtt apostolainak, Apáczáinak, Bessenyeinek és a többieknek, halhatatlanságát többé nem munkáik tudományos és művészi értékének tulságos fölbecsüléséből hirdetjük. De hála Istennek, tul vagyunk a kritikai visszahatásnak azon az idején is, mely esztétikai és tudományos igazságkeresésében az egyoldalú és kicsinyes igazságnak igaztalanságával ítélte meg őket. Mi nemcsak műveikben, hanem nemzeti művelődésünket illető lángoló törekvésökben és mérhetetlen hatásukban látjuk őket; nemcsak írásaik között, hanem a nemzeti élet nagy közösségében; nemcsak egyes műveiknek, hanem egész életöknek eszméjében; nemcsak írónak, tudósoknak és költőknek, hanem apostoloknak.

Igy látjuk a börtönéből most száz éve kilépett Kazinczyt, mint a magyar nyelvi, irodalmi és művelődési fejlődés egyik legnagyobb hőst. Alig hullanak le bilincsei, már a magyar szellem békóit kezdi tördelni: a maradiságot, a közönnyt az izléstelenséget, az egyenetlenséget. Elére áll az irodalomnak és vezeti két végzetes évtizedben, keresztül, két évtizeden, mikor Ausztria csak Ferencz császár táborában, Magyarországra pedig csak a literátorok könyveiben volt. Bármiképen vélekedjünk nyelvészeti törekvéseinek helyességéről, bizonyos, hogy nyelvünk halaszthatatlan fejlesztését az egész országra és minden körére kiterjedő erővel ő indította meg. Irodalmunk volt előtte is, de az irodalmi életet, a maga organikus egyetemességében, ő alapította meg ebben a hazában. Mint Széchenyi a politikában, ugy az irodalomban századok óta ő látta először teljes világossággal, ő akarta először teljes határozottsággal a magyar szellemet a művelt emberiség szellemének részeül s világ-irodalmi műveltségre oktatóink közül, törekvéseinek lelkeségére és munkájának fáradhatatlanságára nézve, máig is alig van versenytársa. Ő volt az első, a ki az irodalmi élet kérdései iránt képes volt országos érdeklődést ébreszteni, először oltani a maga lelkéből a nemzet lelkébe, még csak sejtelmül, azt a nagy igazságot, hogy: a magyar műveltségben van a magyar jövő.

Tekintsünk hát e napon kegyelettel a munkácsi vár felé, honnan Kazinczy apostoli utjának második, jelentősebb, küzdelmesebb, és dicsőségesebb felére indult. Dantéval kezdtem s ennek a várnak a képe megint hozzá ragad vissza. Innen nézték a honfoglaló Árpád hadai megígért paradicsomukat; itt lobogtak Zrinyi Ilona és kuruczai a hazafiság tisztító tűzében; itt hagyta el, száz éve most, Kazinczy Ferencz a poklot, hogy vezetőnké legyen és dicsekedésünk maradjon minden időkre.

Áldást mondva nagy emlékére, megnyitom az ülést.

TÓTH LŐRINCZ RENDES TAG

TÁRSASÁGI TAGSÁGÁNAK HATVANADIK ÉVFORDULÓJA.

Tóth Lőrincz 1841-ben választatván a társaság tagjává, 1901-ben érte meg tagságának hatvanadik évfordulóját.

A társaság erre való tekintettel 1901 október 30-diki és 1901 november 27-diki üléseiben elhatározta, hogy az ugyanezen évi decemberben tartandó havi ülésén Tóth Lőrinczet, mint a legrégebb élő társasági tagot szives üdvözlésben részesíti s hogy ez alkalommal a felolvasások kizárólag Tóth Lőrincz írói egyéniségére s hosszú érdemes pályájára vonatkozó méltatások legyenek.

E határozatnak megfelelően az 1901 december 18-diki nyilvános felolvasó ülést Beöthy Zsolt elnök a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt Társaság!

Mai ülésünkön nem ez az előadói asztal központja társaságunknak, hanem egy egyszerű szék, melyen immár hatvan esztendeje dolgozik egy társunk, tisztességet tisztességgel őrizve, érdemet érdemre gyűjtve, dolgozik nekünk és hazánknak. Ifjan hívatott meg e székbe, elismeréseül annak a buzgó munkásságnak, melyet az ifju Társaság körében, már alapítása óta, jegyzői tollával kifejtett. Az egykori dicső öregeknek fiatal társa, nekünk, mostani öregeknek is, pátriárkánkúl ül székében. A Kisfaludy-Társaság élő története, kit tiszteletünknek és szeretetünknek hódolatával veszünk körül. Körülvesszük nemcsak mi, az ő családja Kisfaludy Károlyban, hanem az egész magyar irodalom és közélet; körülvezzük nemcsak tisztelettel, hanem szeretettel is, melynek meleg és tiszta levegőjét mintha az ő régi világából hozta volna s ébresztgetné, őrizné, védené szíveinkben. Töltse be a teremnek minden zugát ebben az órában ez a levegő, a szeretetnek, az egységnek, a lelkességnek, Tóth Lőrincz ifjuságának levegője.

Ünnepünk vissza ragadja gondolatainkat a hatvan év előtti Magyarországra, 1840-be. Tavasz napok voltak azok a nemzet életében, olyan váratlan, korai tavasz napok, a milyenek a természetben is megelőzik néha az igazi, tartós kikeletet. Egy-egy zordon, viharos téli nap után egyszerre kitisztúl az ég, a nap melegen süt a kék boltozatról, a füvek kibujnak, virágok is nyílnak, az emberi szívek pedig egyszerre megtelnek örömmel, reménységgel és munkavágygyal. A fölszabadulásnak, a szabaddá lett munkának öröme s a szabad munka dús termésének reménysége ez. Ilyen kora tavasz napja, a márcziusi igazi kikelet előtt beköszöntött tavasz napja a mi magyar életünknek 1840. A nemzeti lélek szárnyai a kegyetlen és jótalan kötelékekből szabadulnak s egy pár hatalmas szárnycsapással közelebb viszik a nagy célhoz. Érzelmét, törekvéseit és munkáját minden téren és minden irányban érvényesített erejének tudata, a győzelem reménye élesztik, serkentik és fokozzák.

Az imént befejezett országgyűlést s az országgyűlés terméiből a nemzetet Pálffy Fidél börtönökre és jogcsavarásra alapított gyűlöletes rendszere bukásának öröme hatja át. Deák Ferencz, kit a gondviselés arra küldött, hogy egykor majd a nemzetet váltsa meg rabságából, letöri zárait a börtönök ajtajainak, melyekben a nemzeti politika leglelkesebb harczosai, Kossuth és az ifjak sínylettek. A magyar nyelv országos érvényének ügye eljut a végleges diadalnak legalább küszöbére. Az örökváltság törvénybe igtatva s Bezerédy István első szabadítják fel jobbágyait. A politikai irodalom szabaddá lett pályáján egyszerre indul meg az a mozgalom, melyhez, akár az eszmék és tárgyak gazdagságát, akár a formák erejét és nemességét tekintjük, mitsem hasonlíthatunk e téren multunkból. Ennek az irodalomnak eszméiből és küzdelmeiből születik meg az új Magyarország 1848-ban.

Kell-e neveket említenem? Kossuth, mintegy a börtönből lépve íróasztalához, 1841. január elsejével indítja meg a *Pesti Hírlapot* s először érezteti benne egy lángléleknek s a sajtónak gyújtó erejét. Széchenyi aggódó lelkében a tűzi veszedelem képét ébreszti föl, a végveszedelmét s aggodalmait, gyötrelmeit, többet: egész belső tragédiáját már ugyanez évben a *Kelet népében* írja meg. Mindegyik oldalon a szenvedélylyé izzott hazaszeretetet a vezető indíték. Csak a csúcsoknál maradván, az eszmék és erők ez eleven harczának új zajába e napokban lép be a *Világgal* gróf Dessewffy Aurél, rendkívüli tehetségével

szinte paradoxonul állítva élénk: a mérséklet genialitását. Tóth Lőrincz is tanulmányokat ír ez évben, a politika és jogtudomány világával közeledvén az örökváltság kérdéséhez s Kossuth, Wesselényi és az országgyűlési ifjak pöreihez.

Szellemi életünk egyéb köreit is az elevenítő szellem hatja át, a nemzeti hitnek s a nemzeti közösség érzetének tavaszi szelleme. A tehetségnek szárnyakat ad, a karokat megedzi s gondolatnak és tettnek utat mutat. A rokonainkat kutató Reguly Antalnak messze északról küldött leveleit mohón olvasta a rokontalan magyarság. Az ébredő művészi érzés első szava Mátyás király szobrát követeli s a derék Ferenczyt tragikai útjára idézi. Horváth Mihály először adja ki Magyarország történetét, mely innen kezdve harmincz esztendeig a nemzet történeti tudásának és érzésének legfőbb forrása marad. Mind 1841-ben.

Hát a költészet? Vörösmarty, ki utolsó drámáját, a *Czillei és Hunyadiakat* írja, ez évben és ez évről rebegi Liszt Ferenczhez:

Jobb korszak jött. Ujra visszaszállnak,
Rég óhajtott hajnal keletén,
Édes kínja közt a gyógyulásnak,
A kihalt vágy s elpártolt remény!
Ujra égünk őseink honáért,
Ujra készek adni életet s vért.

Jósika a *Zrinyi a költőn* dolgozik, Teleki László a *Kegyenczel* lép nemzete elé s Eötvös a befejezett *Karthusit* nyújtja 1841-ben. Filozófiájában, a mely ép annyira érezve, mint gondolva van: korának nemes lelke lüktet; általános emberi tanítása: az önzetlenség, a jobbagyság főlzabáditásának előestéjén bölcs és fenséges nemzeti tanításnak hangzik. Költészetünk, a nemzeti ébredés hajnalának ez a pacsirtája, melyet Széchenyi sas-szárnyai uj eszmék régióiba emeltek, már önerején száll följebb a sugaras, szinte vakító magasságba. A népnemzeti költészet nagy triászának elseje: Tompa, 1841-ben lép föl s Petőfi is első gyűjteményében ettől az esztendőttől számítja költészetét.

Ime, ez volt annak az időnek, annak az esztendőnek a szelleme, melynek ma hatvanéves fordulóját üljük. A nemzeti hit és remény lelkes szelleme, a komoly munka egyesítő szelleme, a tiszta és nemes emberszeretet szelleme, a szabad képzelődés szárnyán emelkedő idealizmus szelleme, egy nemzet ifjúságának szelleme. Ebben a szellemben fogant Tóth Lőrincz

választása; ezt a szellemet hozta lelkében Társaságunkba s őrzi körünkben máig. Életének sok irányú, gazdag munkásságát, melyet avatottabb szónokok jellemeztek már ismételve e helyen, a gyakorlatit és az irodalmit, a tudományost és költőit, a drámaidit, lirait és epigrammait: mind, mindvégig ugyanez a szellem sugallotta. Nem mondhatok sem több, sem nagyobb dicséretet róla, mint, hogy méltó maradt azokhoz, kik maguk közé hívták. Élükön Jósika Miklóssal, mellette Vörösmartyval, Fáy Andrásval, Toldyval, Bajzával, Czuczorral, Eötvössel, Szalay Lászlóval, akkor nem fogadhatták ilyen fényes teremben, a milyenbe ma tiszteletére összegyűltünk. A Trattner-Károlyi-ház szobáját nem ragyogtatták be a csillárok, arany és márvány, a faragó és festő művészet alkotási. Szerény, kicsiny, szinte szegényes szoba az, a mivé most képzeletünkben ez a terem átalakul. De ki a szegényes kis szobát, melyben Vörösmarty szívére öleli a kedves adeptust s a lelkes Toldy szemei nedvesen csillognak: ezt a szobát sokkal hatalmasabb világosság ragyogja be csodálatosképen, mint a minőt a mi csilláraink árasztani képesek. Apostolok gyülekezete ez, kik fölött a mennyei galamb áraszt csodás világosságot.

Ebben a fényben áll ellőttünk ma a mi pátriárkánk, Tóth Lőrincz: Az ő galambösz hajszájai, e tisztos hajszájak az egyetlen kötelék immár, mely a mi szemmel látható eleven világunkat amaz apostolok földi életével összefűzi. E fűtökre tesszük, áldást adva és áldást kérve, a Kisfaludy-Társaság koszorúját.

*

Jakab Ödön rendes tag költeményt olvasott fel.

EGY ÖREG KÖLTŐHÖZ.

JAKAB ÖDÖNTŐL.

Régi, jó időknek jó, öreg költője,
 Jer, hadd öleljelek a szívemre szépen!
 Téli világ borong, hideg szelek fúnak:
 Jó melegedni most forró ölelésen.
 Öleljük meg egymást, mint két szomszédos fa,
 Melyeknek ágai egymásba szövődnek,
 Hadd öleld te bennem az elvesztett múltat,
 Én meg benned az én távol jövőndömet!

Úgy megfájdul szívem, ha reád tekintek
 S elgondolom: milyen változó az élet!
 Valamikor még csak a lelked volt fehér,
 S ime, lassanként a fejed is fehér lett!
 És nem csupán magad változál ekkorát,
 Változott körülted minden a világon!
 Ha szétnézel, talán magad sem tudod már,
 Hogy a mult — álom-e? vagy a jelen — álom?

Pengetik a lantot most is, a mint régen,
 De nem a régiek állnak immár soron.
 Más dalnokok léptek társaid helyébe,
 S másként zeng a dal is, mint zengett egykoron!
 Szép ifjak, szép lányok vidám seregéből
 Most is zúg a taps, ha végződik az ének;
 De hogyan ismernél zsenge unokákról
 Azokra, kik egykor tapsoltanak néked?

Kiknek ajka egykor vígan rád mosolygott,
 S kik szavadra harsány tapsokra hevültek:
 Azok már szanaszét, bús cziprusok árnyán,
 Régen álmotalan álomba merültek!
 Csak te vagy még ébren, mint magas hegy orma,
 Mely legutolsóinak hanyatlík az éjbe,
 Visszasütvén a nap még akkor is rája,
 Mikor alkony ült már a halmok fölébe.

Csak te vagy még ébren, kit legnagyobb jóval
 Szeretnek a kegyes, mennybéli hatalmak:
 Megadák tenéked, hogy késő időkben,
 Késő nemzedékek énekét is hallhasd;
 S míg annyi más szívet emészt a fájdalom,
 A forgandó élet gyors mulását látva,
 Addig a te tiszta, szerető szivednek
 Még azon is légyen vigasztalódása.

Láthasd színről-színre, hogy a mi legdrágább,
 Legkedvesebb itt lenn a lant emberének:
 Azt nem érintheti ám a mulandóság,
 Bárhogy gázolnak is felettünk az évek;
 Mert rombolhat mindent az idő hatalma,
 Fehérre festheti a fekete haját,
 De a közönség, mely hallgatja a költőt,
 És a költészet — az mindig ifjú marad!

★

Rákosi Jenő rendes tag *A méhekből és a méhekről* címmel szabad előadást tartott Tóth Lőrincz epigramm-költészetéről, különösen a *Méhek* című kötetét méltatva s e kötet jeles darabjaiból egész sorozatot mutatva be.

★

Majd Vargha Gyula rendes tag, a társaság titkára, a társaság felkérésére írt ódáját olvasta fel.

TÓTH LŐRINCZHEZ.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tél van, hideg, bús téli nyugalom,
Fénynek, virágnak, dalnak vége már;
Kopár a föld, tarlón és ugaron
A szél száraz kórót zörgetve jár;
A befagyott patak partján a fűz,
Mint a ruhátlan koldus didereg;
De kandallónkban vígan ég a tűz,
S szívünk meleg.

Tenéked is már rég elmúlt nyarad,
Őszöd is el, a tél behavazott;
De emlékid dús kincse megmaradt.
Nem, nem lehet a sorsra panaszkod.
Szép, hasznos élet hint reád sugárt,
Környez barátság, hála, tisztelet,
S arczod piros, — a kor neked nem árt,
Meleg szívvel mosolygód a telet.

Végig tekintve társaid során
A hosszú, hosszú hatvan év alatt,
Kiddőlni láttál ifjakat korán,
S pihenni térti fáradt aggokat.
S állsz, mint magános tölgy, társak ne'kül,
A melynek lombja, hogyha zúg a szél,
S a dombtetőre vándor felleg ül,
A rég kipusztult erdőről beszél.

Körödbe gyűlve hallgatjuk szavad',
Élő tanuét a nagy mult felől;
Erényről, mely félistenné avat,
S a Golgotáról, mit vérnyom jelöl.
Szeretni nemzetet, szeretni hont,
Bármily szegény, kigúnyolt, elhagyott,
S áldozni érte éltet és vagyont,
Ki tudna úgy, mint e hűk, e nagyok?!

Oh mennyi honfihűség s tetterő!
Im, itt a költő, ajkán lángszavak,
Amott a félelmet nem ismerő
Szeplőtlen és mocsoktalan lovag.
Halál tüzébe rontó hős sereg!
Harczuk dicső, mint egy csodás rege,
S a sort bezárja a bölcs: mestered,
Kezében mérleg, a jog mérlege...

Lelkünk a multon elmulat veled.
 De bármilyen dicső s nagy volt korod,
 Korunk küzdelmit nem kicsinyeled,
 S hibáinkat zordan nem korholod.
 Tudod: vegyítve a rossz és a jó;
 Önzés és áldozat, bűn és erény;
 Hogy nemzetletünk hullámvert hajó,
 Mely küzdve jár a végzet tengerén.

Előtted már a mult és a jelen,
 Mint tenger tükre, mesgye nélkül áll.
 Nézed nyugodtan, szenvedélytelen,
 A mint türemlik a dagály s apály,
 S az Idő áráján míg egymásután
 Hullám hullámra hajtva hömpölyög :
 A változásban azt nézed csupán,
 A mi örök.

*

Végül a titkár jelentette, hogy az ülés ünnepi rendjére való vonatkozással két levél érkezett a társasághoz. Az egyik a Magyar Tudományos Akadémiától, mely Tóth Lőrincz rendes tagot, az Akadémiának is rendes tagját mai ünnepeltetése alkalmából az ünneplő társasággal egyetemben, szívesen üdvözli. A másikban Szász Károly rendes tag, kimentvén gyöngélkedésével az ülésről való elmaradását, mély érzelemmel és meleg szavakkal csatlakozik Tóth Lőrincz ünnepeléséhez.

A társaság örömmel és köszönettel vette a kedves megemlékezéseket.

Ezzel a Tóth Lőrincz hatvanéves társasági tagságának ünnepelésévé avatott nyilvános ülés véget ért.

IV.

ELHUNYT TAGOK EMLÉKE.

SAISSY AMADÉ LEVELEZŐ TAG ELHUNYTA.

Az 1901. évi ápril 24-iki ülésen a titkár fájdalommal jelenti, hogy Saissy Amadé levelező tag elhunyt s meleg szavakban emlékszik meg munkásságáról, melylyel, mint francia író a magyar irodalmat külföldön ismertetvén, a társasági levelező tagságra érdemessé vált.

A társaság Saissy Amadé levelező tag elhunytá felett érzett mély fájdalmát jegyzőkönyvbe iktatással fejezi ki. (*Az ülés jegyzőkönyvéből.*)

*

Saissy Amadé a francia író és hírlapíró 1844 június 11-ikén Cannes-ban született. A nizzai és lyoni lyceumokban végezte középiskolai tanulmányait, azután magasabb kiképzése végett Párisba ment s ott különösen Saint-Marc Girardin előadásait hallgatta. Vagyonos ember lévén, már 21 éves korában megnősült s élte munkásságát kizárólag hazája történelmének és irodalmának búvárlására kívánta fordítani. Midőn azonban kitört az 1870/71-iki német-francia háború, fegyvert fogott s mint önkéntes harczolt hazájáért. Atyja, ki az ő vagyonát is kezelte, a háború következtében tönkre jutván, a vagyontalanná vált Saissy Amadé elhagyta hazáját s külföldön keresett munkakört és megélhetést. Előbb Olaszországban és Svájcban tartózkodott, majd Magyarországra jött s itt, mint a francia nyelv és irodalom jeles tanítója, továbbá mint francia hírlapíró s a magyar és francia irodalmaknak mindkét irányban buzgó közvetítője, nagy méltánylásban részesült. A művelt magyar közönségnek nyilvános felolvasásokat is tartott francia nyelven nemzete irodalmáról s 1887-ben a budapesti tudományegyetem bölcészeti karán a francia nyelv és irodalom oktatójává lett. Megismerkedvén a magyar viszonyokkal s nyelvünkkel és irodalmunkkal, élte végéig mind azon igyekezett, hogy a francziák rólunk magyarokról helyes tájékozást nyerjenek, műveltségünket, szellemünket felismerjék s kellően értékeljék. Budapesti tartózkodása alatt 1880-tól 1884-ig szerkesztője, majd lapvezére volt a *Gazette de Hongrie* című újságnak. Később, miután 1888-ban visszatért Párisba, ott két éven át a *Párisi Magyar Értesítő*-t szerkesztette. Ugyancsak szerkesztője lett a *Paris Nouvelle* kö-

nyomatos értesítőnek, a *Mot d'Ordre* tekintélyes politikai napilapnak pedig főmunkatársa. Az 1896-iki budapesti ezredéves kiállítás alkalmával, mint a francia kormány kiküldötte ismét huzamosabb időt töltött Budapesten s kiállításunkat főképen gazdasági szempontból tanulmányozta. A magyar szépirodalmat nem csupán alapos cikkekben ismertette, hanem egyes művek francziára fordításával is. Így Arany János, Petőfi, Gyulai Pál, Szász Károly, Greguss Ágost és gr. Zichy Géza költeményeiből több jelent meg francia nyelven Saissy Amadé műfordításában. A Kisfaludy-Társaság 1879-ben választotta levelező tagjává.

PÉTERFFY JENŐ SÍREMLÉKE.

A társaság még 1899 évi november 29-ikén tartott ülésében elhatározta volt, hogy Péterfy Jenő elhunyt rendes tag holtteste a horvátországi temetőből, melybe a tragikus haláleset után temették, hazaszállíttassék, a budapesti Kerepesi temetőbe helyeztessék örök nyugalomra s fölébe maradandó síremlék emeltessék. E határozat végrehajtására Berzeviczy Albert alelnök, Heinrich Gusztáv és Szüry Dénes rendes tagok bizottsággal küldettek ki.

A bizottság összeköttetésbe lépett Péterfy Jenőnek azon barátjaival, volt tanártársaival és tisztelőivel, kik a társaságon kívül hasonló célú mozgalmat s a szükséges költségek előteremtésére gyűjtést indítottak. Ezekkel együtt működve tett a bizottság megbízatásának eleget s eljárásáról a társaság 1901. évi november 22-iki ülésen véglegesen beszámolt.

E jelentés szerint a kegyeletes célra 3150 korona gyűlt össze és pedig:

Budapest székesfőváros adománya	600 K — f.
A társaság tagjai közt megejtett gyűjtés eredménye	206 „ — „
Bartoniek Gézának, az Eötvös kollegium igazgatójának gyűjtése egyetemi és középiskolai tanárok körében	1,336 „ 94 „
Felsmann József, A Budapest VIII. kerületi főreáliskolai igazgató gyűjtése iskolája tanárai és tanulói, valamint magánosok körében	635 „ 18 „
Péterfy Jenő műveinek tiszteletdíjából, melyről örökössei a kegyeletes cél javára lemondtak	309 „ — „
Ugyanabból, Felsmann József igazgató gyűjtéséhez	62 „ 88 „
összesen	3,150 K — f.

melyhez az időközi kamatok járulnak.

Ezen anyagi erővel, Budapest székesfőváros, valamint az ügyben közbenjárt magyar és horvát hatóságok, nemkülönbön egyesek részéről tapasztalt kegyeletes előzékenység mellett, sikerült a kitűzött czélt elérni.

Péterfy Jenő holtteste horvátországi sírjából visszahozatott a hazába s Budapesten, a Kerepesi temetőben, az elhunyt magyar íróhoz méltó díszes helyen, temettetett el. A sír fölé márványemlék helyeztetett, mely Donáth Gyula szobrásznak művészi alkotása. A sír-emlék ünnepélyes leleplezése 1901 évi október 30-ikán a társaság tagjainak, valamint az elhunyt tanügyi kartársainak testületi részvétele mellett, kegyeletes érdeklődő közönség jelenlétében történt meg.

*

A Kisfaludy-Társaság nevében a Péterfy-síremlék leleplezésénél Berzeviczy Albert alelnök a következő beszédet mondotta:

Néhány nap mulva telik le két esztendeje annak, hogy Péterfy Jenőt elvesztettük. A Kisfaludy-Társaság, melynek tizenkét éven át munkás tagja volt, kevéssel a szomorú veszteség után elhatározta, hogy szerencsétlen társunk földi maradványait onnan, a hol őt végezete elérte s a hol horvát testvéreink elismerésre méltó kegyelettel őrizték az élet hozzájuk vetett hajótöröttjének sírját, haza fogja hozatni, a hazai földben fogja nyugalomra helyezettetni és emléket állít föléjük. A boldogultnak rokonai, barátai, pályatársai és tanítványai, úgyszintén a székesfőváros, hálára kötelező áldozatkészséggel és buzgalommal támogattak bennünket tervünk kivitelében, az érdekelt magyar és horvát hatóságok is előzékenyen mozdították azt elő, s így ma már magyar földben nyugszik a magyar író és tudós s a magyar irodalom barátai akaratából magyar művésztől állított emlék emelkedik sírja fölé. És mi néhány nappal a csöndes fájdalomnak amaz ünnepe előtt, melyet a keresztény világ a halottaknak szentel, kijöttünk ide, a megemlékezés egyszerű, meleg szavával és a szeretetnek és kegyeletnek egy-egy örökzöld koszorújával avatni fel ezt a szerény síremléket. — Egyszerű, meleg szó illeti meg azt, a ki még sírjában sem bocsátaná meg nekünk, ha önérzetes szerénységét mértéktelen dicsőítéssel sértenők meg. Ma nem nagy azoknak a köre, a kik mint gyászolók állanak sírja köré, talán azoké sem sokkal nagyobb, a kik munkáit a tudománynak és az írás művészetének kettős szempontjából igazi értékek szerint méltányolják; de mi úgy sejtjük, úgy hisszük, hogy ezeknek a száma a haladó idővel fog nőni és hogy

ennél a síremléknél sokkal, de sokkal maradandóbbnak fog bizonyulni az, a melyet Péterfy Jenő szinte akaratlanul, szinte öntudatlanul maga állított magának irodalmunkban. Annyi nemes fogékonyságtól áthatott lelkének sokkal maradt adósa az élet, ő azonban büszkén tépte szét az élet adóslevelét. A nemzetem áll, hogy művei igazi megbecsülésével megadja a holt Péterfy írói géniuszának azt az elismerést, a mely elől az élő Péterfy kitért. — Az emlék az ő utolsó szerelmének, a görög eszmevilágnak egy alakját ábrázolja: a gyászoló Pallas Athenét; de tudjuk, hogy az ő szíve mindazt a magaszatosat, a mit a régi és az újabb irodalom és művészet alkotott, egyenlő hévvel fogadta magába s azt, a mi szívében így átszűrődött, elméje — ha megkísérelte — egyforma fénynyel és plasztikával birta elénkbe állítani. Abba, a mit ő nekünk műveiben hátrahagyott, a mi érzésünk még belevegyíti élete és halála emlékének szomorú akkordját; az utánunk jövő nemzedék bennök tisztábban fogja élvezni az érzékeny, nemes szív és a finoman kiművelt elme együttes működésének harmoniáját. Áldás emlékezetére!»

*

A társaságnak 1901. évi október 30-ikán a Péterfy-síremlék leplezése után tartott rendes havi ülésén Berzeviczy Albert alelnök jelentést tett a kegyeletes ünnepély lefolyásáról. Dalmady Győző rendes tag erre való vonatkozással, az ülés jegyzőkönyve szerint: a társaság nevében meleg hangon mondott köszönetet Berzeviczy Albert alelnöknek, ki mint az illető bizottság elnöke az elhunyt jeles társasági rendes tag hamvainak hazaszállítása s a síremlék állítása ügyében oly nemesen és sikeresen buzgólkodott s ki a síremléket felavató magas színvonalú szónoklatával a kegyeletes művet, melyben orosz-lánrésze volt, valósággal megkoronázta.

A társaság Dalmady Győző által tolmácsolt köszönetét, illetleg Berzeviczy Albert alelnöknek a Péterfy-síremlék létesítése és felavatása körül szerzett érdemét, hálája jeléül jegyzőkönyvbe iktatni rendelte.

Az 1901. évi november 22-iki ülésen pedig, a Péterfy-síremlék ügyében kiküldött bizottság fentebb már vázlatosan ismertetett beszámoló jelentésének meghallgatása után, a társaság, az ülés jegyzőkönyve szerint, a kegyeletes ügyet a következőképen fejezte be:

A jelentéshez fűzött javaslatot elfogadván, a társaság elhatározta, hogy a pénzeit kezelő Magyar Földhitelintézet *Péterfy Jenő-síremlék-alap* czímen külön számlalapot nyisson s terhelje azt meg

a fent jelzett 3155 korona 71 fillérrel; írja ellenben a számlán javára a befolyt adományokat időközi kamataikkal, valamint a Péterfy-féle munkák folytatólagos kiadásából e célra esendő tiszteletdíjakat. — A bizottság jelentése, nemkülönben az adakozói ívek nyomassanak ki 500 példányban s küldessék megfelelő számú példány a főbb adakozóknak és gyűjtőknek. — A síremlék $\frac{2}{3}$ nagyságú főmintája, mely Donáth Gyula szobrász-művész úr ajándékából a társaság tulajdona, adassék emlékül az Eötvös József-Collegiumnak.

Kozma Andor másodtitkár felszólalására az elnökség felkérte, hogy a társaság nevében úgy az Eötvös József-Collegium, mint a VIII. ker. főreáliskola igazgatóságához a nemes és nagyszerű buzgóságért, melylyel a Péterfy-emlékre való gyűjtés javarészét magokra venni és intézni sziveskedtek, meleg hangú köszönő levelet intézzen.

Szana Tamás rendes tag felszólalására, a társaság köszönetét fejezte ki Donáth Gyula szobrászművésznek is, a ki a műemlék létesítését, a maga jogos és természetes üzleti érdekének háttérbe szorításával s az elhunyt jeles író, valamint a társaság iránt tanusított tisztelettel és előzékenységgel nagyban elősegítette.

Végül, elnök indítványára, a Péterfy-emlék ügyében kiküldött bizottságnak a vállalt munka gyors, teljes és sikerült befejezése alkalmából a társaság kijelentette háláját s ezt jegyzőkönyvbe iktatni rendelte.

Ebben, valamint a bizottság javaslatának elfogadásában a társaság a bizottságnak a felmentvényt is megadta.

HORVÁTH BOLDIZSÁR SZOBRÁNAK LELEPLEZÉSE.

Horváth Boldizsárnak, a néhai kiváló államférfiúnak és szónoknak, ki mint a költészetnek is ihletett művelője, a Kisfaludy-Társaságnak rendes tagja volt, Szombathelyen szobor emeltetvén, a leleplezési ünnepélyen a társaságot Hegedüs István rendes tag képviselte s letette a szobortalapzatra a társaság koszorúját.

A társaság képviselője küldetéséről a következő jelentéssel számolt be:

Tekintetes Társaság!

Van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy az elnök-ség megtisztelő megbízásából Szombathelyen részt vettem a Horváth Boldizsár emlékszobrának leleplezése alkalmára f. hó 12-én

rendezett országos ünnepélyen, elhelyeztem a Kisfaludy-társaság koszorúját a szobor talapzatára. Az ünnepély Horváth Boldizsár komoly és fenkölt egyéniségéhez méltó keretben folyt. Ehen Gyula polgármester és a szoborbizottság elnöke, kinek nemcsak a szobor létesítésében, de Szombathely emelésében is kiváló része van, az ünnepélyre meghívott vendégek sorában a Kisfaludy-társaság kiküldöttjét is megtisztelte üdvözlétével: ezért kötelességemnek tartám magam is beszédet tartani, melyben magának Horváth Boldizsárnak egyik emlékbeszédéből vett következő alapgondolatot: «a tudomány és a szép kultusza a honfrierenyek sorába emelkedett» magának e nagy férfiúnak úgy irodalmi munkásságából, mint egyéniségének minden nyilvánulásából igyekeztem kimutatni. És ép ez okból indokoltam azt a mély tiszteletet, melylyel társaságunk az ő emlékét ápolja, melynek jeléül emlékszobrát megkoszorúzta.

Az ünnepélyen nemcsak a város értelmisége, hanem a szomszéd megyék küldöttségei is részt vettek. A Magyar Tudományos Akadémia és az Egyetem is képviselője útján fejezte ki a maga részvételét. Az elhunyt nagy férfiú családja is majdnem teljes számmal volt jelen.

A szobor, Tóth István szobrászunk műve, a Deák-téren foglal helyet. Méltóbb helyre nem is lehetett volna állítani, mint a nemzet bölcsének, Magyarország első igazságügyminiszterének nevérol elnevezett térre, az újabb korszak első igazságügyi miniszterének, az igazságügy regeneratorának szobrát. A mi koszorúnk: a szív költői tolmácsának és az ihletett lelkü szónoknak szólt.

Jelentésemet mély köszönetem nyilvánításával fejezem be, hogy az elnökség ily megbízással kitüntetni kegyes volt.

Budapest, 1901 okt. 14.

Hegedüs István,
a Kisfaludy-Társaság rendes tagja.

*

E jelentés az 1901. október 30-iki ülésen bemutatva, az ülés jegyzőkönyve szerint, a társaság köszönetet mond Hegedüs Istvánnak a készséges és méltó képviselőletért s e köszönetet az alelnök szíves szavakban juttatja kifejezésre.

V.

BIRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

BIRÁLÓ JELENTÉS

a Lukács Krisztina-féle széptudományi pályázatról.

ALEXANDER BERNÁTTÓL.

A *Lukács Krisztina* jutalomra ez a pályakérdés volt kitűzve: Kivántatik a képírás mai irányainak ismertetése és esztétikai bírálata. Beérkezett két pályamű. Az első számúnak a címe: A festészetről általában. A második számúé: A képírás mai iránya.

Egyik sem olyan, hogy csak meg is közelítené a feladatot. Kivántuk áttekintését a mai festészet főbb alakjainak, a mi ez irányok különbözősége és gazdagsága mellett hálás és vonzó feladat. Szinte magától értetődik azonban, hogy csak történeti alapon oldható meg. A mai irányok mind a múltban gyökereznek, lassan bontakoztak ki, fejlődtek tovább és fejlődésük minden fázisa egy-egy kiváló egyéniséghez van fűzve. A 19. század első felével rövidebben lehetett volna végezni, csak a század második felével kellett volna behatóan foglalkozni, és a főbb személyeket ismertetni és méltatni. Előmunkálat bőven állott rendelkezésre, nem volt korszak a művészet történetében, melyben az irodalmi méltatás annyira nyomon követte a művészi productiót. Nagy összefoglaló munkák is vannak a 19. század művészi fejlődéséről. Minderről a két szerzőnek halvány sejtelme sincs. A legteljesebb tájékoztatlansággal fognak a munkához és a legfölszínesebb közhelyeket halmozzák össze. Nagy fennen fitymálják a modern művészetet valamely ideál szempontjából, melyről sehol számot nem adnak. Az I. számú mű szerzője abból indul, hogy a művészet feladata a végesben a végtelen fogalmát szemléltetni velünk és így az emberi kedélyt Istennek sejtelméhez fölemelni. Azután beszél közvetlenségről, eredetiségről és egyéniségről, mint a művészet fontos vonásairól és minden további történeti előzmények nélkül a következő irányokat különbözteti meg: naturalismus, verismus, impressionismus, hangulatfestés, pleinairismus, symbolismus, pietismus, prerafaelismus, pontillismus,

carriere-ismus, martinismus és corrotismus. Mindnyájukat feltűnési viszketeggel vádolja! És azután minden irányról mond néhány hihetetlen naiv, üres frázist, egyetlen nevet, egyetlen alkotást sem említve, kivéve az utolsó három irányt, melyet festők után nevezett meg, de ezekről sem mond semmi részletet. A végén mind ezeket az irányokat és az egész modern festészetet újra elítéli. Valóban csak a teljes tájékozatlanságtól telik ekkora bátorság. Terjedelme 27 írott lap.

És ámbár valószínűtlennek fog tetszeni, a 2. számú pályamű még rosszabb az elsőnél, mely legalább gondos stílusra törekszik. A 2.-ban egészen értelmetlen mondatokra akadunk, pl. «Hányszor a levakart festék érdekesebb dolgot tüntet föl, mintha a legnagyobb művészet feszítette volna meg rajta az erejét». (101.) És miután 13 lapon át ehhez hasonló, általánosan tájékoztató (!) dolgokat mondott, tíz lapon adja a modern irányok áttekintését. Valamit hallott szecesz-szióról, impresszióról, modorosságról, rajzolni nem tudásról, a fotográfáló gép használatáról, néhány nevet említ, ezeket összekeveri, és a végén bevallja, hogy a modern képírás oly mező, melyen ma még igen nehéz eligazodni. Az egész «mű» talán egy fél nyomtatott ív.

Így tehát nagy sajnálattal kell kimondanunk, hogy ez a pályázatunk egészen meddő maradt; a második mű abszolúte értéktelen, az elsőnek sincs értéke, csak rendesebb gondolkodású ember írta, a ki azonban egészen naiv módon tájékozatlan ezen a téren. A díj kiadásáról természetesen nem lehet szó.

Budapest, 1902 február 3.

Hozzájárult:
Beöthy Zsolt,
Szana Tamás.

★

E bírálóbizottsági jelentés alapján, mely az 1902 február 4-iki előzetes közülés elé terjesztetett, a társaság a pályadíjat nem adta ki. A jelígés levelek megsemmisítettek.

BIRÁLÓ JELENTÉSEK

a Lukács Krisztina-féle kisebb költői beszély-pályázatról.*

I.

Tisztelt Társaság!

A Lukács Krisztina-pályázatról van szerencsém a következőkben előterjeszteni véleményemet:

Összesen huszonhárom pályamű érkezett be, de köztök egy sincs, melynek ki lehetne adni a jutalmat. Egyrészt elnyújtott balladák, másrészt csak külső terjedelemre nézve költői beszélyek s ezekben és amazokban egyaránt hiányzik a költői felfogás és alakítás.

Köztök némi figyelmet érdemel a 22 sz. *Templom-szentelés* című és a 16. sz. *Francesca da Rimini* című. Az első egy sikkasztó tragédiája. Gerde Tamás előljáró a templom-épitésre szánt pénzből három ezer forintot elsikkasztott; de a templomot építeni kell, ha lassan is, azért ezer forinttal megvesztegeti az építőmestert, hogy egy méterrel alacsonyabbra építse. A templom fölépül s úgy látszik, a csalást senki sem veszi észre, azonban a fölszenteléskor a püspök beszéde oly mély benyomást tett Gerdére, hogy lelkiismerete fölébred, furdalja, visiók lepik meg és megőrül belé. De a költemény elején nem úgy mutatja be a szerző Gerdét, hogy hihessünk megőrülésébe, s maga a megőrülés részint azért, részint más okból is inkább komikai, mind tragikai hatást tesz reánk.

* A Lukács Krisztina-jutalomra, 1901-ből (*Kisebb költői beszély*) a következő művek pályáztak. 1. *Letört virág*. Jelige: Julius Cæsar. — 2. *Az örökség*. J. i. Szegény ember dolga csupa komédia. — 3. *Apor Margit*. J. i. Neque te silebo. — 4. a) *Úr és szolga*. b) *Mikes búja*. J. i. Hűség. — 5. *Kamaszkorban*. J. i. A szellő szárnyán stb. — 6. *Egy csók*. J. i. Rákóczi menyköve stb. — 7. *Etelke*. J. i. Hervadása liliomhullás volt. — 8. *Fűzi Bertalan*. J. i. Szállj lelkem a múltba vissza. — 9. *Bodóky lovag*. J. i. Sum. — 10. *A dicsőség ára*. J. i. Sunt lacrimæ rerum. — 11. *A rózsabokor*. J. i. A virágnak megtiltani nem lehet. — 12. *Judás-péNZ*. J. i. Elébe léptél oh halál, szeliden. — 13. *Kösziklák regéje*. J. i. Ne higy a csábításnak. — 14. *Ildikó*. J. i. Virághervadás. — 15. *A sorsintéző*. J. i. Tiéd a hatalom. 16. *Francesca da Rimini*. J. i. Metella. — 17. *A bűn*. J. i. Előre. — 18. *Éva*. J. i. Difficile est stb. — 19. *Miért*. J. i. Isten nevében. — 20. *Mátyás fája*. J. i. Orando et laborando. — 21. *Iréнке*. J. i. Fiaim csak énekeljtek. — 22. *Templomszentelés*. J. i. Az Isten nagy. — 23. *Pálhegyiné*. J. i. Virágoskert a költő szíve.

Francesca da Rimini tárgya az ismeretes világhírű esemény, de a szerző inkább csak elmondja, mint alakítja, a lélektani indokok nincsenek kiemelve s a szenvedélyes szerelem rajza bágyadt. A versforma se elég jól választott; az egész se kedélyünkre, se képzeletünkre nem hat.

Véleményem az, hogy a jutalom ne adassék ki.

Budapest, 1902 január 26.

Teljes tisztelettel
Gyulai Pál.

II.

A pályadíj ki nem adható. Csatlakozom Gyulai Pál bírálatához. Az «Örökség» című tréfás elbeszélés (Jeligéje: «Szegény ember dolga csupa komédia») eredeti humora miatt dicséretet érdemel.

1902. febr.

Riedl Frigyes.

III.

A jutalomtételre 23 jelige alatt 24 pályamű érkezett be a Kisfaludy-Társasághoz, a melyeknek felét, mint minden költői tehetség nélkül való, tanulatlan elmék tehetetlen, kinos, gyakran kómikus vergődését a középiskolai önképző-körök pályabírái is kiselejteznék.

A kiselejtezés után fenmaradt vagy 12 pályamunkáról sincs sok örvendetes mondani valóm. Szerzőik egy része a jutalomtétel kiírásával — kívántatik kisebb költői elbeszélés — rájuk háromló feladattal sincs tisztában s többé-kevésbé ügyes verselés alatt csapongó szárnyain messze kalandoznak feladatuktól. Van ezek közt szatirikus kép, a 18. sz. *Éva* című, Ádám apánkról, a ki Éva teremtése előtt természetesen «unta magát a paradicsomban». Érezte csak, de nem tudta, hogy mije hiányzik. Nem szerzett neki örömet a rózsa, melynek tövise megvérzi; nem az aranyos pillangó, melyet nem tud elcsipni; még a dalos madárka se, a mely «elszáll röpke szárnyon». A vers, a mint bárki előreláthatta, abba az újnak éppen nem mondható epigrammába csattan ki Éva anyánkra: Ádám megkapja epedő vágya tárgyát, de elveszti az Édent, a boldogságot.

Verses kép volna a 9. sz. *Bodóky* című pályamunka is. Ennek a tárgya az *Éváénál* újabb és meglepőbb, de képtelen és visszataszító. Bodóky, a harczból diadalmasan visszatérő s győzelmi tort ünneplő vitéz, az ellenkező bajban szenved, mint Ádám. Öt száz szép asszony

és lány veszi körül; virágos kertben áll s nem tud találni magának virágot. Száz asszony szalad hozzá:

«Rabszolgád leszek én, engedelmes szolgád.
Kiáltozták százan s egymást ócsárolták.»

Jól van, szól végül Bodóky:

«Az szakítja le majd szerelmem virágát,
A ki feláldozza mi neki a legdrágább.»

Egyiknek legdrágább a piperés ruha, az ékszer ezeket kész feláldozni; a másik szilajon bolondul tánczért, mulatságért: Bodókyért kész kolostorba vonulni és így a többi. Végre kilép egy sápadt arcú lány:

«Kezében görcsösen tartott egy virágot,
Virág mögött csillant valaminek éle,
Mit *mohón* elrejtett bársony kebelébe.»

Ennek Bodóky volt a legdrágább kincse; ennél fogva:

«Villant az éles tör reszkető kezébe'
S magasra sugárzott fel Bodóky vére.»

A 4. sz. füzet két pályamunkát tartalmaz. Az a) jelű *Úr és szolgál*a című szomorú, terjengős párbeszéd a sötét börtön fenekén fetrengő Nyáry Lőrincz és a hozzá lánczolt hű szolgálója között, ennek a két versszaknak egyhangú változataiban:

«Ölj meg szolgám, kérlek,
Terhemre az élet!
Ne legyek e bűzhödtt lyukban
Fetrengő föld-féreg . . .

Drága uram! Nem, nem,
Nem lehet ezt tennem.
De megmentlek, az Uristen
Úgy segéljen engem!»

Végül baltát «csen» a hű szolgál, a melylyel, minthogy a békót leverni nem tudja, a maga lábát vágja le. Nyáry megszabadul, a szolgának pedig kegyelmet ad «a ritka, nemes példán lelkesülő Zultan». A verset utánzott balladás hangja nem teszi balladává, valamint a hű szolgál szép és jellemző cselekedete — egyetlen cselekvés az egész versben — nem teszi költői elbeszéléssé. Ugyanezen szerző b) alatt *Mikes büja* című műve egyhangú, bús elégia Rákóczi betegsége és halála fölött.

Ezekkel a maguk mivoltában sem sok költői becsesel bíró művek egyikével-másikával azért foglalkozom bővebben, hogy kimutassam, mennyire nincsenek tisztában szerzőik a költői műfajok fogalmával, kereteivel. Ezek kategóriájába — de csak annyiban, a mennyi-

ben *nem* a pályázatra kiirt műfaj határai közt mozog — kell soroznom a pályaművek — véleményem szerint — legjobb darabját, a 22. számú *Templomszentelés* címűt. Hőse bünt követ el, a mely hatalmába keríti s belső végzetszerűséggel viszi, ragadja, sodorja a katasztrófa felé. Gerde Tamás előljáró ember a hívek adakozásából templom-építésre összegyűlt pénzeket kezeli. A szomszédok sügnak-bügnak:

«Virágszál leányát a széltől is ójja,
Czifra czipelője, selyem viganója.
Virágszál leánya napról napra szépül
De a templom, templom igen lassan épül.»

Gerde Tamás vesződik, tusakszik a sok numerussal, de «gonosz jószágai mindig szertehúznak». A számadás sehogy se vág össze. Az el-tűnt 3000 forint keserű gondjától nincs nyugta se éjjel, se nappal;

«nem izlik az étek;
Kötődik, kiabál, rosszak a cselédek.
Egyik sohajtással másikat tetézi,
Egész házanépe szívszorongva nézi.»

Végre mentő gondolata támad. Építész uramat megvesztegeti, hogy hagyjon el «egy métert» a templom falából.

«De aztán úgy rakja meg, kérem alásson,
Hogy a falu szeme csepp hibát se lásson.»

Maga püspök jön az elkészült templomot fölszentelni. A virágbokrétát Gerde Anna nyújtja neki. Fölszentelő beszédében megdicséri hívei templomépitő bűzgóságát. A kik Isten dicsőségéhez

«hajszálnit járulnak,
Azok érdemei soha el nem mulnak.»

S hozzá teszi, minden czélzás nélkül:

«De jaj, jaj azoknak, az Egek megverték,
Kik az Úr országát kisebbíteni merték.
Örökre kárhozott, megvert, eltaszított
Ki dicsőségén csak hajszálat csorbított.»

Gerde Tamás néz néz, színéből kikelve
,Há' a ki egy métert?...' kérdezi a lelke.

A rossz lelkiismeret czélzást láttat vele a püspök általános oktatást tartalmazó szavaiban. Lelkiismerete mardosása oly erős lesz, hogy érzelmét meghomályosítja, a képzelet lesz urrá fölötte s mindenütt, mindenben elkövetett bűnét láttatja vele. Az oltáron az arkangyal az kiáltja, az orgona azt búgja: «Gerde Tamás vigyázz!»

«Jaj, az oltárképen a Krisztus is rávall:
A métert mutatja kiszegzett karjával.»

«Egy méter, egy méter» susogják a falak, a mint siet, «gyuródik» ki felé, ki a szabad levegőre. Künn gyerekek játszanak, báméskodnak a toronyra, az egyik gügyögi:

«Hej nagy templom biz ez, van tizenegy méter.»

«Hazudsz! tizenkettő, ebadta kölyke.» S kezdi mérni a falakat kezével. Egy, kettő, három . . . A nép már tódul ki a templomból. Mit mér kend reszkető kezével? kérdi ez is, az is.

«Igazság kell nekem, könyörgve esengem,
Minden állat, fű, fa váddal illet engem.
Azt búgják, azt súgják, hogy gonoszat tettem,
Hogy az Úr szent házát megrövidítettem,
Hát mérem a falat, már a végét járom,
Hamis a vád, nézzék . . . Egy a, kettő, három.»

Tárgyához mért népies előadása színes, festői, megkapó. Gyakorlott kézre való gördülékeny versekben könnyen, gyorsan, változatosan siet a végkatasztrófához. A népies balladát — mert annak itélem — határozott költői, tehetség figyelemre méltó munkájának tartom.

Áttérve már most azokra a pályaművekre, melyek tárgyuk- vagy meseszövéskünnél fogva — bármily fogyatékos is ez — elbeszélés számba mehetnek, nincs sok mondani valóm; a 6. sz. *Egy csók* s a 16. sz. *Francesca da Rimini* című első. Emez nem egyéb, mint az Inferno ismert s megható epizódjának értéktelen parafrázisa s a világirodalom ezen kis gyöngyének ellapítása egészen fölösleges lírai ömlengésekkel, ízléstelen párbeszédekkel s a férj és Paolo viaskodósának közhelyekből vett hosszadalmas leírásával. A szokatlan formában összerótt trocheus-sorok mélabús hangja, bár újat sehol se mondanak, itt-ott megkapják az olvasót. Az *Egy csók* tárgya az a csók, a melynek bére és büntetése Ocskay császári fővezéri nyakláncza. Szunyogi Oszmonda leitatja Ocskayt s mikor ez a bortól és szerelmi «bűv»-től annyira megrészegül, hogy csak «kezével int» (*nem-et*, mint a szerző csillag alatt megmagyarázza), nyakába lopja azt a bizonyos nyaklánczot. Ocskaynak erőtlen kézzel, fakó színekkel festett rém- vagy álmképei nem teszik a sovány mesét érdekessé, sem a könnyen folyó verselés a verset értékkessé, a melyben ilyen versszakok is fordulnak elő:

«Pihegő, bársony kebel. Az *arcz*
Mely kéjesen *kaczag* . . .
A pillanatban mily varázs . . .
Pieziny piros ajak . . .»

Az 5. számú *Kamaszkorban volt* című pályamunka a deákkor versben és prózában már annyiszor megénekelt idilljeit éneкли formás sorokban, humoros hangú, könnyen folyó jambusokban. Ezek az idillek, mint mindig, szerzőnknel is a szokásos sétákkal kezdődnek a «kedves» ablakai alatt, tetőpontjukat érik a diák-majálisban s véget érnek a vasuti vonat füttyével, a mely a leérettségizett diákot Budapestre röpíti.

A 15. számú pályamunka *A sorsintéző* címét viseli. Ez a sorsintéző Gerő László, a ki látva testvérbátyja és jótevője Gerő Sándor sorvasztó szerelmét Bándi Jánosné iránt, hogy ennek felesége özvegyé s Gerő Sándor feleségévé lehessen, Bándi Jánost veszni hagyja a felhőket ölelő szirtek közt, mikor csak a kezét kellene kinyújtania, hogy a szédületes mélység fölött tehetetlenül vergődő Bándi életét megmentse. Az özvegy Gerő Sándor feleségévé lesz, de boldogságuk rövid napokig tart. Házuk a békétlenség tanyája.

«Egyik erre, másik arra,
Hej nézni is fáj nagyon.
Tudja Isten, kit érjen vád,
Kinek jusson szánalom.»

De a szerencsétlen öccs tudja. S titkát előbb meggyónva bátyjának, főlvánszorog a végzetes sziklaecsúcsra s a mélységbe veti magát. A Kisfaludy Sándor regéi formájában írt, inkább balladaszerű versen némi megható elegikus hang ömlik el; nagyobb figyelemre azonban nem tarthat számot.

A 8. számú *Fűzy Bertalan* című pályamunka széles mederbe öntött sekély tartalom. Báthory fejedelem némely székely falvakat bocsát Fűzy B. birtokába, «a kinek nagy hire, jó hire volt egész országban». Haza hozza menyasszonyát, a szép Famuelát, a kivel a mennyország költözik a Fűzy-várba. Azonban:

«A boldog családot — haj, ki hitte volna! —
A gonosz rokonság kényes perbe fogta.»

S minthogy Báthory is a gonosz rokonság pártjára állot, vége lón a várur boldogságának; de a Famuelának is

«Mint hatalmas *cserfa*, ha a vihar érte,
Dölt le a *boldogság* oltára keblébe.»

Fűzy Bertalan boszúból a székely pártütők élére áll. Az összeesküvők titkos összejövetele helyét, idejét — a hogy kivenni lehet — Famuela elárulja gyóntató atyjának:

«Ön mondá férjemnek, nem lesz bántódása,
Hogy ha beavatom veszélyes titkába.»

A gyóntató elárulja a titkot. Az összeesküvőkre ráütnek Báthory emberei s Fúzy vérpadon hal meg, neje pedig megőrül. Verselése, nyelve, előadása éppen nem művészi, a mint az idézett sorokból is kitetszik.

Szinesebb, művészeibb, költőibb a 7. sz. *Etelke* című darabé. Szépen folyó verseiben föl-föl bukkan egy-egy csinos kép, hasonlat; de egészben nem tarthat igényt kiválóbb figyelemre. Meséje is szegény. Farkasréti csatába száll Bethlen seregével, megsebesül. Menyasszonya fölkeresi, hogy ápolja. A labanczok táborába jut, a hol egy ifju hadnagy tudtára adja, hogy Farkasrétit tegnap temették. *Etelke* megbetegszik bújában. Az ifju hadnagy bele szeret, ápolja, vigasztalja:

«Viseld el a csapást keresztyéni hittel,
Lesz, a ki szeressen tiszta szívvel, hidd el.»

De *Etelke* szemébe nincs már becse az életnek, mert

«Minálunk a lányok csak egyszer szeretnek.»

S elment oda, «honnan senkise tér vissza».

Külső cselekvésben nagyon is gazdag, de annál szegényebb a belső cselekvésben a 3. sz. *Apor Margit* című elbeszélés. Pedig a költői elbeszélésben első, vagy legalább is mellőzhetetlen a belső cselekvés, mely a lelki világban megy végbe s melynek pszichológiai hullámozása, fejlődése megkapja, leköti az olvasó érdekeltségét. Meséjének történeti háttere van. *Apor László* erdélyi vajda fölveszi bajnokai sorába *Apor Máté* kóbor lovagot, a ki rokonának mondja magát, azon föltétel alatt, hogy nemzetségi fája mellett valami hőstettet tud felmutatni. Alig ejti ki a szót *Apor* vajda, ime szilaj mén vágat el előttük:

«S mint hódarab szikla ormán(!)
Csügg sörényén egy tündér lány,
Féllábával a kengyelbe akadott.»

Margit ez, *Apor László* leánya, a kinek életét az ifjú *Apor* ott nyomban megmenti s a vajda hálából nem csak fölveszi bajnokai közé, hanem leánya mellé örül rendeli. *Máté* persze beleszeret. De hát a leányra korona néz. *Ottó* herczeg már útban van Magyarország felé, a hol a trónnal várja az erdélyi vajda. *Ottó* megérkezik, meg is koronázzák s megkéri *Margit* apjától. De ez *Ottótól* is valami vitézi tettet vár, mielőtt határozná. *Ottó* vonakodik; *Apor* megnyugtatta, hogy hadnagyai, a kik kiállnak ellene, tudni fogják dolgukat s könnyen lebirja majd őket. Azonban *Margit* nélkül számítottak. Az első hadnagy lovagöltözetében és sisakja alatt ő áll ki ellene s *Ottót*

kiemeli nyeregéből. Lőn kaczagás, ujjongás Buda várában, mikor a sisak fölemelt ellenzője alól Margit mosolygó arca kandikál ki. Ottónak érdekében van, hogy a hatalmas vajda leányát megkapja, s nem tágít; háztűznézni megy Déva várába, oldalán a «csobolyóba» rejtett koronával. A vajda igéri, hogy neki adja leánya kezét, ha ennek szívét megnyeri, ám Ottónak nem sikerül. Az alatt Apor őt is, a koronát is szigorú őrizet alatt tartja. Ottónak nagy kedve volna megszökni. Észreveszi ezt Máté s ajánkozik, hogy kiszökteti, a mely szolgálatért Ottó pecsétetes oklevéllel kinevezi őt Macsó bánjának. A szöktetés sikerül; a vajda dühöng; dühe nem ismer határt, mikor Máté a leánya kezét meri megkérni. De mit tegyen; leánya szereti s Máté Macsó bánja; a fiatalok hát boldogok lesznek.

A mese tehát elég bő; csakhogy a sok epizódyszerű cselekvés minden lélektani kapocs nélkül van egymás mellé róva. Az elbeszélés hangja dévajkodó, humoros, de humora alantas, köznapi; előadása pedig költőitlen, pongyolva.

Poetikus elmének figyelemre méltó munkája a 20. sz. *Mátyás fája* című pályamunka. Árnyékos erdőben két gyermek, fiú és leány, átszodoznak. A fiú elkezd: «Csak nőjjelek én nagyra!» Mí, mi nem lesz belőle! Hős, erős, a ki országokat hódít; nagy úr, a ki fölépíti Buda várát, megrakja fényes palotákkal, millió katonával.

«Hódoló király jön elibém tengernyi,
Híremet, nevemet egész világ zengi.»

A leány nem hiszi: «Ne bolondozz, hékás!» Nem hiszed? Jó. Hát ültessünk egy hársfát; mire megnő és kivirágzik —

«majd eljövök érted,
A te szerelmesed, a te igaz férjed.»

A hársfa megnőtt; a leány is nagy lett s megszépült «egészen». De könnyezve jár a lombos fák alatt: nem jön a várva várt! Már-már lemond róla, a mikor egy ifjú —

«Háta mögé kúszott (?) édes-szerelmesen . . .»

Eljöttem, vártál-e? (Ha vártál, nem vártál hiába, «eljött érted a te szerelmesed, a te igaz férjed».

«Lásd: e fa is megnőtt, virágozik szépen,
Lásd: az én hírem is megnőtt ám egészen.
Lásd: a mit fogadtam, mint valóra váltott,
A nevem bejárja az egész világot,
Gazdagságom, kincsem, a vagyonom tenger,
Fél mindenik király, tisztel minden ember.»

A leánynak mintha szétfoszolna kedves, régi álma. Kezdi gyanítani ifja kilétét s mikor ez elárulja, hogy ő nem más, mint Mátyás, a király, térdre rogy zokogva:

«Uram, én királyom, ne verj meg. Bocsásd meg,
Az én nagy bűnömet, felejtss el, ne lásd meg!»

Hiába emeli fel Mátyás, hiába öleli keblére, hiába biztosítja, hogy:

«A mit megfogadtam, szentséges az nékem,
Te leszel az én nőm, édes feleségem.»

A leány egyre csak azt hajtja: «menj el, édes, menj el . . .»

«Bocsásd meg a szívem, hogy oly nagyra vágyott,
Menj el, édes, menj el. Felejtss el az álmot.»

És Mátyás elmegy; ott hagyja szó nélkül, a kit hogy feleségévé tesz, *szentséges fogadással* fogadta. S itt rejlik, szerintem, az elbeszélés fő hibája. Ezt az esküszegést kellett volna a szerzőnek vagy valamely benső lelki motivummal, vagy kívülről ható mozzanattal menthetővé tenni. Ez által az elbeszélés vékony meséje — mely két kis áradozó párbeszédből s egy monologból telik ki — teljesebbé, érdekesebbé vált volna.

Az elbeszélés jelenlegi keretében talán helyesebb megoldás lett volna az, ha a leány már előbb megtudja ifja kilétét s a királyt már, hársfájukkal együtt, elhervadva s a halálnak eljegyezve találja. Csakhogy így a költemény, melyet a szerző népmondából vett, még jobban emlékeztetne Vörösmarty Szép Ilonkájára.

Rámutathatnék a költemény egy-két kisebb kifejezésbeli hibájára; de ezeket mellőzve, csak azt említem, hogy gyakori szóismétléseivel, a melyekkel színezni akar, hamis páthoszt visz az elbeszélés többnyire eléggé költői hangjába; képeire pedig némelykor túlságos sok vonást halmoz, a mivel azokat bágyadtakká teszi. Példa erre a két utolsó versszak, melyekkel a leány és hársfa hervadását rajzolja.

Mindezekből kifolyólag a pályadíj kiadását nem javasolhatom.
Budapest, 1902 február 3.

Jánosi Gusztáv.

*

E három bíráló jelentés alapján, mely az 1902 február 4-iki előzetes közülés elé terjesztetett, a társaság a pályadíjat nem adta ki. A jeliges levelek megsemmisítették.

BIRÁLÓ JELENTÉS

a szaválásra alkalmas költeményre kitüzött Bulyovszky Lilla-féle pályázatról.*

KOZMA ANDORTÓL.

Tisztelt társaság,

a beérkezett 78 pályamű közül, melyből azonban kettő jeligés levél híján a pályázatból kizárattott, az 52. számú *Rútacska* című

* Bulyovszky Gyuláné színművésznő jutalmára. (Szaválásra alkalmas lírai vagy kisebb elbeszélő költemény.) A következő művek pályáztak: 1. Az írás művészete. Jelige: Minden jó könyv olvasása olyan stb. — 2. Bül. A — Zilma. Jelige: Czitrom s narancsfák erdejében. — 3. Igazság. Jelige: Gondolataimnak az igazság annyi stb. — 4. Násznapon. Jelige: Egy kis feckszékben is stb. — 5. A végső csata. Jelige: Fényesebb a láncznál a kard. — 6. Szálldos lelkem. Jelige: Emlékezzünk az ősokról. — 7. A szabadság dalnokához. Jelige: Szép csillag a honszeretet. — 8. Álomk világa. Jelige: There are more things stb. — 9. Rozál asszony. Jelige: Hátha igaz. — 10. Sóhajok. Jelige: Hiszek egy Istenben. — 11. Aztán. Jelige: Non omnis moriar. — 12. Peti. Jelige: Szállj eszmémnek világa. — 13. A dorozsmai szélmalom. Jelige: Nem fuj a szél. — 14. Guyon papja. Jelige: Itt az Isten, utánam. — 15. Intő szózat. Jelige: Az anya könnye. — 16. Testvér. Jelige: Vezérszövétnék. — 17. A kis zászlótartó. Jelige: Ugyanaz. — 18. II. Rákóczi Ferencz halála. Jelige: Vita brevis. — 19. Egy mai ifju vallomása. Jelige: Mutamur. — 20. Ilon és Elemér. Jelige: Ilona. — 21. A csonka vitéz. Jelige: Téged hiszünk nagy Isten. — 22. Legenda. Jelige: Augusztus 15. — 23. Szent Imréhez. Jelige: Magyarországról, magyar ifjakról stb. — 24. Édes anyámhoz. Jelige: Anyám, édes jó anyám. — 25. Halottak napján. Jelige: M + B = 1. — 26. Anyám sirján. Jelige: Non fit sed nascitur. — 27. Kossuth sirjánál. Jelige: Kossuth Lajos azt üzenté. — 28. Álom. Jelige: Álmod álmodám. — 29. Őszi este régi időből. Jelige: Örökzöld. — 30. Rákóczi halála. Jelige: Non omnis moriar. — 31. A kozmopolitákhoz. Jelige: Minden kornak van istene. — 32. Beke Pál. Jelige: Kezdj csak te dolgohoz. — 33. A magyar nemzet géniusza. Jelige: A legszebb költemény az stb. — 34. Névtelen hősök. Jelige: Szabadság és honért. — 35. Magdolna. Jelige: Mig lángol a velő agyamban. — 36. Gafta. Jelige: Pusztul a lány, mint a moly. — 37. Czár és muzsik. Jelige: Északi fény. — 38. Fialat leányok. Jelige: Menyasszonyi fátyol. — 39. Árpád ébredése. Jelige: A sirok hős népe közelget. — 40. A méhek. Jelige: Természet után. — 41. Okos Péter. Jelige:

kisebb elbeszélő költeményt a jutalomra érdemesnek ítéltük. E munka jeligeje: «Nincsen jogod a szerelemhez».

A jelige idézet magából a pályaműből, mely humorral, a fonák-ságon mosolyogva, de gyöngéden, jólelkűen mondja el egy nagyon csunya táviró-kisasszony vígszomorkás szerelmi regénykáját.

Az egésznek derüs-borongós báját s szerkezetének egyszerű meszterkéletlen ügyességét tartottuk megjutalmazandónak. A részletekben is sok a megnyerő vonás. A rút férfi és rút leány ismerkedése az első apróhirdetési utcasarki légyotton különösen jóízű.

A vers a szerényebb igényű szavaló művészetnek hálás tárgyul kinálkozik. Különösen jó szívű és jó humorú nő szavalóknak ajánlhatnók.

Hazádnak rendületlenül. — 42. Virágcsokor. Jelige: Virágok, szép virágaim. — 43. Mese a kiráyleánnyról. Jelige: Volt egyszer egy király. — 44. Az utolsó zászló. Jelige: Hajh Rákóczi. — 45. Az apostol temetése. Jelige: Legenda. — 46. Elektra. Jelige: Csak öld, öld, öld, öld. — 47. A kitett gyermek. Jelige: A szív a legméltóbb tárgya a költészetnek. — 48. Az orvosok. Jelige: Mit ér a dal nekem. — 49. Az űrben. Jelige: Föld fia az ember. — 50. Bottyán kardja. Jelige: Egyedül hallgatom. — 51. A sötétség hatalma. Jelige: Nagy az Úr. — 52. Rutacska. Jelige: Nincsen jogod a szerelemhez. — 53. A gyári munkás. Jelige: Mennyi küzdés, mennyi munka. — 54. Látogatóban. Jelige: Rózsabokor a domboldalon. — 55. Arany János emlékezete. Jelige: Nagy-Szalonta nevezetes város. — 56. Ne légy zúgolódó. Jelige: Az isteni csapás örökre sujthat. — 57. Dömsödi Kata. Jelige: Mért nincs nyugodalmad üredbe megint. — 58. Anyám halála. Jelige: Egyre bús sirodhoz vezet. — 59. A dalnok. Jelige: Átok fejedre minden dal. — 60. Csaba népe. Jelige: Egyszerű az ének. — 61. Aranka. Jelige: Memento mori. — 62. Tündéralom. Jelige: Sirius. — 63. A budai barát. Jelige: Föl Szent-György terére. — 64. Lugásban. Jelige: Szabadság, szerelem. — 65. Koldus isten. Jelige: Les dieux s'en vout. — 66. Ménrót halála. Jelige: Száll a madár ágról-ágra. — 67. Razzia. Jelige: S száz régi bálványt. — 68. Gyógyulj meg jó anyám. Jelige: Mi ő nekünk. — 69. Hogy elkárhozzál. Jelige: Szeretett, megölt. — 70. Bor, dal, szerelem. Jelige: Evoé Bacche evan evoé. — 71. Magyar lélek. Jelige: Istené az áldás. — 72. A legnagyobb boldogság. Jelige: Ego sum. — 73. Wesselényiné. Jelige: Mária. — 74. A költő szerelme. Jelige: Fuit. — 75. Áron. Jelige: Vanitatum vanitas. — 76. Báthori Klára. Jelige: Csak előre édes fiam. — 77. Tavasz van. Jelige: Most vagy soha. — 78. Tannhäuser. Jelige: Laus Veneris.

A Bulyovszkyné jutalomra beérkezett pályaművek közül a 46. és 51. számúak jeligés levél nélkül nyujtatván be, a Kisfaludy-Társaság 1901. október 30-diki ülésének határozata alapján a pályázatból kizárattak.

A mi egy ideig kétséget okozott nekünk a tekintetben, hogy a jutalmat e munkának kiadhatjuk-e, az az eléggé könnyed verselésnek némi szegényessége és a nyelvnek bizonyos mindennapi, hogy úgy mondjuk ujság-riporterri szürkesége. Ámde jól megfontolván a dolgot, e látszólagos hátrányokban is a szerzőnek nem művészietlen helyes ösztönét véljük felismerhetni. A táviró-hivatal, a nagyvárosi utcák az apróhirdetések és a szegény, dolgos kis rútacskák világából kirínának a nagyon díszes versek, a költői képek, a gazdag rímek és a pompázó nyelv.

A szerző javíthatna még egyetmást munkája külsőségein, de azért az minden további javítás nélkül is lényegében olyan megnyerő és szavalható vers, melynek jólélekkel adhatjuk ki a jutalmat.

Dicséretre méltónak találtuk a 65. sz. «*Koldus isten*» című pályaművet. Kiválóan könnyü verseléssel, feltűnően jó rímekkel mondja el, hogy Ámor isten, rongyos koldus gyermekké züllve, számkiüzötten jár a világban. Hideg éjszakán kopog egy manapsági leány ablakán s hosszú, de nem unalmas verses szónoklatban — mely tartalmilag emlékeztet Schiller «*Die Götter Griechenland's*» című költeményére — bebocsájtatást kér. A rideg szívü leány gúnyosan utasítja el s Ámor tova megy a zordon éjszakába. Nem mély, inkább csak ötletes vers, de színes és, ha nem is teljes igazsággal, de kellemel van irva. Tetszetős, megvesztegeti a fület, sőt a szívet is. Nyelve csinos, de nem erősen magyaros. «*Csapzott hajak*», «*erőim*», «*Olymp tetői*» — a többesszámnak illetén németes használata szemet szúr benne. Egy kifejezése — bár valószínűleg nem rosszhiszemű — olyan izléstelen félreértésre ad alkalmat, hogy azon nyilvánosságra hozatala előtt okvetlenül változtatni kellene.

Szintén dicsérettel említjük fel a 8. sz. «*Álmok világa*» című verset, mely rímtelen, de zöngzetiesen omló jambusokban egy finom — már szinte túlfinomodott — művészlélek érzéssel és gondolattal terhes, szövevényes és kissé ködös epekedése az örök szép után. De egyes részleteiben annyira megkapó, hogy ezért meg lehet dicsérni. Kifejezési hiba benne, hogy egy «*hószin árny végigsimítja elgyötört valómat*». Ha már a «*hószin árny*»-at megengedjük is, képtelenségnek tartjuk a «*való*»-nak — mely korántsem egyértelmű a testtel — végigsimogatását.

A 75. sz. *Áron* című pályaművet, mely kisebb költői elbeszélés szintén figyelmet keltett, de meséjében lélektani valószínűtlenség, hogy hőse az orthodox zsidó ószeres, mikor felesége életéért remeg. keresztény szentképek elé borul segítségért és az aggodás mámorában esküdött keresztényi fogadalmát a baj multán is megtartja. Hogy pe-

dig felesége, a kiért idegen Istenhez fordult, őt vallási rajongásból megátkozza, elűzve, az visszataszító képtelenségűl hat. Annál inkább, mert végre is az ószeres a maga üzletének és otthonának tulajdonosa és ura s abból a feleség átkozódásai elől, a mint a vers mondja «a nagy éjszakába» kitámolyogni semmiképen sem kénytelen. Az elbeszélés menete e versben gyors és nem körülményes, szószaporítás és stílusbeli sallang nélkül. Nyelve és jól ömlő verselése szinte kifogástalan.

A 66. sz. *Ménrót halála* című pályamű «in nuce» a hun, avar és magyar nemzetek egész történetét mondja el, egy Ménrót közös ősök előtt szónokló táltos jóslata alakjában. Helylyel-közzel költői szárnyalás van benne s általában művelt történelem-kritikai felfogás. De ép ez utóbbi józan erénye folytán egy ős táltos száján anakronizmusnak tetszik. Tisztességesen versel, viszont azonban fárasztó, hosszadalmas és unalmas.

E művek legtöbbje szavalásra nem igen alkalmas, de épenséggel annyira alkalmatlan arra a 10. sz. *Sóhajok*, illetőleg az 58. sz. *Anyám halála* című, amazzal szóról-szóra azonos pályamű, hogy szinte egészen kívül áll a pályázat korlátain. E mellett azonban oly misztikus, fájdalmas, szinte kísérteties hang sír ki e szavalhatlan és sok tekintetben kezdetleges versből, hogy szerzője — ki valószínűleg még igen ifju kezdő — sajátyszerű tehetségnek látszik.

Mint többé-kevésbé irodalmi színvonalon álló munkákat föl- emlíjtük még: a 9. sz. *Rozál asszony* című népies balladát; a 18. sz. csinos magyaros nóta formájú *II. Rákóczy Ferencz halála*-t; a 67. sz. *Razzia* című, a szociális forradalomról töprengő verset; a 39. sz. *Árpád ibredése*-t, mely nem jó vers, de igen gyakorlott kézre vall; a 45. sz. *Az apostol temetése* című csinos, de kevésbé tartalmas legendát; a 60. sz. *Csaba népe* című lelkes felhívást a székelyek érdekében; az 55. sz. *Arany János emlékezete* című ódát — mely bevett ódai recept szerint készült, de jól ömlik — és a 11. sz. *Aztán* című látományos bölesészeti költeményt, mely az öngyilkosságról tökéletlenül, de nem gondolatok nélkül töprenkedik.

Az 1. sz. *Az írás művészete* olyan, mintha néhány kiszakított ügyes versszak volna egy tankölteményből. A 25. sz. *Halottak napján* című csinos, de közönséges búsongó vers. Egy bíráló emlékezete szerint, már alighanem megjelent nyomtatásban, mert előtte rég ismeretes. A 22. sz. *Legenda* ügyes, csiszolt verselése mellett visszatetsző, mert szerzője erőltetett erotikus szerelmi szenvedélyeskedésében Szűz Mária tiszta szent nevét hiába veszi. Ellenkező túlságot képvisel, de nem olyan ellenszenves a 23. sz. *Szent Imre* című vers, mely az ifju emberek szüzességét jámborul magasztalja.

A pályázó versek igen nagy száma folytán még ezeken kívül is akadnának olyanok, melyek némely tekintetben egy-egy elismerő szóra vagy bíráló gáncsra érdemesek volnának, nagyobb része mégis a meg nem említett pályaműveknek még oly leszállított igények mellett is minden kritikán alul van.

Bírálatunkban kerültük a tulságos szigorúságot, de az enyhé-
ségben sem mentünk annyira, a mennyi már a Kisfaludy-Társaság-
nak, mint elismert szépirodalmi forumnak rovására esnék.

Ugy véljük, az eredmény kielégítő.

Találtunk egy kedves munkát, mely megérdemi a jutalmat s
még kettőt, mely méltó a dicséretre. Sőt még ezenfelül többen is
olyan költői minőségeket véltünk fölfedezhetni, melyek kiemelését ör-
vendetes kötelességünknek ismertük.

Budapesten, 1902. január 28.

Hozzájárult:
Lévay József,
Hegedüs István.

★

E bíráló-bizottsági jelentés alapján, mely az 1902. évi február
hó 4-iki előzetes közülés elé terjesztetett, a társaság a pályadíjat az
52. számú *Rútacska* című, «Nincsen jogod a szerelemhez» jeligéjü
pályaműnek ítélte oda. Ez a munka az 1902. évi február hó 9-iki
ünnepélyes közülésen felolvastatott s jeligés levele felbontatott. Szer-
zője *Balla Miklós*. A jutalmazott munka a jelen Évlap kötetbe felvé-
tetett. A többi pályamunka jeligés levele megsemmisítettett.

A SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM.

A társaság 1902. évi február hó 5-iki közülésében elhatározta,
hogy a legutóbbi két izben ki nem adott Széher Árpád-féle jutalom-
ból Alexander Bernát Hamlet-tanulmányának kiadási költségei fedez-
tessenek s a munka címlapján a Széher Árpád-jutalomból való ki-
adás jeleztessek.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették az 1902 február 9-iki ünnepélyes közülésen.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1900-ról): Kivántatik a képirás mai irányainak ismertetése és æsthetikai bírálata. (Kitűzetett 1902. február 4-én.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1903. október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1901-ről): Kivántatik kisebb költői beszély, mint Vörösmarty Szép Ilonkája, Arany Pázmán lovagja. Nagyobb költői elbeszélések a pályázatból kizáratnak. (Kitűzetett 1902. február 4-dikén.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1902. október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1902-ről): Kivántatik a magyar irodalmi kritika története. (Kitűzetett 1902. febr. 4-én.)

Jutalma a Lukács Móricz nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1903. október 31-dike.

IV. BULYOVSZKY GYULANÉ SZÍNLMŰVÉSZNŐ JUTALMA: Kivántatik szavalásra alkalmas lírai vagy kisebb elbeszélő költemény. (Kitűzetett 1902. február 4-én.)

Jutalma 400 korona.

Benyújtásának határideje: 1903. október 31-dike.

V. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik Arany Toldi-Trilógiájának széptani méltatása. (Kitűzetett 1901. február 5-én.)

Jutalma 1000 korona.

Benyújtásának határideje: 1902. október 31-dike.

VI. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kivántatik egy szatira. (Kitűzetett 1900. február 7-dikén.)

Jutalma 200 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1902. október 31-dike.

VII. IFJ. BOJÁRI GROF VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM Kivántatik egy magyar történelmi tárgyú, prózában irandó kisebb elbeszélés, a mely fél nyomatott ívtől két ívig terjedhet. (Kitűzetett 1901. február 5-én.)

Jutalma a bojári gr. Vigyázó Josefin által elhunyt testvére Vigyázó

Sándor nevére tett alapítványból 240 korona. A jutalom 1903. április 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje 1902. október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, be-
kötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél
kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül
csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél,
hanem a melynek önálló becse is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak.
A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse,
sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás
nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratjai a Társaság levéltárában maradnak.

BIRÁLÓ JELENTÉSEK

a társasághoz kiadás végett benyújtott munkákról.

BÁN ALADÁR KANTELETAR-FORDÍTÁSA.

SZINNYEI JÓZSEFTŐL.*

Tisztelt Társaság! Az előttem fekvő népköltési gyűjtemény át-
vizsgálásánál csak annak a megállapítására szorítkoztam, hogy a
fordító mennyire tolmácsolja híven az eredetit.

Bán Aladár jól tud finnül, s a fordításaiban csak itt-ott buk-
kantam olyan helyre, a hol az eredetit — úgy látszik — félreértette.
Így a 37. lapon: «taníthatna . . .» «tanít», holott az eredetiben ta-
nulásról van szó; u. o. «idegen lány», az eredetiben: «idegen szerető»
azaz másnak a szeretője (férfi, — hiszen a dalt leány énekli). «Az
anya haragja» cz. versben: «bepiszkoltam», helyesen «megégettem»;
«bárha hétszám heverésztem», helyesen: «ha hosszabb ideig hever-
nék is.»

Az eredetitől való nagyobb eltérést vagy hozzá költést nem

* A társaság dr. Szinnyei József egyetemi tanárt, a M. T. Akadé-
mia rendes tagját kérte fel, hogy mint a finn nyelv és irodalom ismerője,
a társasághoz kiadás végett benyújtott munkát a fordítás hűsége szem-
pontjából megbírálja.

sokat találtam. Ilyenek: 14. l. «ha fujtató füstje rajta, kovácsmester volt az apja», az eredetiben: «ha a szénrakáson született, a szénmezőn nevededett.» — 15. l. «... vasládába, s rézlakatot vertem rája», er.: «vasdobozba, rézládába.» — 17. l. «légy te másnak bármiféle, kedves csak én nekem légy te; nekem mondd, mit szived érez, nekem legyen ajkad édes», er.: «lehetsz te másoknak fekete, nekem szép és jó vagy; én szerintem mézecske, az én szememben vajmorsza vagy.» — 19. l. «göndörhaja vállát veri, rózsával az arcza teli; selyemből van a sipkája, csak úgy ragyog a csizmája», er.: «kis ember, pirosposzsgás, szőke göndörhajú, lengyelsipkás, csizmás lábú, posztómellényes, selymekendős.» — u. o. «minden perczben rá gondolnék», er.: «mindennap megmosnám a fejét»; — u. o. «érte élnék, érte halnék», er.: «azután kis fiam lenne.» — 25. «jaj de nehéz válnom innen, sorsom mégis elvisz engem», er.: «nehéz kezd lenni az elmenetel, nehéz el nem menni is»; — u. o. «el kell mennem minden áron, bár a szívem-lelkem fájjon», er.: «mégis csak el kell mennem, mert arra vagyok teremtvé»; — 26. «hűvös fáink lombja alól, hol fölém a nyírfa hajol», er.: «a fenyőfa-házakból, a deszkafődeles épületekből (tkp. úri házakból, nemesi udvarokból).» — 38. «fagyos fürdő is jó meleg, ha készítik anyakezek; s lehet langyos víz a kádban, hideg a más szobájában», er.: «meleg az anya fürdője (gőzfürdője, fürdőháza), ha gőz nincs is benne; hideg a falubeli (=idegen) fürdőház, ha gőz van is benne.» — 40. «ékes házba folyt az éltem, díszes szoba volt a fészke, bőven volt a drága gabna, tele mind a pincze, kamra», er.: «magas házban (otthonban) nevededtem, padlás-szobácskában nőttem föl szép kenyérgyűrűkén, maradék húsdarabkákon.» — 43. «s jött valaki és letépte, — verje meg az Isten érte!» er.: «jött más, gyorsan elvitte, elrabolta a választottamat.» — 45. «sokan vagyunk mi leányok, mint tengerben a hullámok», er.: «... mint tengerben a zsemlehalak»; — u. o. földre hajló eper módra arczunkról is hull a rózsza», er.: «mind lehulladozunk mi bogyók, mind lepotyogunk mi málnaszemek.» — 51. «patak cseveg völgy ölében, virág feslik künn a réten», er.: «a mezők mind fölengednek (tkp. olvadvak), a víztócsák is fölmelegednek.» — 59. «tüzes vér a szivében, s nem gyötri még a betegség, hervadozó bús öregség», er.: «egyszeriben vége a legénynek [t. i. a csatátéren], elmegy a nélkül, hogy beteg lett volna, lehanyatlik a nélkül hogy lesoványodott volna.»

Némely esetben bizonyára készakarva tért el az eredetitől, pl. 16. «a mikor még ... porba játszó gyerek voltam», er. «a mikor még ... nevedező csibe voltam.» — 22. «tele van az ajka mézzel, piros arcza

édességgel», er.: «a szája olvasztott zsirból van, az ajkai mintha mézből volnának.»

Némely eltérése talán csak figyelmetlenségből származott, s ezeket nagyon könnyű volna kiigazítani, pl. «Lappföld hegyes tájkára», er.: «erdős.» — 15. girbe-gurba kövek között», er.: «tarkabarka.» — 21. «kigyó volna bár a keblén, mégis százszor megölelném», er.: «kezet fognék vele, ha kigyó volna is a markában»; — u. o.: «ráborulnék a vállára», er.: «a nyakába borulnék». — 23. «hattyút», er.: ruczát. — 28. «hideg barlang», er.: «erdő.» — 29. «árván», er.: «rabul.» — 33. «kakukk beszél halkán, mélán», er.: «szólt a kakukk, dalolt a madár.» — 36. «nyulacska», er.: «menyétke.» — 39. «tanya» (a rím kedvéért), er.: «ház, otthon.» — 46. «gyöngypántlika», er.: «selyemszalagok.» — 50. «kétség», er.: «bánat.» — 59. «sárban», er.: «mocsárban».

Az eredetitől való nagyobb eltávolodások és egyes betoldások, mint mondtam, nem nagy számmal fordulnak elő; akad annyi a H. Paul-féle német fordításban is. A finn népköltészet némely sajátosságai (paralellismus, szokatlan képek) majdnem lehetetlenné is teszik a fordítónak, hogy mindig egész híven tolmácsolja az eredetit.

Dicséretére mondhatom a fordítónak, hogy átérezte az eredeti költeményeket, s egyes módosításokat leszámítva, a melyeken segíteni is lehetne, híven adta vissza a szellemüket. A fordítás gördülékeny, magyaros és meglátszik rajta a költői érzék.

Kivánatos volna, hogy a magyar közönség megismerkedhetnék ezen népköltési termékekkel a melyek közt sok szép van; azért Bán Aladár fordítását tisztelettel kiadásra ajánlom.

*

A társaság elhatározta, hogy a munka kiadási költségeihez hozzáárul s hogy az a könyvpiacra mint a Kisfaludy-Társaság kiadása jelenjen meg.

DINGHA SÁNDOR: TOMPA MIHÁLY ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE.

LÉVAY JÓZSEFTŐL.

Ideje volt, hogy Tompa halála után több mint harminczkét év elmúltával megtalálja az ő élete és költészete a tüzetes és méltányos ismertetést. Nincs minden igazság nélkül az az észrevétel, hogy irodalom és közönség nem részesítette Tompát oly elismerésben és pártolásban, minőt értéke szerint megérdemelt. Néha-néha együtt em-

legették s emlegetik nevét Petőfi és Arany nevével, mint a kik hárman a nép-nemzeti irány főképviselői költészetünkben. De neki többnyire csak langyos rész jutott a méltatásból. Mintha fölöslegesnek látszott volna a két nagy mellett a harmadik kisebb. Ha nem volna önmagában elég maradandó életereje, még hűvösebb felkarolásra számíthatna a jelen idők sürgelmében, midőn «más faj állott a kihúnyt helyére» s hátra sem tekintve, könnyű léptekkel halad a megtört nyomokon.

Tompa Mibály életét és költészetét Dingha Sándor ismerteti az előttünk levő derék munkában. Széleskörű ismeret birtokában nagy előszeretettel s behatólag foglalkozik tárgyával, de nem válik annak elfogult, egyoldalú rajzolójává. Elemzésében s ismertetésében objectív. Nem hűny szemet az árnyoldalak előtt, de a maga szempontjának és véleményének mindig okát is adja. Eljárásának mintegy irányát jelöli az a két «jelige», melyet műve első lapjára jegyzett. Az egyik Lombroso azon véleménye, hogy «a lángelméjű ember physiologiája és az elmebeteg pathologiája nem egy pontban érintkeznek stb.» A másik Aranynak Tompához (1854-ben) írott leveléből az a nyilatkozat, hogy «nálunk a bírálat minden egyéb, csak nem bírálat... Czigányos magasztalás, vagy otromba szidalom az egész; tertium non datur.» Amazzal talán azt akarja jelezni a könyv írója, hogy Tompa életének és betegségének rajzolásában és magyarázásában a maga véleményének támogatása végett súlyt fog helyezni Lombroso állításaira, emezzel talán azt, hogy Tompa költészetének ismeretében s megbírálásában kerülni fogja az egyoldalúságot.

Dingha Sándor nagy szorgalommal gyűjtötte össze s használta fel mindazon adatokat, melyeket tárgyára vonatkozólag az irodalomban felkutathatott s talán magán utánjárás és szóbeli közlés által is szerezhethett. Így sikerült hozzáértő ügyesség, ízlés és alkotóképesség hozzájárultával Tompa életének teljes kidomborítása, költészetének kimerítő, elemző ismertetése. Úgy, hogy én azon élénk emlékek után is, melyeket Tompáról, a vele hosszú időn át fentartott közvetlen érintkezés és barátság révén táplállok, azon vélemény mellett is, melyet Tompa életéről, egyéniségéről s költészetéről magamnak alkotam, én Dingha Sándor könyvét irodalmunkra nézve nyereségnek s közreboesztatását óhajtandónak tartom.

Némely észrevételt azonban szükségesnek látok ide jegyezni.

A negyedrév-ívben sűrűn beírott 837 lapra terjedő munka tíz szakaszra van osztva. A Tompa életének így elkülönített egyes szakaszai rajzolásával egyfolytában tárgyalja a többé-kevésbé azon időszakra vonatkozó költeményeket nagy részletességgel. Ez a megszag-

gatás nem engedi, hogy az életrajz minden közbevetés nélkül, egyszerre, egységes képben álljon az olvasó előtt. Úgyszólván összevegyül, elmosódik a költemények æsthetikai bő elemzésével.

Általában feltűnő az előadás nagy terjengése, a gyakori ismétlés. Ohajtandó volna, hogy ezen valamikép segítene a mű szerzője nemcsak a külső ökonomia, hanem a szabatosság szempontjából is. Sokat elhagyhatni a költemények tartalmának prózai, hosszadalmas előterjesztéseiből s magyarázgatásából, sokat Tompa subjectivitásának, betegségének, pessimismusának gyakran az unalomig áradozó s ismétlődő fejtegetéséből.

Főlölesleg bőséggel vázol egyes irodalomtörténeti, politikai vagy másnemű részleteket, melyek Tompa életének és költészetének teljes megértésére nem multhatatlanul szükségesek. Így értekezik több lapon nemzetünk irodalmi és politikai viszonyairól a 18-dik század második és a 19-dik század első felében; így az *Erdei lak* című ismert versenyköltemény nem nagy fontosságú ügyéről; így csaknem egy sűrűn beírott ívre terjedő jegyzetben az allegorikus költői faj jogosultságáról, idézve igazolásul a világirodalom példáiból s különösen a magyarból, a legrégebb időktől.

Mint előbb említém, rendkívül hosszasan és gyakran ismételve foglalkozik Tompa betegségével, annak okaival, előzményeivel, Tompa pessimismusával s költészetét teljesen kimagyarázhatónak mondja egyéniségéből, egyéniségét költészetéből. Feltűnő, hogy a költő beteges állapotának és szervezetének kimagyarázásában főleg az öröklés elvét hangoztatja: *degenerált egyén volt*. Azonban felelőssé teszi magát Tompát is, mint a ki előző életmódjával okot adott arra, hogy a degenerálnak teremtődött szervezet rohamosan siessen lefelé a végzetes lejtőn. Ámde ez az állítás csak vékony valószínűsége épített hypothesis. Senki sem mutathatja ki teljes bizonyossággal, milyenek voltak Tompa ősei. Apjáról is keveset tudunk. Én annyit, hogy hetven évet túlélte egészséges öreg ember volt. Anyjáról még kevesebbet. Igricziben élt öreg szüleiről alig többet a semminél.

Hogy Tompa maga adott volna okot hosszú romboló betegségére ifjúkori botlásai által, arra nincs meggyőző bizonyíték. Hiszen Tompa maga nyilatkoztatja a könyv 690—691. lapján: «bűn, szenny, tévedés s a legcsekélyebb botlás nélkül így legázoltatni, élőhalottá, nullává válni: nekem elviselhetetlen... Mivel érdemlem? Józan, mértékletes életet éltem; egész diákkoromat ide véve, háromszor voltam bekapva, úgy emlékszem. Nem dorbézoltam, nappallá téve az álom idejét, nem kártyáztam, kihágó nem voltam». Ezzel a jóhiszemű önvallomással szemben valóban keveset nyom a könyv szerzőjének azon

váratlan, sőt kegyetlen állítása, hogy ez a vallomás «a már végén járó, agyon gyötört, öntudatát s emlékező tehetségét félig vesztett Tompa nyilatkozata». Én részemről sem ebben a könyvben nem látom elegendő okát és alapját, sem Tompa előttem ismert életében soha nem fedezhettem föl nyomát annak, hogy ifjúkori botlásai vonták volna maguk után későbbi emésztő betegségét. Aztán végre is, Tompa életének és költészetének megítélésénél micsoda nagy súlylyal esik a mérlegbe annak a kutatása: vajjon a sokat szenvedett költő magában hordta-e már születésével az emésztő kór öröklött csiráit, vagy maga szerezte azokat magának? ... Épen ily fölösleges az a terjedelmes elmélkedés is, melyet a szerző, jeligéjéhez híven, a könyv vége felé, Lombrosot követve, a lángelme és a téboly rokonságáról előterjeszt.

Föl kell még említnem a szerzőnek egy másik, nem kevésbé önkényes okoskodását. Ő a Tompa *keresztyén-vallásosságát* nem tartja oly kiemelendőnek vagy bebizonyítotttnak, mint Szász Károly, a ki «tömérdek jóakarattal rajzolta Tompa vallásosságát». E részben a könyv szerzője Tompának nem prédikációit, hanem költeményeit veszi bizonyítékul, mondván, hogy ő amazokban csak *hivatalból*, ezekben *hivatásból* nyilatkozott. No már ide igazán illett volna ha nem is *tömérdek*, de legalább *egy parányi jó akarat*. Hát valóban azt hiszi Dingha Sándor, hogy Tompa a keresztyén-vallásosságot csak kénytelenségből hirdette prédikációiban? Hát azt hiszi, hogy azok a kegyetlen szánandó kifakadások és lázas kitörések, melyekkel Tompa elgyötört lelke egy-egy költeményében, vagy levelében s olykor élőbeszédében is feljajdult, csakugyan egy teljesen vallásosság nélküli pogány szívből eredtek? Nem veszi-e figyelembe Tompa költészetének azon sokkal számosabb részeit, melyekből vallásos hite, Isten akaratán való megnyugvása s az örök élet reménysége sugárzik? Egy-egy múló árnyék miatt nem akarja-e látni az állandó fényt? És épen ez a pont szolgál neki alkalmul annak kijelentésére, hogy «pogány életmód mellett lehetetlen keresztyén szellem»! Az ilyen kirívó, igaztalan vonást ki kell törölni Tompa életrajzából.

Rövidebbre vonható az a hosszú elmélkedés, melylyel szerzőnk a könyv vége felé, mintegy összeoglalásképen, Tompa költészetére visszatekint. Nagy részben előfordultak már az itt előterjesztett eszmék és nézetek a költemények ismertetésénél az egyes szakaszok keretében.

Visszásnak tűnik fel előttem az a csekélység is, mely szerint a Tompa halála után történt dolgokat előbb beszéli el a 820—821. lapon, mint a halál bekövetkezett. Az nem ok ennek a ténynek az

előzményekkel való kapcsolatba hozatalára, hogy a beteg költő utolsó napjaiban a halála után történendő dolgokkal képzelődött.

Egy pár apróságot a könyvben a magam jobb tudomása után írónnal megjegyeztem.

*

E bírálat az 1901 február 27-iki ülésen felolvastatván, a társaság — a jegyzőkönyv szerint — még Szász Károly rendes tagot is felkérte, hogy a figyelemre méltó művet olvassa el s arról a Lévay József rendes tag fontos kifogásaira való különös tekintettel ugyan-csak bíráló véleményét adjon.

Dr. SEBESTYÉN GYULA REGÖS ÉNEKEK CZIMŰ MUNKÁJA.

SZILÁDY ÁRONTÓL.

Dr. Sebestyén Gyulának a regös énekekről írt műve nagy olvasottságról s a tárgy szeretetéről szóló bizonyosság. Több évi szorgalmas gyűjtés eredménye az a változatokban bővelkedő anyag, mely itt minden felvehető szempontból, tudományos előkészülettel van tárgyalva. Szöveg és zene, valamint a ma már elmaradhatatlan képes illustratio kellő figyelemben részesül. Az az első szöveg, melyet Plánder Ferencz 1838-ban jegyzett fel s tett közzé Göcsejből, már akkor, nyelvészkedésünk zsenge korában méltó feltűnést keltett. A mit Torkos a Magyar Nyelvészetben majdnem 20 év mulva közölt, fokozta az érdeklődést. Kriza közlése (a Vadrózsákban) s egy másik változaté Arany Koszorújában erősíthette a sejtelmet, hogy még több ilyenek is kell lappangani. Ezeket szedte, kereste össze Sebestyén s bár a porrá vált s földdel egyenlővé lett törmelék közül válogatott darab kövek éle, sarka is le van töredezve s valamennyiből sem lehet őskori költészetünknek nagyobb szabású alkotását helyreállítani: mégis fel lehet rajtok ismerni, hogy valaha ilyes valamiknek voltak alkotó részei. A történeti nyomok, az összehasonlító néprajzi módszer, a vallási képzetek s liturgiai reminiscenciák ismerete, mind birtokában van a szerzőnek, hogy segítségökkel a csodaszarvas regéjének hol pogány, hol keresztyénivé alakuló vonásait tüntethesse fel — őskarczolásokban e kődarabok egy-egy simítottabb vagy darabos oldalán.

Néha a képzelőtehetség talán többet lát, mint a mennyit a legélesebb pusztá szem is ki tud venni. Néhol a következtetést kellett volna gyengébben támogatja az analogia.

A mai néprajzi módszer szokott terjengőssége helylyel-közzel itt is talál réseket, a melyeken ki- s beszivároghat, sőt ugyane módszer-

nek még eddig el nem kerülhetett gyakori ismétlései e műből sem hiányzanak: mindamellet annyi benne mind a tárgyi, mind a történeti becses anyag és adat, oly részletezők összevetései, hogy nemcsak a mai szomszéd népek szokásai, hanem őseinkkel érintkezhetett régi népek szertartásai és erkölcei összehasonlításából eredő megfjtéseinél fogva, elismerést biztosít a szerző részére, a ki fáradhatatlan kitartásával példát mutat arra, mint kell régi emlékeink, szokásaink eredetére világot deríteni.

A jó nyelven írt munkát, ha terjedelme nem akadály, méltónak tartom arra, hogy a Kisfaludy-Társaság kiadja.

*

A társaság a munkát az alapítók könyvilletményeül rendelt kiadványai sorozatába vette fel.

RADÓ ANTAL «FERIDUN ÉS FIAI» MÚFORDÍTÁSA A SAHNÁMEBOL.

SZILÁDY ÁRONTÓL.

Radó Antalnak ez újabb Sahnáme-fordítása, a *Feridun és fiai* részlet, az előbbienekhez hasonló. Hű és eléggé folyékony, verselésre könnyed, rímei változatosak, a mennyiben Firduszi stereotyp kifejezései és sorai megengedik.

A fordító által választott könnyebb versnem néhol jobb, magyarosabb kifejezéseket is lehetővé tenne. Ha az összetett szavakból került jelzők ellen, a hűség szempontjából, nem lehet is általában kifogást tenni, még is mellőzhetőek volnának az olyanok, mint a 15-ik lapon előforduló *nagydicsü*. — Többször használja Firduszi a *pányvát, hurkot*. Fordítani kell, de ismét kerülendő az olyan, mint a 47. lapon s elébb is olvasható: *hurokjára kerül*, mivel inkább csak a *hurokra kerül* kifejezés a szokott. Ilyen a *kormos feketeség* az 53. lapon, a hol elég is, jobb is a *korom feketeség*, mint a 62. lapon helyesen van *koromszinre* festett égről a szó. Hasonló a 20. lapon a *koronára termett*, a mi nem illik be a *trónra-, lóra-, kardra-* stb. termettek sorába. Lehetne változtatni a 64. lapon a: *por kelt a lovaktul* kifejezésen is; meg a 19. lapon a: *bánjatok vele szendénél szendébben* helyett is jobb volna más. Szokatlanul hangzik a 4. lapon is ez a sor: *Csüggj oh én testvérem éber füllel rajtam*. A kínálkozó rím kedvéért sem tanácsos az olyan értelem megosztás, mint a 26. lapon ez:

Abban az urnában (?) van a selyemszövet,
Melyben Ireds fejét hozta el a követ,

mivel a fej még akkor is a selyemszövetbe van göngyölve s azzal együtt van az urnában (!).

Lehet, hogy ezek a végső símitásnál e fölemlítés nélkül is eltűntek volna; különben pedig nem akadályozzák, hogy a *Feridun és fiai* részletet kiadásra ajánljam.

★

A munka a könyvpiaczon a társaság erkölcsi támogatásával, mint a Kisfaludy-Társaság kiadása jelent meg.

VI.

TÁJÉKOZTATÓ KÖZLÉSEK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1901-İK ÉVI FEBRUÁR 10-DIKÉN.

Elnökség és tisztviselők:

Elnök BEÜTHY ZSOLT.
Másod-elnök ... BERZEVICZY ALBERT.
Titkár VARGHA GYULA.
Másod-titkár ... KOZMA ANDOR.
Pénztárnok MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. DR. SZÖCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

BERCZIK ÁRPÁD. GYULAI PÁL. SZÜRY DÉNES.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

BEÜTHY ZSOLT, elnök.

ALEXANDER BERNÁT.	KOZMA ANDOR.
BARKASSY GÉZA.	RIEDL FRIGYES.
EMICH GUSZTÁV.	SZÁSZ KÁROLY.
GÖRGEY ISTVÁN.	SZONTAGH PÁL.
GYULAI PÁL.	VADNAY KÁROLY.
KORNFELD ZSIGMOND.	VARGHA GYULA.

VÉGH ARTÚR.

A külföldi anthologia szerkesztő-bizottsága:

HEGEDÜS ISTVÁN.	SZÁSZ KÁROLY.
RADÓ ANTAL.	VARGHA GYULA.

VÁBADI ANTAL.

Rendes tagok:

	ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapesten.
	ÁBRÁNYI KORNÉL	1878	Budapesten.
	ALEXANDER BERNÁT	1899	Budapesten.
	AMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapesten.
5	APPONYI ALBERT GRÓF	1898	Budapesten.
	ÁGAI ADOLF	1877	Budapesten.
	BAKSAY SÁNDOR	1872	Kun-Szent-Miklóson.
	BARTÓK LAJOS	1883	Budapesten.
	BAYER JÓZSEF	1888	Budapesten.
10	BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapesten.
	BENEDEK ELEK	1900	Budapesten.
	BEÖTHY ZSOLT	1876	Budapesten.
	BERCZIK ÁRPÁD	1873	Budapesten.
	BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapesten.
15	DALMADY GYÖZŐ	1887	Budapesten.
	DOBSA LAJOS	1882	Makón.
	DÓCZI LAJOS	1887	Bécsben.
	ENDRÖDI SÁNDOR	1882	Budapesten.
	FIÓK KÁROLY	1902	Budapesten.
20	GYULAI PÁL	1880	Budapesten.
	HEGEDŰS ISTVÁN	1893	Budapesten.
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	Budapesten.
	HERCZEG FERENCZ	1893	Budapesten.
	JAKAB ÖDÖN	1895	Budapesten.
25	JÁNOSI GUSZTÁV	1899	Veszprémben.
	JÓKAI MÓR	1880	Budapesten.
	KELETI GUSZTÁV	1887	Budapesten.
	KOZMA ANDOR	1893	Budapesten.
	LÉVAY JÓZSEF	1882	Miskolczon.
30	MIKSZÁTH KÁLMÁN	1882	Budapesten.
	PEKÁR GYULA	1901	Budapesten.
	RADÓ ANTAL	1895	Budapesten.
	RÁKOSI JENŐ	1839	Budapesten.
	RÁKOSI VIKTOR	1897	Budapesten.
35	RIEDL FRIGYES	1900	Budapesten.
	SOMLÓ SÁNDOR	1897	Budapesten.
	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	Temesvártt.

	SZANA TAMÁS	1901	<i>Budapesten.</i>
	SZÁSZ KÁROLY	1860	<i>Budapesten.</i>
40	SZIGETI JÓZSEF	1865	<i>Budapesten.</i>
	SZILÁDY ÁRON	1867	<i>Kis-Kun-Halason.</i>
	SZÜRY DÉNES	1893	<i>Budapesten.</i>
	THEWREWK EMIL, P.	1885	<i>Budapesten.</i>
	TOLNAI LAJOS	1866	<i>Budapesten.</i>
45	TÓTH LŐRINCZ	1841	<i>Budapesten.</i>
	VADNAY KÁROLY	1866	<i>Budapesten.</i>
	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapesten.</i>
	VÁRADI ANTAL	1889	<i>Budapesten.</i>
	VÉRTESI ARNOLD	1887	<i>Budapesten.</i>
50	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapesten.</i>

Levelező tagok:

	BACHAT DÁNIEL	1879	<i>Budapesten.</i>
	BRÁBEK FERENCZ	1899	<i>Prágában.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
5	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1893	<i>Rómában.</i>
	HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
	HANDMAN ADOLF	1879	<i>Budapesten.</i>
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
	JONES HENRIK	1893	<i>Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).</i>
10	JOVANOVIĆS JÁNOS	1867	<i>Újvidéken.</i>
	MÜNTZ EUGÈNE	1901	<i>Párisban.</i>
	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Budapesten.</i>
	OPITZ TÓDOR	1867	<i>Liestalban (Baselland).</i>
	ÓMAN VIKTOR EMANUEL	1879	<i>Örebroban (Svédország).</i>
15	SCHUMACHER SÁNDOR	1898	<i>Kopenhágában.</i>
	STURM ALBERT	1880	<i>Budapesten.</i>
	VULCANU JÓZSEF	1871	<i>Nagyváradon.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1900-İK ÉVI FEBRUÁR 11-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
KIS JÁNOS febr. 19.
1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
SZONTAGH GUSZTÁV jun. 7.
CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.
²⁵ FÁY ANDRÁS, a társaság első igazgatója, jul. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
1864 MADÁCH IMRE okt. 5.

- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
 EGRESSY GÁBOR jul. 30.
 ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
 CZUCZOR GERGELY szept. 9.
 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
 TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
 SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
 TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
 KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
 SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
 STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
 FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
 HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
 LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
 DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
 GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
 SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
 GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
 45 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.
 IPOLYI ÁRNOLD *rendes tag* december 2.
 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.

- HENSZLMANN IMRE *rendes tag* deczember 5.
- 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
 PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
 CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
 HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
- 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
- 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
- 1895 STIER TEOFIL *levelező tag*.
 PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
- 1896 GR. SZÉCSÉN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
⁸⁰ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* november 1.
- 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
 PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szeptember 7.
 PÁLFFY ALBERT *rendes tag* deczember 22.
- 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* január 19.
⁸⁵ ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* április 28.
 ZICHY ANTAL *rendes tag* május 19.
 SZÁSZ BÉLA *rendes tag* július 7.
 ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* augusztus 1.
 HORVÁT BOLDIZSÁR *rendes tag* október 28.
- 1899 ⁹⁰ BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
 PATTERSON ARTÚR *levelező tag* szept. 29.
 PÉTERFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
- 1900 IMRE SÁNDOR *rendes tag* decz. 21.
- 1901 SAISSY AMADÉ *lev. tag*.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1900-IK ÉVI FEBRUÁR 11-IG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BAUER ANTAL.
ADLER DÁVID.	BAUMGARTEN FERDINÁND.
ADÓDY ISTVÁN.	BAUMGARTEN FÜLÖP.
ALMÁSSY EDMUND.	BAUMGARTEN IGNÁCZ.
ALMÁSSY PÁL.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BAY ILONA.
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.	BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BÁRON BENEDEK (3000 frttal).
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	BELGRÁD IGNÁCZ.
ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JU-	STEPHÁNIA GRÓFNŐ.
LIÁNNA (200 frt).	BENKE GYULA.
ARÁNYI MIKSA DR.	BERCZIK ÁRPÁDNÉ (200 forinttal).
ÁCS KÁROLY.	BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
BAGHY IMRE.	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
BAJAI KATH. FŐGYMNASIUM.	BERNÁTFY IDA BÁRÓNŐ.
BALABÁN ADOLF.	BERNÁTH GYULA (200 forinttal).
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	BETHLEN BÁLINT GRÓF.
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BALOGH ISTVÁN.	BEZERÉDJ PÁL (200 frttal).
BARBÁS JÓZSEF. (200 frt).	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (1100 frttal).
BARCZA SÁNDOR.	BISCHITZ MÓR.
BARKASSY GÉZA.	BLASKOVICH BERTALAN.
BARTAL GYÖRGY.	BOCZKÓ DÁNIEL.
BARTHA MIKSA.	BOHUS JÁNOSNÉ SZÜGYÉNY
BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	ANTONIA.
BATTHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	BOLZA ISTVÁN GRÓF.
BATTHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	BRÁZAI KÁLMÁN.
BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	BRÓDY ZSIGMOND (200 frttal).

- BUDAI IMRE.
 BUDAI NÉPSZÍNHÁZ.
 BUDAPESTI VI. KERÜLETI ÁLLAMI
 GYMNASIUM KÖNYVTÁRA.
 BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
 TÁRSULATA.
 BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
 BUDAPESTI NEMZETI SZÍNHÁZ.
 BUDAPESTI REF. FŐGYMNASIUM
 ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 BUDAPESTISZINÉSZEK (1860 előtt).
 BUDAPESTI TANÁRKÉPZŐ INTÉ-
 ZET GYAKORLÓ FŐGYMNASIU-
 MÁNAK IFJUSÁGI KÖNYVTÁRA.
 BUKOVINSZKY JÓZSEF (200 frttal).
 ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ
 SZILÁGYI LILLA (2000 frttal).
 BURJÁN PÁL.
 BUTH KÁROLY.
 BUZÁS ELEK.
 CSABAI KASZINÓ (Békés).
 CSANAK JÓZSEF.
 CSAPÓ KÁLMÁN.
 CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
 CSÁKY ALBIN GRÓF.
 CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
 CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
 CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
 CSEPELY SÁNDOR.
 CSÉRY LAJOS.
 CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSO-
 KONAY-KÖRE.
 CZIRBESZ GYULÁ.
 DANIELIK JÁNOS.
 DARAY IMRE (500 frttal).
 DARÁZSI ALBERT DR.
 DEÁK FERENCZ.
 DEBRECZENI H. H. FELSO TANU-
 LÓK OLVASÓ EGYLETE.
 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
 ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
- DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
 DEDINSZKY KÁLMÁN.
 DESSEÖFFY JÓB.
 DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ.
 DESSEWFFY EMIL GR. (200 frttal).
 DESSEWFFY ÖDÖN. (200 frttal)
 DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal).
 DEVILLE JÁNOS (300 frttal).
 DIETRICH VILMOS DR.
 DOMOKOS LÁSZLÓ.
 EBNER EDE (200 frttal).
 EGE MIKLÓS (200 frttal).
 EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
 EMICH GUSZTÁV (idősb).
 EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb).
 EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENT-
 IVÁNYI FARKASNÉ.
 EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
 EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 arannyal).
 BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
 VÁNY (2000 forinttal).
 ERDEY ANTAL.
 ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ER-
 DÉLYI JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.
 ERDÖDY KAJETÁN GR. (1860 előtt).
 FARKAS LÁSZLÓ DR.
 FÁY ANDRÁS (1860 előtt).
 FENYVESSY ADOLF.
 FERENCZY LAJOS.
 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
 FLESCH TIVADARNÉ.
 FLUSS JÓZSEFNÉ.
 FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).
 FORGÓ ISTVÁN (csongrádi).
 FORSTER GYULÁ.
 FŐVÁROSI ORVOS (névtelen) (200 f.)
 FRANK ANTAL.
 FRAKNÓI VILMOS (200 frttal).
 FRANKL-VARGA MARGIT.
 FÜLÖP LAJOSNÉ.
 GESSLER JÓZSEF.

- GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
 GHYCZY FERENCZ (200 forinttal).
 GHYCZY KÁLMÁN.
 GICZEY SÁMUEL.
 GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA
 EMLÉKÉRE.
 GÖRGEY GUSZTÁV.
 GÖRGEY ISTVÁN.
 GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS
 ÁGOSTNÉ (22,900 frttal).
 GRUBER JÓZSEF.
 GRÜNWALD BÉLA.
 GUNDEL JÁNOS.
 GYENE GUSZTÁV.
 GYENE KÁROLY.
 GYENES JÓZSEF.
 GYÓRGY ALADÁR.
 GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 GYULAI PÁL (1000 frttal).
 HAJDU LÁSZLÓ.
 HAJDUSKA ALBERT.
 HAJDUSKA EMIL.
 HAJÓS JÓZSEF.
 HALÁSZ GEDEON.
 HAMARY DÁNIELNÉ.
 HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).
 HECKENAST GUSZTÁV.
 HEGEDŰS SÁNDOR (125 frttal).
 HELTAI FERENCZ.
 HERTELENDY-KARÁCSONYI
 MÁRIA.
 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 HORVÁT BOLDIZSÁR (1000 frttal).
 HORVÁTH DÖME.
 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH - ROHONCZY ILONA
 BÁRÓNÉ.
 HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 IHÁSZ LAJOS.
 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 JÁNOSI GUSZTÁV.
 JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FÖGYMNÁ-
 SIUM.
 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JENEY LAJOS.
 JOANNOVICUS GYÖRGY.
 JÓKAI MÓR. (1000 frttal).
 JÓNY TIVADAR.
 JÓNÁS KÁROLY.
 JÓSIKA SAMU BÁRÓ. (360 frttal).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (1000 frttal).
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
 KAJDACSÝ ISTVÁN (2000 frttal).
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KAPOSVÁRI FÖGYMNASIMUM VIRÁG
 BENEDEK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KAPOSVÁRI GYMN. ÖNKÉPZŐ KÖRE
 KARAP FERENCZ.
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
 KARCZAG BÉLA.
 KARCZAG ISTVÁN.
 KARSAI ALBERT (200 frttal).
 KASSELK JENŐ (5000 frttal).
 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
 KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal).
 KECSKEMÉTI KASZINÓ.
 KEGL JULIA.
 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.

- KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (4000 frttal).
 KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉ-
 KÁBÓL. (400 frt).
 KENESSEY ALBERT.
 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KISUJSZÁLLÁSI EV. REF. GYM-
 NASIUM IFJUSÁGÁNAK ÖNKÉPZŐ
 KÖRE.
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐ-
 GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 KORNFELD ZSIGMOND.
 KOVÁCS ALADÁR.
 KOVÁCS ÉDE (berenezei).
 KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE
 KÜRY TERÉZ (200 frttal).
 KOVÁCS KÁLMÁN (200 frttal).
 KOVÁCS LŐRINCZ (200 forinttal).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁTS GYULA DR.
 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS
 JUDIT.
 KÓNYI MANÓ ÉS NEJE.
 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA. (500 frttal).
 KUBINYI FERENCZ (idősb).
 KÚN JÓZSEF. (200 frt).
 KVASSAY ÉDE.
 LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
 LÁNYI GYULA.
 LEDERER BÉLA.
 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYEV LAJOSNÉ.
 LÉBER IGNÁCZ.
 LÉVAI HENRIK (300 frttal).
 LÉVAI KASZINÓ.
 LÉVAY JÓZSEF.
 LIPCSEY TAMÁS.
 LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
 LIPTHAY LAJOSNÉ.
 LIPTHAY SÁNDOR (kisfaludi).
 LÓNAY GÁBOR.
 LÓNAY MENTHÉRT GRÓF.
 LUKÁCS ANTAL.
 LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁ-
 MUELNÉ.
 LUKÁCS MÓRICZ. (10,000 frttal).
 MADAS KÁROLY.
 MADÁCH IMRE.
 MAGYAR ORSZ. KÖZP. TAKARÉK-
 PÉNZTÁR (200 frttal).
 MAILÁTH GYÖRGY.
 MAILÁTH JÓZSEF.
 MAJER KÁROLY.
 MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY
 ANNA.
 MARKUSOVSKY JÓZSEF.
 MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-
 ALAPÍTVÁNY (200 frttal).
 MASZÁK ELEMÉRNÉ.
 MAY LAJOS.
 MÁRMAROSSZIGETI EV. REF. FŐ-
 GYM. ÖNKÉPZŐ TÁRSULATA.
 MÁNDY ELEK.
 MÁRTON FERENCZ (ABONYI
 LAJOS).
 MECHWARTH ANDRÁS.
 MÉSZÁROS KÁROLY.
 MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (200 frttal).
 MIKÓ IMRE GRÓF.
 MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 MOLNÁR GYÖRGY.
 NADÁNYI ALBERTNÉ (200 frttal).
 NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).
 NAGY ELEK (kái).
 NAGY GEDEON (tolcsvai).
 NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA
 (200 frttal).
 NAGY KÁROLY (1860 előtt).

- NAGYBECSKEREKI FŐGYMNASIUM
ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM
ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- NAGYMIHÁLYI KASZINÓ.
- NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
- NÁDASDY LIPÓT GRÓF.
- NEMZETI SZÍNHÁZ KÖNYVTÁRA.
- NEUWELT ÁRMIN.
- NÉMETH LAJOS.
- NÉVTELEN (1860 előtt).
- NÉVTELEN (1860 előtt).
- NÉVTELEN (200 frttal).
- NŐKÉPZŐ EGYLET FELS. LEÁNY-
ISKOLÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- NYÁRI BÉLA BÁRÓ.
- NYIRBÁTORI KASZINÓ.
- OKOLICSÁNYI MENTHÉRTNÉ.
- ORCZY ZOLTÁN.
- ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.
- ORMODY VILMOS.
- PAJOR ISTVÁN.
- PALLAVICINI SÁNDOR ÖRGRÓF.
- PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
- PAPP ELEK.
- PAPP GÉZA.
- PAULAY EDE (200 frttal).
- PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉK-
PÉNZTÁR. (Alapítványát évenként
400 koronával megújítja.)
- PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.
- PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
- PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR.
- PÉTERFFY ISTVÁN.
- PFEFFER JÁNOS. (200 frttal).
- PILASZANOVICS JÓZSEF.
- PILTA JÁNOSNÉ. (1860 előtt).
- PIUFSICS LAJOS.
- PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ.
- PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ
- PODMANICZKY FRIGYES BÁRÓ
(1860 előtt).
- PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ
- POLL IMRE.
- POMPÉRY JÁNOS. (200 frttal).
- PONGRÁCZ ANNA.
- PONGRÁCZ LAJOS (honti).
- PRÉLY ISTVÁN.
- RADÓ ANTALNÉ.
- RAKOVSZKY ISTVÁN, A FŐSZÁM-
SZÉK ELNÖKE.
- RÁCZ GYÖRGY.
- RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).
- REMÉNYI EDE.
- REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
- RIMASZOMBATI KASZINÓ.
- RITOÓK ZSIGMONDNÉ TORMAY
MÁRIA.
- ROSTI PÁL.
- ROTTENBILLER LIPÓT.
- RÖKK SZILÁRD.
- RUPP KORNÉL.
- RUTKAY MÁRTON.
- SAMARJAY KÁROLY.
- SARÓZY KÁZMÉR (ifjabb).
- SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
- SCHLICHTER IZIDORNÉ.
- SCHICHTANZ IGNÁCZ.
- SCHOSSBERGER VILMOS
(tornyai, 400 frttal).
- SCHWANFELDER JÓZSEF.
- SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
- SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
- SINGER ZSIGMOND.
- SOMSSICH PÁL.
- SOPRON MEGYE (1860 előtt).
- SRÉTER KLÁRA (500 forinttal).
- STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal).
- STERN DÁVID.
- STÉPÁN GÁBOR.
- STIASSNY ILONA.
- STRÁDA BÉLA.
- SVÁB JAKAB.

- SZABADY FERENCZNÉ.
 SZABÓ DÁVID.
 SZARVASI KASZINÓ.
 SZALÓKI SZÉHER ÁRP. (200 frttal).
 SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA
 SZATHMÁRY KÁROLY (50 aranynyal).
 SZECKAY KORNÉL.
 SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
 SZEGEDI SÁNDOR.
 SZÉKESFEHÉRVÁRI KATH. FŐ-
 GYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 SZEMERE PÁL (1860 előtt).
 SZENDE KÁROLY.
 SZENTANDRÁSSY LAJOS.
 SZENTESI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM
 (Pálya Ferencz tanár adományából).
 SZENTGYÖRGYI ALBERT.
 SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal).
 SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).
 SZENTIVÁNYI MIKLÓS.
 SZENTPÁLY KLEMENTINA.
 SZERB GYÖRGY.
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
 SZÉCHENYI GYULA GR.
 SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (200 frttal).
 SZÉHER MIHÁLY, FIA, ÁRPÁD,
 EMLÉKÉRE (5000 frttal).
 SZÉKELY FERENCZ, TAKARÉK-
 PÉNZTÁRI VEZÉRIGAZGATÓ.
 SZELESTEY LÁSZLÓ.
 SZIGETHY ÁBOR.
 SZIGETVÁRI IVÁN.
 SZIGLIGETI EDE (300 frttal).
 SZIJJÁRTÓ SÁMUEL.
 SZILÁGYI DEZSÓ.
 SZILY KÁLMÁN.
 SZINNYEI JÓZSEF ID.
 SZINYEY-JEKELFALUSSY
 VALÉRIA.
 SZITÁNYI ADOLF.
 SZITÁNYI BERNÁT.
 SZITÁNYI IZIDOR.
 SZITÁNYI VILMOS.
 SZLÁVY JÓZSEF (200 frttal).
 SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRE-
 CSÁNYI PAULA.
 SZOMBATHY LAJOS.
 SZONTAGH PÁL.
 SZONTAGH TIVADARNÉ.
 SZÓKE JÁNOS.
 SZÓKE LAJOS.
 SZÖLLÖSY ETELE.
 SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
 SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
 SZTOKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI
 ILLÉS MATILD.
 SZTUPA GYÖRGY.
 SZÜCS LAJOSNÉ.
 TANÁRKY JULIA.
 TÁRKÁNYI BÉLA (300 frttal).
 TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).
 TELEKI SÁNDOR GRÓF.
 THAN KÁROLY.
 THANHOFFER PÁL.
 TIHANYI FERENCZNÉ.
 TISZA KÁLMÁN.
 TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD
 ILONA GRÓFNŐ (200 frttal).
 TISZA LÁSZLÓ.
 TISZTVESELŐK ORSZÁGOS EGYE-
 SÜLETE.
 TOLDY FERENCZ (400 frttal).
 TOMORI ANASZTÁZ (5000 frttal).
 TORDAI NŐEGYLET.
 TORMAY CECIL.
 TÓTH GYÖRGY.
 TÓTH LÖRINCZ.
 TÓTH REZSÓ.
 TÖKÖLY PÉTERNÉ GYIOKÓ
 IRMA (200 frttal).
 TÖLTÉNYI MIKLÓS.
 TÜRÖK ELEMÉR (200 frttal).

TÖRÖK SÁNDOR.	BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR
TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).	EMLÉKÉRE. (4000 frttal).
UDVARDY CSERNA VINCZE.	VIKTORIN JÓZSEF.
ULLMAN KÁROLY.	VIOLA JÓZSEF (1860 előtt).
UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FŐ- GYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖN- KÉPZŐ KÖRE.	VISONTAI SOMA DR.
UNGVÁRI FŐGYMNASIUM DAYKA- KÖRE.	VIZAKNAI ANTAL DR.
VADNAY ÁNDOR.	VOJNICS MÁRK.
VALICS ANTALNÉ.	VOJNICS TIVADARNÉ.
VAJDAFY GUSZTÁV.	WAHRMANN MÓR (1200 frttal).
VARGHA GYULA (200 frttal).	WEISZ BERNÁT FERENCZ.
VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA GRÓFNÉ.	WELLISCH ALFRÉD.
VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ (200 frttal).	WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
VÁRADY JÁNOS.	WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ.
VÁRADY KÁROLY (200 frttal).	WENZEL GUSZTÁV.
VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.	WENINGER VINCZE (200 frttal).
VÉGH ARTÚR.	WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.
VÉGH ISTVÁN (varebi).	WODIANER ÁRTUR.
VÉGHELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY KAROLINA.	WOLFNER TIVADAR.
VÉREY JÓZSEF.	WUK MIHÁLY ÉS FIAI (200 frttal).
VÉSZTÓI KASZINÓ.	ZACHAR ISTVÁN.
VIDA KÁROLY.	ZICHY ANTAL (200 frttal).
VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN	ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
GRÓFNÉ, TESTVÉRE, IFJABB	ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
	ZSENY JÓZSEF.
	ZSILINSZKY MIHÁLY.
	ZSIVORA GYÖRGY (900 forinttal).
	ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSÓ
	EMLÉKÉRE (600 frttal).

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 forintok. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

TAGVÁLASZTÁS.

Az 1901 február 27-iki ülésen: *Pekár Gyula* és *Szana Tamás*, az azon hó 6-iki közülésen rendes tagokká történt megválasztásukért levélben mondanak köszönetet s a megtisztelést elfogadván, kijelentik készségüket a társaság munkáiban való részvételre. (Az ülés jegyzőkönyvéből.)

★

Müntz Eugène, a francia «Institut» tagja, kinek a Kisfaludy-Társaság levelező tagjává történt megválasztását a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, a társaság 1901 márczius 28-iki jegyzőkönyve szerint jóváhagyta, az 1901 október 30-iki ülés jegyzőkönyve szerint, Párisból a társaság elnökéhez intézett igen szíveshangú levélben köszöni meg s fogadja el a választást s kijelenti, hogy részt kíván venni a társaság munkáiban is. (Az ülések jegyzőkönyveiből.)

★

Az 1901 december 18-iki ülésen a társaság elhatározta, hogy az egy üres rendes tagsági hely az 1902 február havában tartandó tagválasztó közülésen költővel töltsék be.

Az 1902 január 29-iki ülésen a titkár jelentése alapján a társaság tudomásul vette, hogy a betöltendő rendes tagsági helyre *Bartók Lajos*, *Endrődy Sándor* és *Vadnay Károly* rendes tagok külön-külön, a szabályszerű időhatáron belül (bezárólag 1901 december 31-ig) és szabályszerű módon *Gárdonyi Géza* elbeszélő, vers- és drámaíró ajánlották, *Szász Károly* rendes tag pedig *Fiók Károly* műfordítót, különösen, mint a szanszkrit költészet kiváló és egyetlen magyar tolmácsolóját.

A tagválasztás az 1902 február 5-iki közülésen következőképpen ejtetett meg:

Elnök a betöltendő egy rendes tagsági helyre a választási eljárást folyamatba teszi.

Titkár fölolvassa a már a mult havi ülésen is felolvasott s érvényesekül elfogadott tagajánló leveleket.

Elnök felhívja az összes jelenlévő rendes tagokat, hogy az ajánlott két jelölt közül, ezek valamelyike nevének fölírásával, papirlapon titkosan szavazzanak.

Beadatott, a jelenlévő rendes tagok számának megfelelően, 25 szavazat. Ebből 13 szavazat *Fiók Károlyra*, 12 szavazat pedig Gárdonyi Gézára esett.

A szavazás eredményéhez képest az elnök *Fiók Károlyt* a társaság megválasztott rendes tagjának jelenti ki.

Tudomásul szolgál. *Fiók Károly* megválasztott rendes taghoz az ügyrend megkívánta értesítő és megkérdező levél intézendő.

*

Az 1902 február 26-iki rendes havi ülésen titkár jelenti, hogy *Fiók Károly* megválasztott r. t. levélben nyilatkozott megválasztásáról, melyet köszönettel elfogad, jelezvén, hogy főképen mint műfordító igyekszik a társaság munkáiban részt venni. *(Az ülések jegyzőkönyveiből.)*

A LEVELEZŐTAGOK MEGHIVÁSA AZ ÜLÉSEKRE.

Az 1902 január 29-iki ülésen:

Gyulai Pál rendes tag kifejezi kívánságát, hogy ezentúl az ülésekre a levelező tagok is meghivassanak.

A kívánság általános helyesléssel találkozik. A levelező tagok közül legalább a Budapesten lakók, ezentúl minden ülésre szintén meghivandók. Az ennek kapcsán fölmerült azon kérdés, vajjon a levelező tagok szintúgy részesüljenek-e a társasági kiadványokban, mint a rendes tagok, előkészítés, illetőleg megoldás végett az ügyrendi bizottsághoz utasítatik. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

A NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY ÜGYE.

Az 1901 február 27-iki ülésen :

Titkár felolvassa Gyulai Pál r. t. levelét, melyben sok egyéb dolgára való hivatkozással, a népköltési gyűjtemény szerkesztéséről lemond s ajánlja, hogy helyébe a társaság csak egy szerkesztőt válasszon s erre bízza, hogy kit kérjen maga mellé társszerkesztőül. Benedek Elek r. t. felszólalása után, melyben eleve kijelenti, hogy a megnyílt társaság neki a népköltési gyűjteményre vonatkozólag valamely szerepet találna felajánlani, ő azt nem fogadhatná el, elnök indítványára a társaság Gyulai Pálnak a társaság népköltési gyűjteménye körül szerzett rendkívüli érdemeit elismerve és megköszönve, lemondását nagy sajnálattal tudomásul veszi.

Titkár, mint a népköltési gyűjtemény ügyével kapcsolatost, közli a társasággal Vikár Béla gyűjtő beadványát, melyben ez javasolja, hogy a társaság folkloristikai szakosztályt alakítson hozzáértő külső tagok bevonásával s a közönség részére külön folkloristikai előadásokat is rendezzen.

A társaság a népköltési gyűjtemény, valamint általában a folkloristikai ügy jövőben leendő mikénti intézésének előkészítésére Gyulai Pál, Hegedüs István, Jakab Ödön, Riedl Frigyes és Vargha Gyula r. tagokat bizottságnak küldi ki.

*

Az 1901 november 27-iki ülésen :

Titkár előterjeszti a népköltési gyűjtemény szerkesztése tárgyában kiküldött bizottság jelentését, mely így hangzik :

Tekintetes Társaság!

A f. évi február 27-iki ülésben alulírt bizottság azt az utasítást nyerte, hogy a Kiszalud-Társaság népköltési gyűjteményének szerkesztése tárgyában, a folklore-kérdést is szem előtt tartva, jelentést tegyen.

A bizottság, bár örvendetes haladásnak tekinti, hogy a népköltési gyűjtés újabban a folkloristikának szélesebb mezejére is kiterjed, nem lát rá okot, hogy a Kiszalud-Társaság, saját népköltési gyűjteményének szerkesztésénél, az eddig követett æsthetikai irányt mással cserélje föl. A folklore-nak hazánkban is

megvan a maga szerve, a néprajzi társaság; kár volna átesapni ennek működési körébe. A Kisfaludy-Társaság helyesebben jár el, ha megmarad saját feladat-körében s azt igyekszik minél jobban betölteni. Ez azonban nem zárja ki, hogy a mennyiben az æsthetikai szempont sérelme nélkül teheti, a folklorisztikai szempontokra is figyelmet ne fordítson, sőt ezáltal határozottan értékesebbé teendi gyűjteményét.

A mi a gyűjtemény szerkesztését illeti, a bizottság elfogadta az eddigi szerkesztő, Gyulai Pál indítványát, hogy a szerkesztéssel a társaságnak csak egy tagja bízássék meg. A bizottság szerkesztőül a társaság titkárát, Vargha Gyulát ajánlja, kit Gyulai Pál, Arany László halála után, a népköltési gyűjtemény szerkesztéséhez a társaságtól maga mellé már úgy is segítő társul kért és kapott.

Javasolni bátorodik továbbá a bizottság, hogy a szerkesztő a népköltéssel foglalkozó szakférfiak sorából munkatársait szabadon választhassa, a gyűjtők pedig kimerítő utasítással láttassanak el, mely őket úgy a gyűjtésnél, mint az összegyűjtött anyag rendezésénél kellőképen tájékoztassa.

Az Athenæum nyomda- és kiadó-részvénytársaság a népköltési gyűjtemény minden ívéért 20 korona tiszteletdíjat biztosított. Ez azonban a gyűjtők méltányos díjazására, noha rendszeren már a gyűjtést is a társaság segélyével végzik, nem elégséges; a bizottság óhajtaná, ha ezenfelül ivenként még 20 korona, összesen tehát 40 korona tiszteletdíjban részesülnének. A társaságra nézve ez sem járna anyagi megterheléssel, mint-hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr évenként 3000 koronát bocsát népköltési czélokra a társaság rendelkezésére.

Végül alulírt bizottság tisztelettel javasolni bátorodik, hogy a társaság körén kívül álló szakférfiak, kiket a szerkesztő a szerkesztés munkájánál esetleg közreműködésre kér fel, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által nyújtott segélyből, fáradságukért szintén megfelelő díjazásban részesüljenek, melyet a társaság a szerkesztő javaslatra esetről-esetre állapítana meg.

Kelt Budapesten, 1901 november hó 23-án.

<i>Beöthy Zsolt,</i>	<i>Vargha Gyula,</i>
<i>Jakab Ödön,</i>	<i>Gyulai Pál,</i>
<i>Hegedüs István,</i>	<i>Riedl Frigyes.</i>

★

A társaság a jelentésben foglalt összes javaslatok elfogadásával elhatározza, hogy:

a) a társaság a népköltési gyűjtemény szerkesztésében az eddig is követett æsthetikai irányt tartja meg; a folkloristikai szempontokra e mellett figyelmet fordít ugyan, de a folklore hivatásos szervének hazánkban a néprajzi társaságot ismeri;

b) a gyűjtemény szerkesztésével mint egyedüli szerkesztőt, Vargha Gyula titkárt bízta meg s feljogosítja, hogy szükség esetén segítőtársat válaszszon maga mellé;

c) a népköltési gyűjtemény minden ívéért összesen 40 koronában szabja meg a tiszteletdíjat, melyből 20 korona az Athenæumtól kikötött díjazásban, a többi pedig a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium nyújtotta évi népköltési segélyösszegben talál födözetet;

d) ugyancsak az utóbb említett évi segélyösszegeből (3000 korona) a szerkesztő javaslatára esetről-esetre megállapítandó mértékben fog a társaság körén kívül álló szakférfiaknak a gyűjteményben való közreműködése díjazatni.

Radó Anta! r. t. felszólalására, elnök és titkár felvilágosításai után, örvendetes tudomásul szolgál, hogy a társaság népköltési gyűjteménye szerkesztésénél a népdalok dallamára is kellő figyelem fordítatik s hogy már, a közelebb megjelenő regősénekeknek a dallamai is összegyűjtettek. (Az ülések jegyzőkönyveiből.)

A TÁRSASÁG EREKLYETÁRÁNAK GYARAPODÁSA.

Az 1901 február 27-iki ülésen:

Beöthy Zsolt elnök jelenti, hogy Horváth Henrik úr, egyetemi hallgató egy olajfestményt ajándékozott a társaság ereklyegyűjteményének, mely kép az ülés folyamán az elnöki emelvény fölé közszemlére van kifüggesztve. Ábrázol pedig egy jelenetet Klopstock *Messiás*-ából: Gábor angyal felviszi Krisztus olajfahegyi imádságát az égbe. Irodalmi ereklyévé, mint az elnök beható elődása folyamán kifejti, a képet az teszi, hogy ezt Kazinczy Ferencz rendelkezésre festette 1794-ben Öser Ádám Fridrik, lipcsei művész-akadémiai igazgató s magyarországi születésű művész, a czélből, hogy mintául szolgáljon a Kazinczy fordította *Messiás* magyar kiadásának rézmetszetű címképéhez. Elnök részletesen ismerteti a kép történetét s igen örvendetesnek tartja, hogy ez érdekes ereklye végül a társaság tulajdonába jutott.

A társaság az irodalomtörténeti érdekességű ereklyéért az ajándékozónak legmelegebb köszönetét fejezi ki.

★

Az 1901 márczius 28-iki ülésen:

Gyulai Pál rendes tag özv. Arany Lászlóné úrnő megbízásából az ereklyegyűjtemény részére a következő ajándékokat adja át: egy gyűrűt és egy ezüst máriából formált kanalat. Mindkét tárgyat Petőfi ajándékozta 1849-ben komaasszonyának, Arany Jánosnénak.

Hálás köszönettel fogadtatik.

★

Az 1901 április 24-iki ülésen:

Titkár jelenti, hogy Endrődy Sándor rendes tag a társaságot Kisfaludy Károlynak, a társaság atyjának *Mindenes munkái*-val ajándékozta meg, melyek Toldy Ferencz szerkesztésében épen a társaság alapítása idején jelentek meg. Növeli az ajándék kegyeleti becsét, hogy a példányok eredetileg a társaság első igazgatójának, Fáy Andrásnak tulajdona voltak.

A társaság hálásan fogadja Endrődy Sándor ajándékát.

★

Az 1901 május 29-iki ülésen:

Titkár bejelenti, hogy özv. Greguss Ágostné azt az aranytollat, melyet nagyemlékű férje 1880-ban tanítványaitól tiszteleti ajándékkul kapott, a társaság ereklyegyűjteményének ajándékozta. A becses ereklye a társaságnak még azzal is különösen kedves, hogy egykori tulajdonosa, Greguss Ágost a társaságnak titkára, majd alelnöke volt, s még holta után is, végrendelete révén, legnagyobb alapítója.

A társaság meghatott kegyelettel fogadja el az ereklyét s az elnökségre bizza, hogy özv. Greguss Ágostné úrnőnek ajándékáért leg-hálásabb köszönetét tolmácsolja.

Ugyanezen ülésen:

Ugyancsak a titkár jelentése szerint Szana Tamás r. t. a társaság ereklyetárának ajándékozta Kisfaludy Sándornak egy 1835-ben Sümegen kelt sajátkezű levelét.

Köszönettel fogadtatik.

*

A társaság emléktárában őrzött tárgyak jegyzéke, melyet az elnök a titkárral együtt készített s az 1901 április 24-iki ülésen mutatott be, az ezen ülésben hozott határozathoz képest már az Évla-pok XXXV. kötetében közzététett. *(Az ülések jegyzőkönyveiből).*

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER ELISMERÉSE.

Az 1901. márczius 28-iki ülésen:

Titkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter a társasághoz intézett levélben elismerését fejezte ki a társaságnak, amiért az, mint kiállító, az előző évi párisi nemzetközi kiállításon részt vett s kiállításával — mely a magyar irodalmi műveltség színvonaláról méltóan tanuskodott — a legnagyobb kitüntést, a kiállítási aranyérmét nyerte el. *(Az ülés jegyzőkönyvéből).*

A TOLDY FERENCZ EMLÉKTÁBLA.

Az 1902 január 29-iki ülésen:

Titkár tudatja, hogy Toldy Ferencz irodalomtörténész, elhunyt rendes tag születési házán az emléktábla megrongálódott. Bozóky Endre tanár úr szívességből közli a társasággal, hogy annak kijavítása 86 koronába kerülne.

Noha az emléktáblát a székes főváros készítette s így javítása és fentartása szintén azt illetné, késedelmeskedés elkerülése czéljából a társaság felhatalmazza az elnökséget, hogy a Toldy Ferencz születési házát jelző emléktábla helyreállítására 86 koronát utalványozhasson. *(Az ülés jegyzőkönyvéből).*

A TÁRSASÁG 1901. ÉVI ZÁRSZÁMADÁSA ÉS 1902. ÉVI KÖLTSÉGELŐIRÁNYZATA.

Az 1902 február 4-iki előzetes közülésen :

1. tárgy : Az 1901. évi zárszámadások megvizsgálása.

Titkár felolvassa az erre vonatkozó részletes jelentést, melyet az elnökségből és a gazdasági bizottságból alakult pénzügyi bizottságnak f. hó 3-iki ülésében megtartott szám- és ügyvizsgálata alapján szerkesztett.

A társaság a vagyonkezeléssel megbízott Magyar Földhitelintézetnek, valamint a titkárnak, mint a kézi pénztár kezelőjének, a teljes rendben talált számadások alapján 1901-re a fölmentvényt megadja. Helyesli, hogy az alapító tagok hátralékos tartozásainak behajtásában a társaság ügyésze ezután — különösen a hátralékos kasszinókkal, körökkel és könyvtárakkal szemben — nagyobb szigorral járjon el. Beleegyezik, hogy Tihanyi Ferencz alapítványa, mint behajthatlan, a hátralékos 30 K kamattal együtt töröltessék. Tudomásul veszi a jelentést minden részében, mely jelentés szerint az 1901-ben tényleg befolyt bevételek 33.740 K 85 f-re rúgtak s ezzel szemben az évi tényleges összes kiadások 29.584 K 31 f-t tettek ki; értékpapirokban 10,200 korona tőkésített s ezt leszámítva, 13,563 K 80 f készpénzmaradványt hozatott át a folyó 1902. esztendőre.

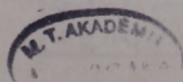
2. tárgy : Az 1902. évi költségvetés megállapítása.

A társaság, elfogadván a pénzügyi bizottság idevágó javaslatait, 31.479 K 80 f bevételt s 22,855 K kiadást vesz előirányzatba. Az egyenlegül mutatkozó 8624 K 80 f-ből 8000 K a Magyar Földhitelintézet koronaértékű zálogleveleiben tőkésítendő, 624 K 80 f pedig pénztári maradványul 1903 évre elővezetendő. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

TÁRSASÁG VAGYONA

1901 december 31-én.

1. Künn fekvő alapítványokban	26,320 K. — f.
2. Értékpapirokban névérték szerint	320,402 „ 58 „
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	13,563 „ 80 „
Összesen	360,286 K. 38 f.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10310/195. sz.